

Νιάουστα

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
Έτος 31ο - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2008 - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 122 ΑΡΙΘΜ. ISSN 1106-2118

- Ολγανος και ποτάμιες θεότητες
- Σάτιρα στη Ναουσαίικη αποκριά
- Λεξικό Γλωσσικού ιδιώματος της Νάουσας

Περιεχόμενα

Εν συντομία... Πολιτιστικά και άλλα, του ...τριμήνου	4
Ιωάννη Γραικού: Ολγανος και ποτάμιες Θεότητες: Γη και ύδωρ στο Μακεδονικό τοπίο.....	6
Αλέξανδρου Θερεϊανού: Μια ιστορία από την κατοχική Νάουσα.....	14
Ηλία Τσέχου: Το Γ' νεκροταφείο στο Γιαννακοχώρι Η παλαιά και η νέα «ιστορική» αντίληψη.....	21
Κώστα Παναγιωτίδη: Η σάτιρα στη ναουσαϊκή αποκριά και η οδός Ανταρτών.....	24
Άκι Θωμαΐδη: Δημοτικό και ρεμπέτικο τραγούδι: οι κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις που συνθέτι- ναν στην ειδολογική τους διάκριση.....	28
Πέτρου Α. Στοΐδη (Βιβλιοπαρουσίαση): «Λεξικό του γλωσσικού ιδιώματος της Νάουσας»	34
Θωμά Γαβριηλίδη: ...πήραν και μια νυφόπουλη, του Ζαφειράκ' την κόρη.....	40
Παρασκευής Κ. Ουζούνη, Κυριάκου Α. Ρηγανάκου: Άγρια εδώδια μαριντάκια ελιξήριο ζωής.....	44

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
“ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ”

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2008

Έτος 31ο - Τεύχος 122
Αριθμός ISSN 1106 2118

ΙΔΡΥΤΕΣ:

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, (+) Οδυσσεύς Ντινόπουλος

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Αλέξανδρος Οικονόμου, πρόεδρος Δ.Σ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Αλέξανδρος Οικονόμου, Καρατσιώλης
Γιάννης, Στοΐδης Πέτρος, Υφαντίδης Αχιλλέας, Καραγιαννοπούλου
Σοφία, Παναγιωτίδης Κώστας, Πετρά Δάνα.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ - ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ:

- Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Διον. Σολωμού 3 Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ, τηλ. 2332024102
- Αλεξ. Οικονόμου, Καρανάτσιου 2, 59200 Νάουσα, τηλ. 22332029380

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ:

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 2331060331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Γλέντι στην οδό Ανταρτών

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Χρήστος Πρασκίδης τηλ. 2353024287

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ:

Αλκιντζής Δημήτριος ΣΙΝΔΟΣ

Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού δεν φέρει καμία ευθύνη για
τα ενυπόγραφα κείμενα που δημοσιεύονται. Την ευθύνη φέρει ο
υπογράφων το κείμενο.

Αγαπητοί φίλοι

Το τεύχος που κρατάτε στα χέρια σας είναι
το πρώτο που «βγαίνει» με την ευθύνη της νέ-
ας συντακτικής επιτροπής, που ανέλαβε τις
τύχες του, μετά τις αρχαιρεσίες του Δεκεμ-
βρίου του 2007 και τη συγκρότηση του νέου
Διοικητικού Συμβουλίου της Πολιτιστικής
Εταιρείας. Ελπίζουμε να καταφέρουμε να
συνεχίσουμε με την ίδια επιτυχία την τρια-
ντάχρονη προσπάθεια όλων όσων κατάφεραν
να φέρουν τη «Νιάουστα» στο σημερινό της
υψηλό επίπεδο, ανανεώνοντας, όσο γίνεται,
το προφίλ του περιοδικού και κάνοντάς το
ελκυστικό και σε άλλες ομάδες αναγνωστών.
Απευθυνόμαστε λοιπόν στους νέους της πό-
λης μας πρώτα, στους οποίους θέλουμε να
παραχωρήσουμε ένα βήμα έκφρασης και
προβληματισμού, φιλοξενώντας δικά τους
κείμενα, ποιήματα, φωτογραφίες, αλλά και
οτιδήποτε άλλο θα μπορούσε να περιληφθεί
στην ύλη ενός περιοδικού σαν το δικό μας,
που θέλουμε να γίνει και δικό τους. Κάθε
πρόταση είναι ευπρόσδεκτη και συζητήσιμη!

Καλό Πάσχα.

Διακίνηση περιοδικών

Εμβάσματα συνδρομές:

Αλέξανδρος Οικονόμου

Καρανάτσιου 2, Νάουσα- τηλ. 2332029380 (TK 59200)

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας

Σολωμού 2 τηλ. 2332024102

Ετήσια συνδρομή ιδιωτών 20

Δήμοι - Κοινότητες - Συν/σμοί 40

Εξωτερικού Ευρώ 60

Εν συντομία...

Πολιτιστικά και άλλα, του ...τρίμηνου

Πολλές και ενδιαφέρουσες οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που οργανώθηκαν το περασμένο τρίμηνο στη Νάουσα. Εντελώς ενδεικτικά παραθέτουμε ορισμένες απ' αυτές, φιλοδοξώντας να καθιερώσουμε τη στήλη αυτή στο περιοδικό μας με σύντομες πολιτιστικές, κοινωνικές κλπ ειδήσεις. Κάθε προσφορά δεκτή, ιδιαίτερα από νέους, για να εκφράσουν ή να παρουσιάσουν τη δική τους δημιουργικότητα σε όλους τους τομείς.

Η Σύνταξη.

Ειδική διάκριση στη θεατρική ομάδα του 2ου Λυκείου

Η θεατρική ομάδα του 2ου Λυκείου συμμετείχε στους Μαθητικούς Καλλιτεχνικούς αγώνες που έγιναν στη Θεσ/νίκη στο διάστημα 11 - 18 Μαρτίου με το έργο η "Λιογέννητη",

διασκευή του γνωστού δημοτικού τραγουδιού σε σκηνοθεσία Χρήστου Μπαταντζή. Η άρτια εκτέλεση του έργου, η πρωτοτυπία του θέματος, τα άριστα σκηνικά, η άψογη σκηνοθεσία, η ομαδικότητα και η συμπεριφορά των παιδιών κέρδισαν τις εντυπώσεις της κριτικής επιτροπής και απέσπασαν ειδική διάκριση.

Συμμετείχαν οι μαθητές: Σοφία Αποστόλου, Βιργινία Γιτοπούλου, Ρένα Γκιούρκα, Θεοδώρα Δαγκαλάκου, Ελεάνα Ζάλιου, Εμμανουέλλα Ζαντικοπούλου, Ειρήνη

Θανασούλη, Κωνσταντίνα Καρλή, Ζαφείρης Κατσάρης, Χρύσα Κούρτα, Λία Κύρκα, Δημήτριος Λαφάρας, Στέλλα Μαλιούφα, Χρήστος Παναγιωτίδης, Αλέξανδρος Παξιμαδάκης, Ιωάννα Στεφανή και Κατερίνα Τσιταγιάννη.

Υπεύθυνοι καθηγητές: Μεγακλής Αστέρης, Αικατερίνη Κούπα, Χαρίκλεια Θεολογίδου και Δημήτρης Κουκουλάκης. Στα κοστούμια βοήθησε η Κλειώ Μπούσκα.

Η παράσταση θα παρουσιαστεί στην πόλη μας τον Οκτώβριο.

Ραδιομαραθώνιος ποίησης από τον Εργατικό FM

Το Εργατικό Κέντρο Νάουσας και ο Εργατικός FM 101.5 διοργάνωσε την Παρασκευή 21 Μαρτίου, με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης, έναν ραδιομαραθώνιο ποίησης, όπου ακούστηκαν ποιήματα γνωστών Ελλήνων ποιητών ενώ ποιητές της περιοχής μας διάβασαν ποιήματά τους. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονταν, επίσης, μελοποιημένα από Έλληνες συνθέτες ποιήματα. Ο πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου κ. Τσίτσης σε συνέντευξη τύπου ανέφερε ότι «πρόκειται για μια προσπάθεια που βασικό στόχο έχει να έρθουν οι κάτοικοι της πόλης και της περιοχής σε επαφή με την ποίηση, σε μια περίοδο που όλα απαξιώνονται και η κοινωνία μας βυθίζεται στη σήψη και τη διαφθορά». «Στόχος μας είναι να πλησιάσει ο κόσμος την ποίηση», τόνισε ο Ηλίας Τσέχος, που είχε και την κύρια ευθύνη για την

όλη διοργάνωση. «Τα οξυμμένα προβλήματα των εργαζόμενων πολλαπλασιάζονται, η κοινωνική ζωή βοά «σήψεων και παρακμών» πρόσθεσε.

Μια ...διαφορετική εθνική επέτειος

Από το 2^ο Γυμνάσιο

Με μια πραγματικά έξοχη εκδήλωση στο Δημοτικό Θέατρο, το 2ο Γυμνάσιο τίμησε την φετινή επέτειο της 25ης Μαρτίου. Αποφεύγοντας εθνικιστικές εξάρσεις και φανατισμούς καθώς και τις τυπικότητες που χαρακτηρίζουν συνήθως τις σχολικές γιορτές, έδωσε έμφαση στην ουσία της Ιστορίας και της Ελληνικής Επανάστασης. Στο πρώτο μέρος παρουσιάστηκαν τρεις μεγάλες

μορφές της Επανάστασης, ο Διονύσιος Σολωμός, ο Ιωάννης Μακρυγιάννης και ο Ρήγας Φεραίος. Μια ενδιαφέρουσα και αξιόλογη εκδήλωση που συνδύαζε μουσική, τραγούδι, ποίηση, ζωγραφική και χορό πολύ καλά οργανωμένη από τους υπεύθυνους καθηγητές και άψογα εκτελεσμένη από τους μαθητές που συμμετείχαν.

Διάβασαν οι μαθητές: Π. Καρανάτσιου, Χρ. Μάντσιου, Ε. Δουλγερίδου, Ε. Κόλιου, Ν. Κόλιου, Γ. Λώλας, Κ. Λακηνάνος, Ζ. Λώλα, Ν. Κυριακίδου. **Χορωδία:** Φ. Λαδά, Α. Κελεμουρίδου, Ε. Μπλιάτκα, Δ. Νωίδου, Ε. Κύρκα, Β. Βαφέα, Ν. Μακρή, Τ. Τσιάκαλου, Χ. Φαρίνα, Σ. Γκιουζέλη, Α. Ρίζου, Μ. Χαραλάμπους, Γ. Γιαννούλη, Σ. Μπιζέκη, Ε. Τσιλιάλη, Α. Κύρκα, Ε. Μπαξεβάνου, Ρ. Μπαλτατζίδου, Σ. Τσιάφκα,

Ε. Μπόση, Σ. Μωυσιάδου, Μ. Σιδηροπούλου, Λ. Χριστοπούλου, Ε. Δανηλάτου, Ε. Ράγκου, Σ. Παναγιωτίδου, Ρ. Κεσίδου, Α. Γκαϊντατζή, Μ. Γιαννούλη, Α. Κύρκα (πιάνο). **Χόρευαν** οι μαθητές: Α. Βουτσιλάς, Ζ. Βλαχοδήμος, Θ. Δεληχρήστος, Γ. Μουτσιούλης, Κ. Λαφάρας, Π. Τύψιος, Δ. Μπαξεβάνος. **Μουσική:** Στ. Παζαρέντζης.

Υπεύθυνες καθηγήτριες: Ανθούλα Μώκα – Ευαγγελία Λογοθέτη.

Υπεύθυνη Χορωδίας: Σιάρα Κερασία.

Ο Ναουσαίος Μηνάς Μηνωΐδης

Η συμβολή των Βλάχων στην αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων ήταν το θέμα εκδήλωσης που πραγματοποίησε το Μάρτιο στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών στη Βέροια ο Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Βέροιας. Ο ομιλητής Γιώργης Έξαρχος αναφέρθηκε σε γνωστές προσωπικότητες με βλάχικη καταγωγή που συνέβαλαν στην αναβίωση των αγώνων (από το Ρήγα Φεραίο και τους Αλέξανδρο Σούτσο και Ιωάννη Κωλέττη έως τους Ευάγγελο και Κων/νο Ζάππα, Δημήτριο Βικέλα κ.α.). Η αναφορά, όμως, που μας προξένησε κάποιες απορίες, ήταν εκείνες στο Μηνά Μηνωΐδη, Έλληνα βλάχο του εξωτερικού, με καταγωγή -σύμφωνα με τον ομιλητή- από τη Νάουσα. Ο Γιώργης Έξαρχος σημείωσε μάλιστα πως ο Μηνάς Μηνωΐδης ήταν αυτός που συνέλαβε την ιδέα να καθιερωθούν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Ελλάδα ως το μείζον γεγονός για τη χώρα.

Από την πλευρά μας αναλαμβάνουμε την ευθύνη να αναζητήσουμε περισσότερα στοιχεία για τον Ναουσαίο Μηνά Μηνωΐδη και να τα δημοσιεύσουμε στα επόμενα τεύχη της «Νιάουστας».

ΟΛΓΑΝΟΣ ΚΑΙ ΠΟΤΑΜΙΕΣ ΘΕΟΤΗΤΕΣ: ΓΗ ΚΑΙ ΥΔΩΡ ΣΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

του Ιωάννη Γραικού
Αρχαιολόγου ΙΖ ΕΠΚΑ

Ο καθηγητής N. Hammond στις πρώτες κιόλας σελίδες του μνημειώδους έργου του για την Ιστορία της Μακεδονίας¹ επιχειρεί να προσδιορίσει την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του χώρου αυτού και τους παράγοντες που του προσδίδουν ενότητα, εξαιρώντας ευθύς εξ αρχής τη σημασία δύο ποταμών, του Αλιάκμονος και του Αξιού. Αυτοί και οι παραπόταμοί τους, σύμφωνα με τα γραφόμενα του μεγάλου ιστορικού, καθορίζουν την περιοχή ως μία μεγάλη γεωγραφική ενότητα, με τον δικό της χαρακτήρα.

Στην αρχαία ελληνική γραμματεία η Μακεδονία ως *λογοτεχνικός τόπος*, δηλαδή ως ένα σταθερό μοτίβο που αναγνωρίζεται αμέσως στα

κείμενα κάθε φορά από τα ιδιαίτερα σήματά του, εικονοποιείται από τα βουνά και τα ποτάμια της. Αρκεί μόνον να αναφέρουμε το δεύτερο στάσιμο των ευριπίδειων Βακχών², όπου περιγράφεται το θαυμάσιο σκηνικό της θριαμβικής πορείας του θεού της εκστατικής λατρείας. Ο γιος του Διός και της Σεμέλης χορεύει με τη συνοδεία του και επιφαίνεται πάνω στα μακεδονικά ύδατα, τα οποία χαρίζουν στη γη τον πλούτο και ποτίζουν τα άλογα των *ιπποχαρμών* της κατοίκων.

Ευτυχισμένη Πιερία. Ο Εύιος (δηλαδή ο Διόνυσος) σε σέβεται.

Με χορούς και βακχείες προς εσένα πορεύεται.

Με τις κυματιστές του μαινάδες τον Αξιό διαβαί-

Η Αράπιτσα «ηρεμεί» κοντά στα Ισβόρια

νει.

Πάνω από τα άγρια νερά του πηδά.

Έρχεται στον Λουδία,

που στους ανθρώπους άκουσα πως δίνει ευδαιμονία.

Πατέρας του πλούτου. Και το χώμα λιπαίνει με υπέροχα νερά.

Και την γη των ωραίων αλόγων υγραίνει.³

Το μακεδονικό τοπίο προσδιορίζεται από τη σύζευξη ενός καταρχήν αντιθετικού διπόλου: το συνεχές, ήρεμο, σταθερό, μόνιμο, εκτατικό, στέρεο, θηλυκό γήινο στοιχείο τέμνεται από το κινητικό, αέριο, ρευστό, ορμητικό, ανήσυχο, αρρενωπό υδάτινο στοιχείο. Στην ένταση των δύο αυτών αρχών, με την αρχαία φιλοσοφική έννοια του όρου, θα προσπαθήσω σήμερα να περιγράψω όχι μόνον την ηρακλείτεια ενότητα των αντιθέτων μιας γεωγραφικής περιοχής, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο η Ιστορία ριζώνει ως ενότητα σε μια τέτοια χωρική απαρχή.

Φρονώ πως δεν υπάρχει πιο άμεσος, παραστατικός και ενδεχομένως δραματικότερος τρόπος να μας εισαγάγει απευθείας στο θέμα της φύσεως μιας αρχαίας ποτάμιας θεότητας από το να ανατρέξουμε σε ένα αρχαίο δραματικό κείμενο και να ακούσουμε τη φωνή μιας ηρωίδας, μιας μοναχικής γυναίκας. Τον πρόλογο της τραγωδίας του Σοφοκλέους *Τραχίνιαι* εκφωνεί από σκηνης η Δηάνειρα, η σύζυγος του Ηρακλέους, του *Ηρακλέους πατρώου* σύμφωνα με τις επιγραφές στη Βεργίνα, του μυθικού γενάρχη του βασιλικού οίκου των Μακεδόνων. Από αυτό το απόμακρο μέρος της Φωκίδας θα ξεκινήσει η περιπλάνηση των Ηρακλειδών, των απογόνων του αποθεωμένου ήρωα, ένας κλάδος του οποίου θα καταλήξει στη Μακεδονία. Η γυναίκα αυτή, που την έχει εγκαταλείψει και η πρώτη της νεότητα και ο άνδρας της, διηγείται τα *έξω του δράματος*, τα γεγονότα των χρόνων που αυτή ως ανύπαντρη κοπέλα ήταν το έπαθλο του αγώνος για τη ερωτική διεκδίκηση ανάμεσα σε έναν θεό-ποταμό και έναν θεϊκής καταγωγής ήρωα.

*Οι άνθρωποι από τα αρχαία ακόμα χρόνια λένε
Πως δεν μπορείς να μάθεις αν ο βίος κάποιου
Ήταν ευτυχής ή δυστυχής*

Προτού αυτός πεθάνει.

Τον δικό μου βίο εγώ, πριν φτάσω στο βασίλειο του Άδη,

Ξέρω καλά πως τον βαραίνουν πίκρες και βάσανα.

Από τότε ακόμα που ζούσα στα παλάτια του πατέρα μου

Του Οινέως, στην Πλευρώνα,

Με κατείχε ο πιο οδυνηρός φόβος για τον γάμο.

Μνηστήρας μου ήταν ένας ποταμός. Τον Αχελώο εννοώ.

Αυτός με ζητούσε επίμονα από τον πατέρα μου

Και παρουσιαζόταν κάθε τόσο, λαμβάνοντας τρεις μορφές:

Άλλοτε ως ταύρος ατόφιος, άλλοτε ως πολυποίκιλλος

και περιελισσόμενος δράκοντας, άλλοτε πάλι

Με ανθρώπινο σώμα και κεφάλι βοδιού,

Καθώς από τα πυκνά του γένια έρρεαν κελαρυστά νερά.

Εγώ με έναν τέτοιον μνηστήρα

Παρακαλούσα η δυστυχής να πεθάνω

Προτού πλησιάσει την συζυγική μου κλίνη.

Ωσπου στο τέλος ήρθε ο ξακουστός γιος του Διός και της Αλκμήνης,

προς μεγάλη μου χαρά. Αγώνα μαζί του έκανε μεγάλο και με ελευθέρωσε.

Το πρώτο βασικό δεδομένο που προκύπτει από το σοφοκλείο απόσπασμα που μόλις διάβασα είναι ότι οι μορφές με τις οποίες ένας ποταμός επιλέγει να εμφανιστεί σε έναν θνητό, είναι ελάχιστα ανθρωπομορφικές. Το δεύτερο είναι η ρευστότητα και η ευκολία των μεταμορφώσεων που αυτός λαμβάνει. Μακριά από την οικειότητα των θεών που λατρεύονται στον *οίκον* ή στην μέσα στην πόλιν, στην μεθόριο του οργανωμένου χώρου της ανθρώπινης δραστηριότητας, στην τομή ανάμεσα στο *ίδιον* και το *έτερον*, η χαλεπή μορφή ενός ταύρου, που σημειωτέον είναι απολύτως σαφής και υποβλητική (*εναργής* είναι ο ειδικός όρος στο αρχαίο κείμενο που προσδιορίζει την επιφάνειά του), ενός φοβερού φιδιού (η αεροφωτογραφία ενός ποταμού είναι ικανή από μόνη της για να δικαιολογήσει την επιλογή αυτής της εικονοποιίας) ή τέλος ενός άνδρα με κεφάλι και κέρατα βοδιού, τρέπει την αναζήτησή μας σε δύο κύριες κατευθύνσεις:

1. Ασφαλώς δεν μπορούμε να αρνηθούμε τον χθόνιο και γονιμικό χαρακτήρα μιας τέτοιας θεϊκής παρουσίας. Παρενθετικά και μόνον αναφέρω ότι οι σχετικοί μύθοι για την αρπαγή της Ευρώπης ή τον Μινώταυρο που εντοπίζονται στην ανατολική Μεσόγειο δεν είναι άσχετοι. Σε όλες τις περιπτώσεις, από τις όχθες του Αχελώου στην Πλευρώνα έως την ακτή της Σιδώνας, μια ζωόμορφη ανδρική παρουσία απαιτεί και επιζητεί την θεία ένωση με μian παρθένο. Δευτερεύουσες γραμματειακές πηγές αναφέρουν την Ευρώπη είτε ως κόρη του Ποσειδώνος, είτε ως κόρη του Νείλου, είτε ως Ωκεανίδα. Παντού είναι προφανής η σχέση με μian ανδρική υδάτινη θεότητα. Εξάλλου, η σχέση με τον Κάτω Κόσμο γίνεται σαφής αμέσως μόλις θυμηθούμε τη συνάφεια του Ποσειδώνος, θεού των σεισμών και των υδάτων με τους ταύρους, καθώς επίσης και το γεγονός ότι η είσοδος στην *άλλην πλευρά* γίνεται μέσω ενός ποταμού, του Αχέροντα. Στις πλείστες όσες περιγραφές της τοπογραφίας του βασιλείου του Άδη αναφέρονται ποτάμια και πηγές. Από την περιοχή της Νάουσας, τη θέση Τσιφλίκι, προέρχεται ένα αναθηματικό ανάγλυφο προς τον Ποσειδώνα, που εξαίρει τον γονιμικό χαρακτήρα της λατρείας του ως θεού των υδάτων, των πηγών, των ποταμών, για τον οποίο σας μίλησα προηγουμένως. Πάνω στο ανάγλυφο παριστάνεται το σύμβολο της ανδρικής σεξουαλικής και γονιμικής δύναμης και, όπως μας πληροφορεί η επιγραφή, μια γυναίκα εύχεται στον Ποσειδώνα την *ιάσή* του. Επίσης, στα ιστορικά χρόνια έχουμε την πληροφορία από μια επιστολή του Ψευδοαισχίνη ότι στην Τρωάδα της Μικράς Ασίας προηγείται του γάμου το ακόλουθο: οι νεαρές παρθένες λούζονται στα νερά του Σκαμάνδρου και ψέλλουν τον ακόλουθο ιερόν λόγο: *λαβέ μου Σκάμανδρε την παρθενίαν*. Ας μην ξεχνάμε ότι οι θεότητες που λατρεύ-

ονται δίπλα σε ποτάμια ονομάζονται Νύμφες. Βεβαίως είναι, νομίζω, περιττό να θυμίσω το πασίγνωστο πλουτάρχειο απόσπασμα από τον Βίον του Αλεξάνδρου: *τό περί Μιέζαν Νυμφαῖον ἀπέδειξεν, ὅπου μέχρι νῦν Ἀριστοτέλους ἔδρας τέ λιθίνας καὶ ὑποσκίους περιπάτους δεικνύουσιν*.

2. Η θρησκευτική συνείδηση κατατέμνει και κατατάσσει φαινόμενα, συγκρίνει και αντιθέτει μορφές δραστηριότητας. Ανάμεσα στη μορφή μιας παρθένου, που είναι άμεσα συνδεδεμένη με το ακίνητο θηλυκό κέντρο της οικιακής Εστίας, στο εσωτερικό του οίκου, αντιτίθεται η θεϊκή μορφή ενός ποταμού, με υπερθετική έμφαση στα αρρενωπά του χαρακτηριστικά, η δράση του

Η Αράπιτσα αφρισμένη

οποίου εντοπίζεται στον ρέουσα περιφέρεια της πόλεως. Σε ένα ορεινό μέρος του Βερμίου όρους, σε ένα σημείο με θέα τον μέγα ποταμό Αλιάκμονα, ιδρύεται στα ιστορικά χρόνια ένα ιερό αφιερωμένο στη Μητέρα των Θεών Αυτόχθονα. Την εποχή των Ρωμαίων αυτοκρατόρων Αντωνίων, συρρέουν σε αυτό το απομακρυσμένο ιερό άνθρωποι, ακόμα και από το πολιτικό κέντρο της εποχής που είναι η Βέροια, για να απελευθερώσουν σκλάβους. Ποια είναι λοιπόν η σημασία του να αποδίδεις σε κάποιον την πολιτική του οντότητα στο όνομα μιας γυναικείας πανάρχαιας θεότητας, ένα από κύρια χαρακτηριστικά της οποίας είναι η ταύτισή της με την γη. Προσοχή όμως σε ένα ακόμα παράδοξο: είναι μητέρα θεών και ανθρώπων, χαρίζει τη ζωή, αλλά διατηρεί τα χαρακτηριστικά μιας παρθένου. Οι ιερείς της, από πληροφορίες που έχουμε, ήταν ευνουχισμένοι. Οι θιασώτες της κυρίως γυναίκες. Τους μυθικούς της συντρόφους τους σκοτώνει. Όποια και να είναι η πολιτική σημασία του επιθέτου *αυτόχθων*, στην πρωταρχική του έννοια παραμένει εξόχως ιερό και θρησκευτικό. Περιγράφει και αυτό μια θαυμαστή επιφάνεια: το *έκφύεσθαι* από την ίδια τη γη. Για τα κοινωνικά δεδομένα η απώλεια της ιδιότητας της παρθενίας, η είσοδος δηλαδή στον γάμο, σημαίνει πρώτα από όλα απομάκρυνση από την πατρική εστία, μετακίνηση από το πρωταρχικό κέντρο. Πώς γίνεται ταυτόχρονα αυτό το κέντρο που μετακινείται διαρκώς να παραμένει συνεχώς στη θέση του, να παραμένει δηλαδή *αυτόχθων*; Όπως όλοι οι Αθηναίοι θεωρούσαν τον εαυτό τους παιδί μιας παρθένου θεάς, της Αθηνάς, έτσι και το να αφιερώνεις έναν σκλάβο σε μια γήινη, μητρική θεότητα με αυτό το επίθετο, είναι να αποδίδεις την πολιτική ιδιότητα κατεξοχήν, να τον ριζώνεις δηλαδή διαρκώς σε ένα χωρικό ακίνητο σημείο.

Στη μυθική μορφή του Ηρακλέους, που θα τονίσω για ακόμα μία φορά ότι είναι ο προπάτορας, και άρα ιδρυτής του μακεδονικού βασιλικού οίκου, συναντιούνται αντιφατικά χαρακτηριστικά, η παράδοξη ενότητα των οποίων συνθέτει αυτό που λέμε ηρωικό ήθος. Είναι θεός και άνθρωπος, είναι εκπολιτιστής και κτηνώδης, είναι σοβαρός και κωμικός, είναι ελεύθερος και σκλάβος, είναι σώφρων και μανικός, είναι ο πρωταθλητής του

πόνου αλλά και ο πρωταθλητής της ηδονής. Είναι ο αγωνιστής κατεξοχήν. Όλη η δράση του μπορεί να περιγραφεί ως *αγών*. Αυτή η τελευταία έννοια είναι που συμπλέκει και συνωθεί σε μία ενότητα τα δύο αρχετυπικά χαρακτηριστικά του νερού και της γης. Η αρχή του θεσμού της μακεδονικής βασιλείας, υπό την μυθική μορφή του Ηρακλέους, παρεμβαίνει ανάμεσα στους δύο εκφραστές αυτών των αρχετύπων για να προκύψει η ενότητα, την οποία εμείς προσλαμβάνουμε ως ιστορική διαδρομή. Αυτή την εισβολή του Χρόνου μέσα στον Χώρο με τη μυθική μορφή του ήρωα, την παραγωγή μιας οικογενειακής διαδοχής μέσα στο τοπίο, τεκμηριώνει ένα απόσπασμα μιας ορφικής θεογονίας, σαν και αυτή του παύρου του Δερβενίου, το οποίο μας παρέδωσε ένας νεοπλατωνικός συγγραφέας, ο Αθηναγόρας:

γιατί σύμφωνα με τον Ορφέα, το νερό ήταν η αρχή των πάντων, και από το νερό κατακάθισε η λάσπη, κι από τα δύο γεννήθηκε ένα ζώο, ένα φίδι με κεφάλι λιονταριού κι ανάμεσά τους υπήρχε το πρόσωπο ενός θεού, που λεγόταν Ηρακλής και Χρόνος.

Στην μετέπειτα φιλοσοφική παράδοση ο ποταμός είναι η ιδανική εικόνα του ίδιου του *γίγνεσθαι*. Στον πλατωνικό Κρατύλος διαβάζουμε:

Λέγει που Ήράκλειτος ότι πάντα χωρεί και οὐδὲν μένει, καὶ ποταμοῦ ροὴ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει ὡς δὶς ἔξ τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὖν ἂν ἐμβαίης

Γράφει ο Πλάτων ότι ο *Ήράκλειτος* λέει κάπου ότι τα πάντα προχωρούν και τίποτα δεν μένει αμετακίνητο, και, παρομοιάζοντας τα πράγματα με τη ροή ενός ποταμού, λέει ότι δεν μπορείς να μπεις δύο φορές στο ίδιο ποτάμι.

Δεν είναι απαραίτητο να αναβιώσουμε και να συνταχούμε με ανιμιστικές θεωρίες των προηγούμενων αιώνων για την καταγωγή του θρησκευτικού βιώματος, οι οποίες μεταξύ άλλων επρέσβευαν ότι το τελευταίο προήλθε από την έκπληξη, τον θαυμασμό και τον φόβο που επιβάλλει η δύναμις φυσικών φαινομένων και στοιχείων, η οποία θεοποιείται, για να καταλάβουμε πόσο άμεσος και επιβεβλημένος είναι ο δεσμός ανάμεσα σε ένα αρχετυπικό στοιχείο, που είναι

το ρέον ύδωρ, και μιας θεότητας που το εκπροσωπεί. Επίσης, δεν αρκεί η απλή διαπίστωση ότι ο Αχελώος, ο Σκάμανδρος ή ο Όλγανος είναι τα αντίστοιχα θεοποιημένα ποτάμια. Στόχος μας είναι να περιγράψουμε, έστω και σε αδρές γραμμές, τη σημασία που έχουν αυτοί οι θεοί στην διατύπωση μιας ειδικού τύπου ριζικής συλλογικής εμπειρίας.

Ποια είναι η θεϊκή καταγωγή των ποταμών μας πληροφορεί ο Ησίοδος⁶. Είναι τα τέκνα της Τηθύος και του Ωκεανού. Στον ιερατικό κατάλογο της *Θεογονίας*, όπου παρατίθενται εικοσιπέντε ονόματα θεών-ποταμών, συνοδευόμενα μάλιστα με τα επίθετα *βαθυδίνης, καλλιρέεθρος, αργυροδίνης, θείος, ευρείτης και μέγας*, συμπεριλαμβάνεται και ο μακεδών θεός Αλιάκμων. Για την ελληνική ευλάβεια της γεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής – ενδεχομένως και παλαιότερα – μία τέτοια θεϊκή παρουσία διακρίνεται για το μέγεθος, την ομορφιά της ροής των υδάτων της, τη δύναμη με τις βαθιές δίνες που δημιουργεί και τέλος με την λέξη *θείος*, που η ελληνική γλώσσα παρήγαγε από το ρήμα *θεώμαι*, που θα πει βλέπω, για να αναγγείλει τον θαυμαστό χαρακτήρα μιας παρουσίας. Όπως ανέφερα και λίγο πιο πάνω ο ιερός χαρακτήρας περιγράφεται αποκλειστικά με οπτικούς όρους. Τα ποτάμια γεννούν θεϊκοί γονείς και αυτοί με τη σειρά τους γεννούν θεϊκά παιδιά. Στις *Βάκχες* του Ευριπίδη η πηγή Δίρκη είναι θυγατέρα του Αχελώου. Επομένως, από πολύ νωρίς αυτές οι θεότητες παίρνουν την ιεραρχική θέση τους στην θρησκευτική αντίληψη της δημιουργίας του κόσμου.

Δεδομένης της σύνδεσής τους με ένα τόσο πρωταρχικό παράγοντα της ζωής, όπως είναι το νερό, οι ποτάμιες θεότητες εμφανίζονται ιδιαίτερος παλαιές. Ήδη στην ομηρική *Ιλιάδα*, το παλαιότερο ποίημα, οι ποταμοί εμφανίζονται να έχουν πλήρως ανεπτυγμένη λατρεία. Τη στιγμή που ετοιμάζεται η μεγαλειώδης πυρά για την ταφή του Πατρόκλου, ο Αχιλλέας κόβει τα ξανθά του μαλλιά, που τα έτρεφε για να τα προσφέρει στον Σπερχειό ποταμό και από την μακρινή γη της Τρωάδας απευθύνεται στον πάτριό θεό του και του λέει⁷:

Σπερχειέ, άδικα σου έταξε ο πατέρας μου ο Πη-

λέας

*Πως όταν εγώ γυρίσω εκεί στην πατρική μου γη,
Για χάρη σου θα έκοβα τα μαλλιά μου
Και θα πρόσφερα ιερή πλούσια θυσία
Και πως εκεί θα έσφαζα πενήντα βαρβάτα κριάρια
στις πηγές σου,
Όπου έχεις τέμενος και βωμό γεμάτο θυμιάματα*

Ο ποταμός Σκάμανδρος που ρέει στην πεδιάδα του Ιλίου έχει τον δικόν του ιερέα, τον Υψήνορα⁸ και οι Τρώες τον λατρεύουν βυθίζοντας στις ασημένιες του δίνες πολλούς σφαγιασμένους ταύρους και ζωντανά άλογα⁹. Από τόσο πρώιμα λοιπόν βλέπουμε έναν τέτοιο θεό να έχει το δικό του χώρο λατρείας, τους δικούς του ιερείς που τον διακονούν και τις δικές του αιματηρές και αναίμακτες θυσίες. Γνωρίζουμε πως κορυφαία θυσιαστική πράξη της ομηρικής ευσέβειας υπήρξε η εκατόμβη. Η μεγαλύτερη θυσία είναι η θυσία εκατό βοδιών προς τιμή ενός θεού. Αυτό είναι το περισσότερο που δέχεται ως τιμή ένας θεός. Όταν όμως τη θέση των ιερών ζωικών σφαγείων παίρνουν τα ανθρώπινα θύματα, ο θεός αποποιείται τη σχέση που τον συνδέει με αυτούς που τον λατρεύουν, δεν δέχεται τη θυσία. Ο Αχιλλέας γεμίζει τον Σκάμανδρο με πτώματα Τρώων, και ο θεός του μιλά και διαμαρτυρείται πως δεν μπορεί να οδηγήσει τα νερά του στη Θάλασσα. Διαβλέπουμε εδώ μια προηγμένη αίσθηση μεταξύ του τι είναι όσιο και ανόσιο, καθαρό και μη, μία από τις πιο θεμελιακές διακρίσεις της αρχαίας ελληνικής λατρευτικής συμπεριφοράς. Στα νέα ελληνικά ο Γιώργος Σεφέρης διέσωσε την αίσθηση αυτή της ευσέβειας στη *Ελένη* του, μιλώντας για έναν *Σκάμαντρο που ξεχειλάει κουφάρια, για ποτάμια που φουσκώναν μες στη λάσπη το αίμα*, για τη φρίκη ενός πολέμου όπου χάνεται η διάκριση του *τ' είναι θεός, τι μη θεός και τι τ' ανάμεσό τους*.

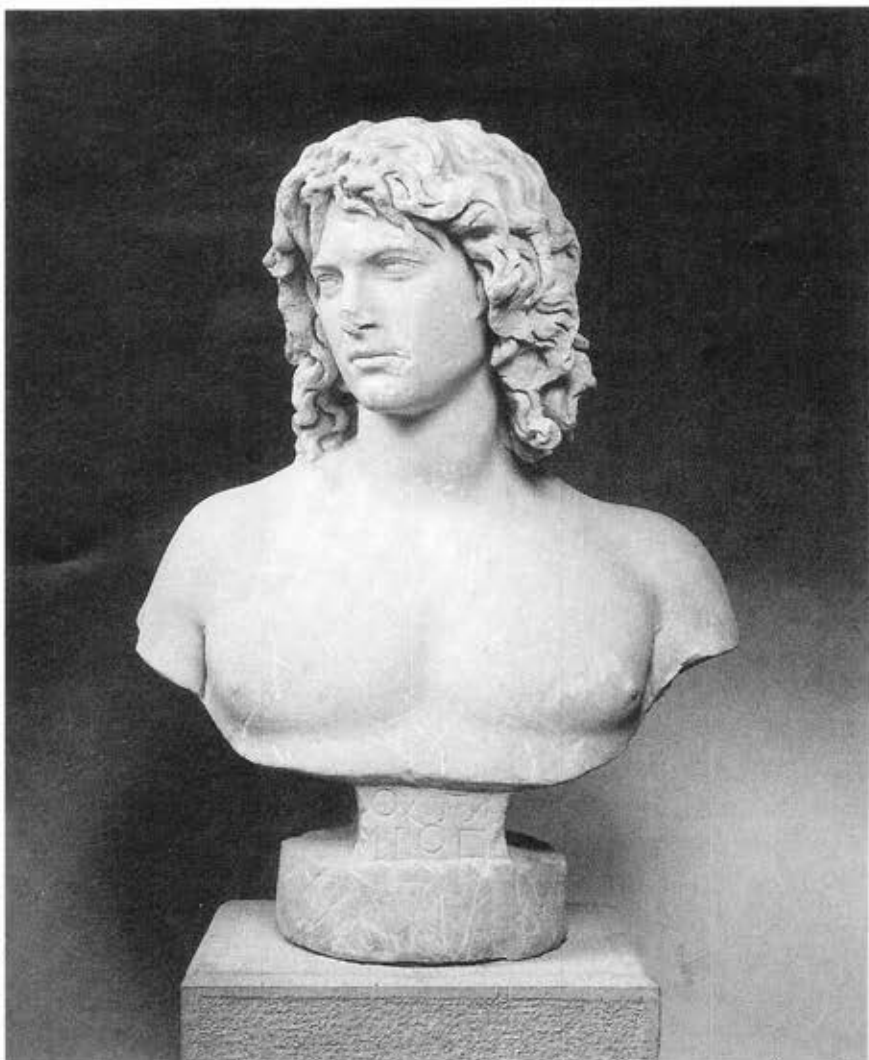
Την πληροφορία για το ίδιο ομηρικό τελετουργικό προς μία ποτάμια θεότητα, της προσφοράς δηλαδή σφαγείων στον υδάτινο δαίμονα, παραδίδει ο Ηρόδοτος στο όγδοο βιβλίο των *Ιστοριών* του¹⁰ για την Μακεδονία, όπου αφηγείται την βασιλική γενεαλογία των Τημενιδών, του κλάδου αυτού των απογόνων του Ηρακλέους, για τους οποίους μίλησα παραπάνω:

*Ποταμός δέ ἐστί ἐν τῇ χώρῃ ταύτῃ, τῷ θύ-
ουσι οἱ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἀπ' Ἄργεος ἀπόγονοι
<ὡς> σωτῆρι.*

Σπανίως μας παραδίδονται λατρευτικά
επίθετα ποταμῶν, ὅπως αὐτό: *σωτήρας*. Σπανίως
επίσης μας παραδίδεται ἀπὸ μια γραμματειακή
πηγή το σύμπλεγμα μύθου και τελετουργίας για
μια τέτοια θεότητα και μάλιστα που να ξεφεύ-
γει χρονικά σε βάθος ἀπὸ την ελληνιστική παρά-
δοση. Οι Μακεδόνες λατρεύουν ἀπὸ τα αρχαία
χρόνια τα ποτάμια τους. Μια τέτοια λατρεία βρί-
σκεται στην αφήγηση της ιδρυτικής παράδοσης
του βασιλικού μακεδονικού οίκου. Εἶμαι βέβαιος
ὅτι ὅλοι γνωρίζετε αὐτή την ιστορία που αφη-
γείται ο Ηρόδοτος, ο οποίος πρέπει να εἶχε επι-
σκεφτεῖ αὐτά ἐδῶ τα μέρη. Αἰζίζει πάντως να
τη θυμίσουμε. Επιστρέφουμε λοιπὸν στην αρχή
αυτῆς της ομιλίας, στην Τρα-
χίνα. Μετά τον θάνατο του
Ηρακλέους, οι ἀπόγονοί του
Ηρακλίδες καταφεύγουν
στον βασιλιά αὐτῆς της πό-
λης της Φωκίδος, Κύηκα, για
να τους προστατεύσει ἀπὸ το
μένος του Ευρυσθέως. Αὐτός
τους ἀποπέμπει και ἔπειτα
ἀπὸ μιας μακρά περιπλάνη-
ση, με πολέμους που κρατοῦν
γενεές και την επιθυμία να
επιστρέψουν στην Πελοπόν-
νησο, ἀπὸ ὅπου καταγόταν
ο προπάτοράς τους, καταλή-
γουν στο Ἄργος, με βασιλιά
τον δισέγγονο του Ηρακλή
Τήμενο. Τρεῖς ἀπόγονοι του
Τημένου ο Γαυάνης, ο Αέρο-
πος και ο Περδίκκας περνούν
ἀπὸ τους Ἰλλυριοὺς στην Ἄνω
Μακεδονία και υπηρετοῦν το
βασιλιά στην πόλη Λεβαία. Ο
μικρότερος ἀπὸ τα ἀδελφια,
ο Περδίκκας ἔχει ως καθήκον
τη φροντίδα των μικρῶν προ-
βάτων, των αἰγῶν. Εκδιώκο-
νται ἀπὸ το βασιλιά, περνούν
το ποτάμι, που κατόπιν χωρί-
ζει τα δύο βασίλεια, το ποτάμι

αὐτό φουσκώνει τα νερά του και ἀπωθεῖ τους ἱπ-
πεῖς που καταδιώκουν τα τρία ἀδελφια. Για αὐτό
λατρεύουν το ποτάμι ως σωτήρα τους. Η εἰσο-
δος λοιπὸν στο βασίλειο της Μακεδονίας γίνεται
μέσω ενός ποταμοῦ, που διέσωσε τον πρῶτο της
βασιλέα, τον Περδίκκα, και για αὐτό του προσφέ-
ρεται λατρεία. Αὐτή η λατρεία εἶναι τόσο παλιά
ὅσο και ο θεσμός της βασιλείας στη Μακεδονία.
Τέλος, ὅπως ὅλοι γνωρίζουμε, τα τρία ἀδελφια
καταλήγουν στου Κήπους του Μίδα, που ἀπὸ
πάνω τους στέκεται το ὄρος Βέρμιον και κατα-
κτοῦν ἀπὸ ἐκεῖ την υπόλοιπη Μακεδονία.

Το ἀπόσπασμα αὐτό ἔχει συζητηθεῖ πάρα
πολύ. Δεν εἶναι σκόπιμο να ἀναπαράγουμε ἐδῶ
ὅλη τη συζήτηση. Θα επιμείνω ὁμως σε ἓνα ση-
μεῖο: ποιο εἶναι αὐτό το ποτάμι χάρις το οποίο
κερδίζεται η σωτηρία του πρῶτου βασιλιά, ποιος

Η προτομή του Ὀλγανου (2ος μ.Χ. αι.) που φυλάσσεται στο αρχαιολογικό
μουσεῖο Βέροιας

είναι αυτός ο αρχαίος ποτάμιος θεός που λατρεύεται ως σωτήρας; Ο Ν. Hammond υποστηρίζει – ίσως όχι άδικα – πως ήταν ο Βέρης. Οι λεξικογράφοι του 2^{ου} αι. μ.Χ. Ηρωδιανός και Στέφανος Βυζάντιος παραδίδουν αντιστοιχώς:

“Ολγανος, υἱός Βέρητος, ἄφ’ οὗ ποταμός ἑπώνυμος καὶ Βέρης γάρ τρεῖς ἐγέννησε, Μίεζαν, Βέροϊαν, “Ολγανον: ἄφ’ οὗ ποταμός ἑπώνυμος. Τέσσερα γνήσια παλαιὰ μακεδονικά ονόματα. Τα δύο αρσενικά είναι θεοὶ ποταμοί. Τα δύο θηλυκά είναι οι πόλεις που τους αντιστοιχούν.

Χωρίς να παρουσιάζομαι ως ειδικός γλωσσολόγος, μια ειδικότητα ιδιαιτέρως απαιτητική για οποιοδήποτε αναζητά το *έτυμον* σπανίων και παλαιών ονομάτων, θα προσπαθήσω να προτείνω, να διατυπώσω μάλλον τη σκέψη μου σχετικά με την καταγωγή του παράξενου αυτού ονόματος (Ολγανος) συσχετίζοντάς το με μια ελληνική οικογένεια λέξεων, παρόμοια με αυτή που κρύβεται πίσω από τα ονόματα του Βέρητος και της Βέροϊας και της σχέσης τους με τα φέροντα ύδατα. Έχουν γραφτεί πολλά για τη μακεδονική διάλεκτο. Αποφεύγοντας την παράθεση τεχνικών λεπτομερειών και περίπλοκων φωνητικών και φωνολογικών σχημάτων, θα σταθώ σε ένα μόνον ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αποφασιστικής σημασίας. Οι ειδικοί μιλούν για μια κατηγορία φθόγγων της ινδοευρωπαϊκής, τα δασέα ηχηρά, για τα οποία είναι πολύ δύσκολο αυτή τη στιγμή να αναπαραγάγω μπροστά σας την ακριβή τους προφορά. Πρόκειται δηλαδή για φθόγγους της υποτιθέμενης μητέρας γλώσσας των περισσοτέρων κατοίκων της Ευρώπης που προφέρονται με έναν ιδιαίτερα ηχηρό τρόπο και συνοδεύονται ταυτόχρονα με το δασύ πνεύμα. Αυτοί οι φθόγγοι εξελίσσονται διαφορετικά στην αττική και μακεδονική διάλεκτο, από την οποία σημειωτέον δεν έχουμε παρά λίγα κύρια ονόματα και *γλώσσες* όπως έλεγαν οι αρχαίοι, ιδιαιτέρως παλαιά. Οι φθόγγοι αυτοί λοιπόν στην αττικοϊωνική χάνουν την ηχηρότητά τους, ενώ στη μακεδονική χάνουν τη δασύτητά τους. Για παράδειγμα εκεί που η αττική εμφανίζει τις λέξεις φίλος ή φαλακρός, οι αρχαίες κυρίως λεξικογραφικές πηγές μας παραδίδουν τα μακεδονικά *Βίλος* και *Βάλακρος*, αντιστοιχώς. Μιαν τέτοια αντίστοιχη τροπή του

κάππα και γάμμα πιθανολογώ και για τον Ολγανο, μαρτυρημένη άλλωστε από το όνομα του μακεδονικού μηνός *Γορπιαίου*, για το οποίο έχει γραφεί ότι ετυμολογείται ή σχετίζεται με το *Καρπιαίος* και το προσηγορικό *καρπός*. Η ελληνική οικογένεια των λέξεων που αποδίδει τις έννοιες της δύναμης, της ροπής προς τα κάτω, του βάρους, της έλξης, του σύρειν, έννοιες που ταιριάζουν απόλυτα στις ιδιότητες του ρέοντος ύδατος και της εντύπωσης που προκαλείται από αυτό, είναι αυτή γύρω από το ρήμα *έλκω* και τα παράγωγά του. *Ολκάς*, *-άδος* είναι το ρυμουλκούμενο πλοίο. *Ολκεύς* είναι αυτός που σέρνει τα δίχτυα. *Ολκή* το σύρσιμο, η έλξη, η δύναμη της έλξης, η ελκτική δύναμη της ομοιότητας, η ροπή της πλάστιγγας, το βάρος. Κάπως έτσι μπορεί να περιγράψει κανείς το νερό που ξεπηδά από ένα υψηλότερο σημείο και ορμά προς τα κάτω, προς τις πεδιάδες, παρασύροντας ό,τι βρεθεί στην κοίτη του. Μια αρχή κίνησης. Την απώλεια της δασείας μπορεί να την εξηγήσει κανείς εύκολα: αφενός μεν έχει πάψει να προφέρεται στα ύστερα χρόνια της αρχαιότητας, αφετέρου είναι δύσκολο να υποτεθεί για ένα παράξενο όνομα, για το οποίο έχει ξεχαστεί η ετυμολογία του.

Το 130 μ.Χ. ένας καθαφικού κάλλους νεαρός άνδρας, ονόματι Αντίνοος, πέφτει και πνίγεται στα νερά ενός ποταμού, του Νείλου. Συμβαίνει αυτός να χαίρει της εξαιρετικής εύνοιας ενός φιλέλληνα αυτοκράτορα, του Αδριανού. Αμέσως ο προστάτης του διακηρύσσει την θεοποίησή του, διατάσσει την λατρεία του και κατακλύζει όλη την αυτοκρατορία με τα πορτραίτα του αποθεωμένου νεαρού άνδρα.

Το 1947, στο χωριό Άνω Κοπανός, κοντά στη σιδηροδρομική γραμμή έρχεται στο φως από έναν αγρότη που αρώνει το χωράφι του αυτή η μαρμάρινη προτομή, στη βάση της οποίας και σε δύο στίχους παραδίδεται η επιγραφή του ονόματος του τρίτου τέκνου του Βέρητος: *ΟΛΓΑΝΟΣ*. Η μελαγχολική εικόνα αυτού του νεαρού άνδρα φαίνεται καταρχάς παράδοξη με την εικόνα ενός ποτάμιου θεού που περιγράψαμε λίγο πιο πριν. Αυτό το έργο τέχνης, από εντόπιο λεπτόκοκκο μάρμαρο και προϊόν ίσως κάποιου εγχώριου εργαστηρίου πλαστικής, χρονολογείται βάσει

των τεχνικών χαρακτηριστικών της μορφικής του απόδοσης στις πρώτες δεκαετίες λίγο μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. Σημειωτέον ότι από την ίδια εποχή προέρχονται οι φιλολογικές μαρτυρίες για τον μακεδόνα ποταμό και βεβαίως οι περισσότερες από τις απελευθερωτικές επιγραφές της Λευκόπετρας. Επιμέρους λεπτομέρειες στη μορφή του αγάλματος μπορούν να αναχθούν στην απόδοση ιδεαλιστικών ανδρικών τύπων της ελληνιστικής εποχής. Επίσης τα λεξικογραφικά λήμματα του Ηρωδιανού και Στέφανου Βυζάντιου έχουν κοινή προέλευση το χαμένο πια ελληνιστικό έργο *Μακεδονικά* του ιστορικού Θεαγένη. Το πρακτικό ερώτημα για το σε ποιο ακριβώς σημείο λατρευόταν ο θεός, ως σύνναος με τις ακόλουθές του Νύμφες είς τās λιθίνας Έδρας καί ὕποσκίους περιπάτους ἢ κάπου εκεί κοντά, μόνον η μελλοντική αρχαιολογική έρευνα μπορεί να απαντήσει. Η έμμεση όμως φιλολογική παράδοση μας τρέπει προς τα εκεί.

Η καλλιτεχνική ευαισθησία της εποχής των Αντωνίνων επέλεξε να δώσει αυτή τη μορφή σε έναν θεό του υγρού στοιχείου με τον τύπο της πιο διαδεδομένης λατρείας ποταμού στα αυτοκρατορικά χρόνια. Η ιδιαιτερότητα του έργου έγκειται στο γεγονός ότι στη στόφα του ηδονικού νέου από τη Βιθυνία, του Αντίνοου, εγκολπώθηκαν χαρακτηριστικά σχεδόν ρεαλιστικά (λεπτές ασυμμετρίες στην απόδοση των οφθαλμών και των βοστρύχων της κεφαλής) που διασώζουν κάτι από την παλιά αρρενωπότητα των αρχαίων θεών-ποταμών. Η ελαφριά κλίση της σύνθεσης προς τα δεξιά, ο τρόπος με τον οποίο το τρυπάνι του καλλιτέχνη αποδίδει τον όγκο της κόμης που φτάνει μέχρι του ώμους, λεπτές και αυστηρές εγχαράξεις στα φρύδια και την ίριδα των οφθαλμών που στρέφονται προς τα πάνω, όπως στα ιδεαλιστικά πορträίτα του Αλεξάνδρου, είναι μερικοί από τους τρόπους της μορφικής γλώσσας της εποχής για να εκφράσει ό,τι μπορεί να αντισταθεί στη φθορά του χρόνου και ανήκει στον κόσμο της θεϊκής, ρομαντικής θα τολμούσα να πω αχρονίας και της ελαφρώς θλιμμένης αιώνιας νεότητας.

Στην αρχή περίπου της ομιλίας μου ανέφερα ότι σταθερό χαρακτηριστικό των μύθων

της επιφάνειας των αρχαίων ελληνικών ποταμίων θεοτήτων είναι η ευκολία με την οποία αλλάζουν μορφή. Τίποτα δεν προσιδιάζει καλύτερα στη ρευστότητα του υγρού στοιχείου από το μυθολογικό αντίστοιχο της συνεχούς μεταμόρφωσης. Είδαμε πως η συνάντηση με έναν τέτοιο θεό στις όχθες του είναι μάλλον μια δυσάρεστη και φοβερή εμπειρία. Ως ταύροι, γιγάντια φίδια ή με την υβριδική μορφή ενός βουκρανοφόρου άνδρα προκαλούν τον τρόπο νεαρών παρθένων, οι οποίες προσπαθούν να σωθούν από τη βίαιη αρρενωπή τους δύναμη. Αντιστρόφως, μια τελευταία μεταμόρφωση της ίδιας της δομής του μύθου: τον Απρίλιο του 1822 νεαρές κοπέλες της Νάουσας θα έπεφταν στα νερά ενός κάποτε θεοποιημένου ποταμού, για να σωθούν από τη αλλόθρησκη βία ανδρών που τις κατεδίωκαν. Για ακόμα μια φορά ένας ποταμός γίνεται αυτό για το οποίο τον λάτρευαν τα πανάρχαια χρόνια οι Μακεδόνες: *σωτήρας*.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

¹ N. G. L. Hammond, Ιστορία της Μακεδονίας, τ. Α', σς 15-6, Θεσσαλονίκη 1995. A History of Macedonia, Oxford 1972.

² Στιχ. 565-575.

³ Μετάφραση Γιώργου Χειμωνά, Αθήνα 1985.

⁴ Πρεσβεία, περί των Χριστιανών, 18.

⁵ 402a.

⁶ Ησιόδου Θεογονία, 337-345

⁷ Ψ 140-148.

⁸ Ε 47.

⁹ Φ 131-2.

¹⁰ Θ 138.

Μια ιστορία από την κατοχική Νάουσα

του Αλέξανδρου Θερειανού

Επιμέλεια –παρουσίαση Στέργιου Σπ. Αποστόλου

Ιστορικού ερευνητή-συγγραφέα

Σημείωση του επιμελητή: Το κείμενο που ακολουθεί μεταφέρθηκε αυτούσιο από το βιβλίο του Αλέξανδρου Θερειανού με τίτλο «ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΑ ΝΑΖΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΕΡΓΑ-της όμηρος αφηγείται». Επειδή το περιεχόμενό του, κατά ένα σημαντικό μέρος αναφέρεται στη Νάουσα και στους κατοίκους της θεώρησα σκόπιμο (ειδικά αυτό) να το φέρω στο φως της δημοσιότητας, γιατί πράγματι εμφανίζει ουσιώδες ενδιαφέρον. Ο Αλέξανδρος Θερειανός, με καταγωγή από τον Πολύγυρο Χαλκιδικής, υπηρετούσε κατά την κατοχική περίοδο ως υπάλληλος στο Δημόσιο Ταμείο Νάουσας. Οργανώθηκε στο ΕΑΜ από το Ναουσαίο Γιάννη Γιαννόπουλο (Γκούγκουρα), αλλά κατόπιν καταδοτικής ενέργειας συνελήφθη από τους Γερμανούς, κλείστηκε στο νοσοκομείο της πόλης και ύστερα από σειρά ανακρίσεων και βασανισμών παραπέμφθηκε σε γερμανικό στρατοδικείο στη Θεσσαλονίκη, για να εγκλειστεί τελικά στο στρατόπεδο Παύλου Μελά. Από εκεί μεταφέρθηκε σε ναζιστικό στρατόπεδο στη Γερμανία. Η δική μου παρέμβαση στο εν λόγω κείμενο αφορά σε διόρθωση ημερομηνιών, ονομάτων και στην παροχή των αναγκαίων διευκρινιστικών πληροφοριών για την πληρέστερη κατανόησή του από τον αναγνώστη. Οι παραπομπές βρίσκονται στο τέλος του κειμένου.

Η οργάνωσή μου στο ΕΑΜ

Θα 'ταν στα μέσα του 1942. Τίποτα δεν μαρτυρούσε ότι ο απελευθερωτικός αγώνας είχε απλώσει τα δίκτυα του στην πόλη μας, τη Νάουσα. Σιγά σιγά άρχισαν ν' ακούγονται οι μαγικές λέξεις ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, που εξήπταν τη φαντασία του λαού. Γαλήνη, όπως εκείνη πριν από την καταιγίδα, επικρατούσε στην πόλη. Οι εργάτες πήγαιναν στα εργοστάσια, οι αγρότες στα κτήματά τους και οι υπάλληλοι στα γραφεία τους. Σε αυτήν την πόλη υπηρετούσα σαν ταμειακός υπάλληλος.

Κάποια μέρα με πλησίασε ο φίλος μου Γιάννης Γιαννόπουλος, μακαρίτης τώρα, και άρχισε να μου μιλάει για απελευθερωτικό αγώνα, για την ανάγκη αντίστασης του λαού κλπ. Τον διέκοψα. «Άφησε τα πολλά λόγια και πες μου ποια είναι αυτή η οργάνωση που από στόμα σε στόμα ακούγεται» του είπα. Γέλασε. «Τ' άκουσες κι εσύ...» μου λέει και λύθηκε η γλώσσα του.

Όταν νύχτωσε άκουσα την πόρτα μου να χτυπάει. Ήταν ο φίλος μου με τον υπεύθυνο της πόλης. Με σύστησε: «Γιώργος λέγομαι»(1) μου λέει ο υπεύθυνος. Ήταν τριαντάρης περίπου, μετρίου αναστήματος, έξυπνος και δραστήριος. Μου μίλησε για τον απελευθερωτικό αγώνα και τον σκοπό του. Έτσι ξεκίνησε η πρώτη μου επαφή με την οργάνωση. Εγώ οργάνωσα, στη συνέχεια, άλλους δύο υπαλλήλους του Ταμείου, κάνοντας έτσι την πρώτη τριάδα. Ημερομηνίες μη ζητάτε ύστερα από μισόν αιώνα. Ήταν ο Αλέκος Τσούκας και ο Γ.Τ. (παραθέτω μόνο τα αρχικά του για λόγους που θα αναφερθούν σε άλλο σημείο). Συνεργασία είχαμε με την Ευρυδίκη Γιαννοπούλου, δασκάλα δραστήρια και δυναμική, με πίστη στον αγώνα. Ήταν αδελφή του Γιάννη Γιαννόπουλου, που ανέφερα παραπάνω. Αθόρυβα, όπως απαιτούσαν οι καιροί, αγωνιζόμασταν για την επιτυχία του αγώνα. Κανένα σημάδι δεν έδειχνε ότι η μπόρα πλησίαζε.

Μια ομάδα ανταρτών χτυπάει τη Νάουσα

Μάιος του 1943(2), δεν θυμάμαι πιο ακριβή ημερομηνία. Τη φαινομενική γαλήνη της πόλης ταράζουν πυκνοί πυροβολισμοί κατά τα χαράματα. Τι είχε συμβεί; Σηκώθηκα και κοίταξα από το παράθυρο. Δυο αντάρτες περιπολούσαν στο δρόμο. Άλλοι άντρες του αποσπάσματος χτύπησαν ένα γερμανικό φυλάκιο, το Αστυνομικό Τμήμα, που δεν αντιστάθηκε, και το δημοτικό νοσοκομείο. Πήραν τα όπλα από την Αστυνομία, εφοδιάστηκαν με τρόφιμα και φάρμακα κι ύστερα κάλεσαν τον κόσμο να συγκεντρωθεί στην πλατεία.

Πολύς κόσμος ξεχύθηκε μπροστά από τον κινηματογράφο του Μισυρλή. Τότε, ένας αντάρτης έβγαλε λόγο και εξήγησε στο λαό για ποιο λόγο ανέβηκαν στο βουνό. Ύστερα κάλεσε όσους ήθελαν να ακολουθήσουν. Πρώτος ακολούθησε ένας ενωμοτάρχης του Τμήματος και μετά άλλοι. Εντυπωσιακή φιγούρα ένας νεαρός παπάς(3). Πήρε το όπλο από έναν αντάρτη, ανέβηκε σ' ένα πεζούλι και εκφώνησε έναν πυρίνο λόγο. Η πάλη που γινόταν μέσα του ήταν φανερή. «Τρικυμία εν κρανίω...» μουρμούρισε ο διπλανός μου.

Κατά τις απογευματινές ώρες οι αντάρτες άρχισαν να υποχωρούν, μαζί και ο παπάς. Ως εδώ τίποτε άλλο δεν είχε συμβεί. Μερικοί πεινασμένοι θέλησαν, όπως συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις, να επωφεληθούν από την αναταραχή και μπήκαν στο Νοσοκομείο και άρπαξαν λίγα τρόφιμα, χωρίς να σκεφτούν ότι το τίμημα της μικρής λεηλασίας τους θα πληρώνονταν ακριβά, όπως θα πω παρακάτω. Ας παρακολουθήσουμε όμως τη συνέχεια της αφήγησης μας.

Οι αντάρτες, μαζί και ο παπάς, επέστρεψαν στο ορμητήριό τους, που ήταν τα πυκνά δάση του Βερμίου. Εκεί στο βουνό θέλησαν να επικαλεστούν και τη βοήθεια του Θεού. Συγκέντρωσαν λοιπόν τα όπλα για να τα ευλογήσει ο παπάς, για να έχουν ευθυβολία στη σκόπευση του εχθρού. Αναζητούν λοιπόν τον παπά, εδώ παπάς, εκεί παπάς, άφαντος ο παπάς. Όπως

μαντεύει ο αναγνώστης, ο παπάς, όταν πέρασαν οι πρώτες συγκινήσεις είδε ότι είναι «βαριά η καλογερική» και το 'σκασε για πίσω στη Νάουσα, και όσο να συνέλθει η παπαδιά από τη συγκίνηση, να 'τος κι ο παπάς.

Έρχονται οι Γερμανοί

Μετά δυο μέρες έφτασαν οι Γερμανοί. Έμαθαν τα γεγονότα και πραγματοποίησαν συλλήψεις μερικών που είπαμε παραπάνω ότι προβήκανε σε λεηλασία. Έστησαν Στρατοδικείο στο εστιατόριο του Παπαφιλίππου και ύστερα από σύντομη διαδικασία καταδίκασαν οκτώ φουκαράδες σε θάνατο. Τα χαράματα της επόμενης μέρας τους εκτέλεσαν. Δεν σταματάει όμως εδώ η ιστορία μας.

Άλλο κλιμάκιο Γερμανών στρατιωτών ανέβηκε στο Βέρμιο κι εκεί, στις πλαγιές του, συγκρούστηκε με τους αντάρτες. Τη μάχη την παρακολουθήσαμε από τη βεράντα του σπιτιού που καθόμουν. Τα πολυβόλα κροτάλιζαν δαιμονισμένα. Δεν πέρασε πολύ ώρα και ακούσαμε εκείνο το γνώριμο στους Ιταλούς σύνθημα «Αέρα, αέρα». Οι φτέρνες των ...γενναίων Γερμανών χτυπούσαν στην πλάτη. Λαχανιασμένοι κατέβηκαν στην πόλη, αφού άφησαν στα χέρια των ανταρτών δυο αιχμαλώτους. Έτσι πήραν μια γεύση τι θα πει αντάρτες. Παρέλεψα να πω ότι επικεφαλής των ανταρτών ήταν ο ατρόμητος καπετάν Μαύρος, Παλαμιάς κατά κόσμον. Κανένας δεν πίστεψε ότι εδώ θα έκλεινε το θέμα. Διάχυτη ήταν η φήμη ότι οι Γερμανοί θα ξαναχτυπούσαν. Γι' αυτό, όσοι είχαμε μνηθεί στην οργάνωση, πιστεύοντας ότι οι συλλήψεις θα γίνουν νύχτα, κάθε βράδι διανυκτερεύαμε στην ύπαιθρο.

Ένα προφητικό τρομαχτικό όνειρο

Σε ανύποπτο χρόνο, μερικούς μήνες πριν από τα γεγονότα που διηγούμαι πιο πάνω είδα ένα εφιαλτικό όνειρο. Βρισκόμουν λέει στο γραφείο εγώ και οι συνάδελφοί μου. Ξαφνικά ορμά μέσα ο Υπίαρχος Γατσούλης(4), βγάζει το περίστροφό του και με πυροβολεί στην καρδιά. Ήταν τόση η ταραχή μου που έψαχνα να διαπιστώσω αν ζούσα ή αν πέθανα. Την ίδια

στιγμή, ο παραπάνω αξιωματικός στρέφει το περιστροφό του και πυροβολεί τους δυο συναδέλφους, τον Αλέκο Τσούκα και τον Γ.Τ. Όλες τις επόμενες μέρες ήμουν ταραγμένος. Ύστερα πέρασε καιρός και τα όνειρο ξεχάστηκε.

Οι συλλήψεις

Όπως σημείωσα παραπάνω, περιμέναμε όλοι ότι οι Γερμανοί θα χτυπούσαν και πάλι. Δεν πέσαμε έξω παρά μόνο στο χρόνο που θα γινόταν οι συλλήψεις.

11/6/1943: Βρισκόμασταν όλοι στο γραφείο. Από τις απέναντι βουνοκορφές του Βερμίου ο λαμπρός δίσκος του ήλιου είχε ανεβεί. Τίποτε δεν προμηνούσε τα όσα έμελλε να συμβούν. Οι σκοτεινές δυνάμεις είχαν ήδη καταστρώσει το σατανικό τους σχέδιο.

Ξαφνικά στη σάλα του ταμείου πρόβηλάν οι σιλουέτες τριών Γερμανών της Γκεστάπο. Κρατάει ο ένας στο χέρι μια κατάσταση και φωνάζει τα ονόματα μας. Πρώτα εμένα, ύστερα τον Αλέκο Τσούκα και τον Γ.Τ. Μπροστά εμείς πίσω οι Γερμανοί μας οδηγούν πρώτα στο ζαχαροπλαστείο του Γιάννη Μακρή. Εκεί ήσαν και άλλοι συλληφθέντες και ο υπίλαρχος Δ. Γατσούλης. Μας πήραν και μας οδήγησαν στο Δημοτικό νοσοκομείο σε έναν μεγάλο θάλαμο.

Ύστερα από λίγη ώρα εμένα με πήραν στην απομόνωση. Ήταν ένα σκοτεινό κελί διαστάσεων 1,5 επί 1 μέτρο, ακριβώς απέναντι από το γραφείο του ανακριτή. Αυτό ήταν καλό για μένα γιατί από την κλειδαρότρυπα παρακολουθούσα όλες τις κινήσεις ποιοι συλλαμβάνονταν ποιοι μπαينوβγαίνανε γενικά και έτσι ήμουν ενημερωμένος πράγμα που με ωφέλησε πολύ.

Δεν υπάρχει χειρότερο πράγμα από τις ανακρίσεις όταν πέφτεις στα χέρια των καταδικωτικών αρχών. Είτε Γκεστάπο λέγονταν, είτε Ελληνική Ασφάλεια είτε αλλιώς. Το δράμα εκείνου που πέφτει στα χέρια τους είναι φοβερό και εγώ βέβαια δεν ήταν δυνατόν να αποτελέσω την εξαίρεση. Ανάμεσα σε μένα και στον Γερμανό ανακριτή διεξάχθηκε μια μάχη που πέρασε από πολλές φάσεις.

Ένα σύντομο πορτρέτο του ανακριτή. Ανάστημα μέτριο αεικίνητος με γαλανά μάτια έξυπνα, ηλικίας τριάντα πέντε περίπου χρονών, τύπος νευρώδης. Λίγη ώρα μετά την απομόνωση μου ήλθαν με πήραν και με οδήγησαν στον ανακριτή. Κρατούσε ένα μπαστούνι στο χέρι και χωρίς διατυπώσεις άρχισε να με χτυπάει αδιάκριτα σε όλο μου το σώμα. Με τα λίγα Ελληνικά που γνώριζε με ρωτούσε καθώς με χτυπούσε τι γνώριζα για την οργάνωση. Στερεότυπα απαντούσα ότι δεν ξέρω τίποτε. Το μπαστούνι συνέχισε να ανεβοκατεβαίνει μέχρι που έσπασε και σταμάτησε η επιχείρηση. Τέλος της πρώτης φάσης και εδώ έγινε το θαύμα. Αντί να με οδηγήσουν στο κελί μου με μετέφεραν στην διπλανή αίθουσα. Εκεί ποιόν λέτε βρήκα; Τον Υπίλαρχο Δ. Γατσούλη. Άρχισε να παραπονιέται για το ξύλο που τάχα έφαγε. Μου ήρθε ξαφνικά στο μυαλό η σκηνή του ονείρου που πιο πάνω περιέγραψα και που το είχα από καιρό ξεχάσει. «Άτιμε σκέφτομαι, ώστε εσύ είσαι ο προδότης». Με πήραν ύστερα και με μετέφεραν στο κελί μου.

Στο βάθος του διαδρόμου με περίμενε η αδελφή μου Δέσποινα που είχε συλληφθεί και αυτή για να ασκήσουν σε μένα ψυχολογική πίεση. Πες στα παιδιά να μη μιλούν μπροστά στο Γατσούλη, είναι χαφιές φώναξα. Θα μου πείτε σε ποια γλώσσα τα είπα αυτά ενώ δίπλα μου ήταν οι Γερμανοί και οι άλλοι. Ασφαλώς θα γελάσετε όσο σοβαρή και αν είναι στιγμή. Ε, λοιπόν, τα είπα σε ανάποδα Ελληνικά, ναι καλά ακούσατε, ανάποδα Ελληνικά. Ήταν η επίσημη γλώσσα της οικογένειάς μας. Ήμασταν πολλά αδέρφια. Για να μην μας καταλαβαίνει ο πατέρας μας τον οποίο και σεβόμασταν και ντρεπόμασταν πολύ, είχαμε εξασκηθεί στην ανάποδη προφορά των λέξεων. Αλέκος για παράδειγμα = Κοσ-λέα.

Γλωσσομάθεια και μόρφωση λοιπόν.

Επεισόδιο 1ο

Θα 'ταν περίπου 10 η ώρα νυχτερινή. Ξάφνου ανοίγει η πόρτα του κελιού μου και να 'σου μπροστά μου η συμπάθεια μου ο ανακριτής.

Γελαστός, άπλωσε το χέρι του και μου είπε “Κόλλα το, εσάς τους Έλληνες ο Χίτλερ σας αγαπάει”. Δεν του έδωσα το χέρι τον κοίταξα κατάματα και του λέω: «Με το ξύλο εκδηλώνει ο Χίτλερ την αγάπη του;» «Αυτό ήταν έξυπνο» μουρμούρισε στα ελληνικά, έκλεισε την πόρτα και έφυγε.

Επεισόδιο 2ο

Προσπάθησα να βρω βολική θέση για να ξαπλώσω στο κελί μου αλλά δεν κατάφερα γιατί πονούσα πολύ. Τη δεύτερη μέρα το ξύλο επαναλήφθηκε. Το μπαστούνι ήταν πιο γερό και το αισθάνθηκα καλύτερα. Θα ‘ταν απόγευμα όταν άνοιξε πάλι η πόρτα και να ο ανακριτής πάλι μπροστά μου. Τον Τσούκα με ρωτάει τον έδωσες και διάβασε; Παρέλειψα να πω, ότι στην έρευνα στο γραφείο και στο σπίτι μου βρήκαν προκηρύξεις με περιεχόμενο εχθρικό για όλους τους φασίστες. Απάντηση. Ο Τσούκας του λέω είναι φασίστας αξιωματικός, δικός σας είναι και αυτός ήταν δυνατόν να τον εμπιστευθώ; Αυτό ήταν, καλύτερο πιστοποιητικό νομιμοφροσύνης δεν θα έδινε ούτε η ασφάλεια. Την ίδια μέρα τον έβγαλε και μάλιστα έκαναν και παρέα. Εσείς βέβαια δεν θα πιστέψατε για τον φίλο μου τον Αλέκο. Ήταν εξαιρετικός συνάδελφος και καλός αγωνιστής. Ένοιωσα μεγάλη χαρά που βγήκε με το πρώτο. Τώρα μένει ο άλλος συνάδελφος ο Γ.Τ. Με βασάνιζε η σκέψη πως θα μπορέσω να δώσω και σ’ αυτόν πιστοποιητικό. Ευτυχώς όπως θα διηγηθώ πιο κάτω τα πράγματα ήρθαν βολικά.

Επεισόδιο 3ο

Θα ‘ταν περίπου μεσάνυχτα όταν άνοιξε πάλι η πόρτα του κελιού μου. Ο ανακριτής έσπρωξε μέσα ένα νεαρό. Δεν μου άρεσε ο παρ’άξενος επισκέπτης της νύχτας και γι αυτό δεν του μίλησα. Πρώτος άρχισε αυτός. Έξω μου λέει κυκλοφορούν προκηρύξεις που μιλούν για σένα, ο ήρωας κλπ. Άκουσε του λέω. Ούτε ήρωας είμαι ούτε έχω καμιά ανάμιξη σε αυτά τα πράγματα. Εδώ βρίσκομαι γιατί το θέλησαν οι Έλληνες προδότες. Οι Γερμανοί δεν φταίνε. Διεξάγουν έναν μεγάλο πόλεμο και φυσικό εί-

ναι να παραμερίζουν τα εμπόδια. Θα ‘χαν περάσει κανά δύο ώρες όταν άνοιξε πάλι η πόρτα και πήραν τον ανεπιθύμητο αυτόν νεαρό που ήρθε να μοιραστή μαζί μου το στενό κελί.

Η γκάφα του ανακριτή.

Όταν ο Γερμανός άρχισε την τρίτη μέρα να με δέρνει, πέταξε τη φράση: «Τι ξέρεις Γιώργο;» «Μπαγάσα...» σκέπτομαι «...ξέρεις λοιπόν και τον Γιώργο; Τώρα θα τα πούμε». Κάθομαι στην «σουίτα» μου και υφαίνω ένα παραμύθι που θα το ζήλευε και ο συγγραφέας της χαλιμάς. Με αυτό το παραμύθι την πέρασα κοτσάνι τις 16 μέρες που κράτησαν οι ανακρίσεις μου. Είχε γίνει πια ανιαρός ο διάλογος μας. Τι ξέρεις για την οργάνωση; Η σιωπή η το πολύ δεν ξέρω τίποτε ήταν στερεότυπα. Τώρα πλουτίζω την ιστορία μου και με την ιστορία του Γιώργου και φρόντισα να μην προσθέσω τίποτε άλλο σ’ αυτό το διάστημα.

Επεισόδιο 4ο

Η σκηνή παριστά ένα μεγάλο γραφείο φωταγωγημένο άπλετα ένα μεγάλο τραπέζι στη μέση και γύρω ο ανακριτής, εγώ, δύο αξιωματικοί Γερμανοί και ο χωροφύλακας, Γιώργος λεγότανε. Ξαφνικά ανοίγει η πόρτα και προβάλλει κλαίγοντας ο Γ.Τ.

Είσαι πρόστυχος μου λέει, είσαι παλιάνθρωπος και αν δεν τον σταματούσα θα μας έμπλεκε όλους. Του κάνω αμέσως με το μάτι. Αμφιβάλω με τον τρόπο που είχε αν με είδε. Ευτυχώς ο χωροφύλακας άθελα του μου προσφέρει ανεκτίμητη υπηρεσία. Του έκανε με το μάτι, λέει. Τον είδα, λέει ο Γερμανός ανακριτής ο οποίος για να με κολακέψει δίνει δύο χαστούκια στον Γ.Τ. Σκάσε του λέει εσύ είσαι καλύτερος από τον Θερεϊανό; Σίγουρος τώρα ότι θα έπεφτα στην παγίδα γυρνάει και με ρωτάει. Του έδωσες και διάβασε αυτός; Αστεία πράγματα του λέω αυτόν τον έχουμε στο ταμείο για τρελό δεν βλέπετε τα χάλια του; Ε, δεν θα το πιστέψετε ο Γ.Τ. την επόμενη μέρα βγήκε. Άλλο πιστοποιητικό είχα εκδώσει. Ο Γ.Τ. βρήκε την αδελφή μου που στο μεταξύ είχε απελευθερω-

θεί και της ζήτησε συγγνώμη κλαίγοντας. Η ικανοποίηση μου που βγήκε και ο δεύτερος της παρέας ήταν μεγάλη και ιδού εγώ τώρα συνεχίζω την μονομαχία με τον ανακριτή.

Επεισόδιο 5ο

Απογοητευμένος που δεν έβγαλε τίποτε σκέφτεται ποια τακτική να ακολουθήσει. Κάποια μέρα λοιπόν με παίρνει στο γραφείο του. Διώχνει όλους και μένουμε οι δυο μας. Από πού είσαι μου λέει; Από τον Πολύγυρο απαντώ. Είσαι ταμειακός υπάλληλος; Ναι του λέω. Ξέρεις εγώ έχω μεγάλη δύναμη. Ξέρω που το πάει και παρό την στεναχώρια μου το διασκεδάζω. Θέλεις, μου λέει, να σε στείλω στον Πολύγυρο να πούμε ότι δραπέτευσες, να σου δώσουμε βαθμούς αλλά να μας πεις ποιοι είναι στην οργάνωση; Γέλασα. Τότε ο Γερμανός θυμωμένος με ρωτάει: Γιατί γελάς κύριε Θερειανέ; Κακίζω την τύχη μου του λέω που μου δίνεται η ευκαιρία να εξελιχθώ αλλά δεν ξέρω τίποτε. Έξυπνο μου λέει και με οδήγησε πάλι στο κελί μου.

Επεισόδιο 6ο

Και λίγο χιούμορ. Κάθε μέρα δύο στρατιώτες με εφόπλου λόγχη με ανέβαζαν για είκοσι περίπου λεπτά στην ταράτσα του νοσοκομείου. Ενδιαφέρονταν βλέπετε για την υγεία μου γιατί θα έπρεπε να είμαι γερός όταν θα με εκτελούσαν. Μια από αυτές τις ημέρες γυρίζαμε από τον περίπατο της ταράτσας. Όταν φτάσαμε στο κελί μου, έμεινα απέξω και με μια υπόκλιση τους έκανα το ορίστε να μουν. Γέλασαν. Γκούτ λέει ο ένας. Γκούτ, λέει και ο άλλος, αλλά κομουνίστ. Συμπέρασμα. Γκούτ και κομουνίστ είναι ασυμβίβαστα.

Επεισόδιο 7ο

Οι μέρες κυλούσαν χωρίς εντυπωσιακές εξελίξεις. Ο Ανακριτής πάει να τρελαθεί. Ετοιμάζεται για την μεγάλη γιορτή. Έχει έρθει και ένας ανώτερος αξιωματικός του από την Θεσσαλονίκη. Όλος ο καλός κόσμος.

Πάλι το ίδιο σκηνικό. Μια μεγάλη αίθουσα στο κέντρο ένα τετράγωνο τραπέζι, ο ανα-

κριτής, δύο στρατιώτες ένας από τους οποίους κρατά μια μαγκούρα όμοια με εκείνη που έχουν οι πρόσκοποι και ο δεύτερος Γερμανός στρατιώτης βέβαια, ο υψηλός ξένος από την Θεσσαλονίκη εγώ και ο διερμηνέας. Φώτα εκτυφλωτικά, η παράσταση αρχίζει. Γδύσουν, διατάζει ο ανακριτής. Άμα ήθελα ας μην πειθαρχούσα. Είχα τέτοια φόρα που θα τα έβγαζα όλα. Στο τελευταίο ο ανακριτής με σταμάτησε. Κρατάει στα χέρια ένα μπλοκ δικό μου που κρατούσα σημειώσεις. Θα απαντάς γρήγορα μου λέει και αρχίζει το ξύλο. Είχε και επιλήψιμες σημειώσεις, αλλά ξέφευγα σαν το χέλι. Τελείωσε και αυτή η σκηνή βγήκα νικητής, τζίφος ο Γερμανός. Πήγε στο γραφείο του κάθισε στην γραφομηχανή και άρχισε με γρήγορο ρυθμό να γράφει το παραμύθι μου. Είχε τελειώσει η κατάθεσή μου. Υπόγραψα και ύστερα αποσύρθηκα στα ιδιαίτερα δωμάτια μου για ανάπαυση, αν μπορούσες να το πεις έτσι γεμάτος πληγές. Μπορώ όμως να πω με περηφάνια ότι βγήκα νικητής.

Οι Γερμανοί στρατιώτες.

Στις δραματικές 16 μέρες που κράτησαν οι ανακρίσεις μου εκείνο που μου έδινε κουράγιο ήταν η αγάπη που μου έδειξαν οι Γερμανοί στρατιώτες που είχαν την ευθύνη να με εξυπηρετούν. Πήγαιναν μέσα στην αίθουσα που μαζί με τους άλλους κρατούμενους ήταν και η αδελφή μου Δέσποινα και έλεγαν κάθε τόσο. Γκούτ μπρούτερ γκούτ σβέστερ. Τα βράδια όταν έφευγε ο ανακριτής μου έφερναν στρώμα και το πρωί πριν έρθει ο ανακριτής το ξαναέπερναν. Με τα καλά αυτά παιδιά θα ασχοληθώ και σε άλλο σημείο. Τώρα θα πω και λίγα λόγια για την οικογένεια Γκέρου στο σπίτι της οποίας καθόμουνα. Θα μου μείνουν αξέχαστοι. Μια αρμονική οικογένεια που είχε τρία αγόρια και τρεις κοπέλες όμορφες. Εξ αιτίας μου ταλαιπωρήθηκαν και αυτοί. Η μεγαλύτερη, Πίστη λεγότανε, μόλις με συνέλαβαν με κίνδυνο έκαψε στο υπόγειο ό,τι χαρτιά είχε βρει στο δωμάτιο. Πιάστηκε και αυτή αλλά ύστερα από λίγες μέρες αφέθηκε ελεύθερη. Ο γιος τους Τάκης είχε πάρει μέρος στον πόλεμο κατά των Γερμανών όπου και διακρίθηκε και στον εμφύλιο όπου σκοτώθηκε. Ενδιαφέρουσα ήταν η σώμα με σώμα πάλη του με

έναν Γερμανό. Θύμιζε όπως λέγανε οι φίλοι του τον Διγενή Ακρίτα. Κάτω από τα βλέμματα των Γερμανών από το ένα μέρος και των ανταρτών από το άλλο, σαν δυο λιοντάρια όταν βρεθούν με πείνα μες στα δάση και βρουν φαγητό και πάνω του τόνα και τάλλο τρέξει, έτσι έκαμαν και τούτοι οι δυο μες του λαού τη μέση, όπως λέει και ο ποιητής. Οι δυο αντίπαλοι δεν μπορούν να πυροβολήσουν γιατί φοβούνται, μήπως χτυπήσουν τον δικό τους. Από την πάλη βγήκε νικητής ο μακαρίτης σήμερα Τάκης σκοτώνοντας τον αντίπαλο του. Ας είναι αιωνία η μνήμη του. Με συγκίνηση θα τους θυμάμαι πάντα. Ακόμη πολύ με βοήθησε μετά την σύλληψη μου η Ευρυδίκη Γιαννοπούλου που γράφω σε άλλο μέρος.

Ο διερμηνέας.

Τον διερμηνέα δεν τον έβλεπα με καλό μάτι. Ήταν πόντιος. Χρειάστηκε να τελειώσει ο πόλεμος και να βρεθούμε στη Βέροια στη μια φυλακή εγώ και στην άλλη ο διερμηνέας για να μάθω ότι ήταν δικός μας. Τώρα όμως μας έκλεισαν φυλακή οι Έλληνες. Δεν ήμασταν οι μόνοι που δοκιμάσαμε τις περιποιήσεις τόσο των Γερμανών όσο και των Ελλήνων. Ήταν αυτό ένα από τα μεγαλύτερα δράματα του λαού μας. Λυπούμαι που δεν θυμάμαι το όνομα του διερμηνέα που ποιος ξέρει, αν θα ζει σήμερα. Ο αθεόφοβος ήταν οργανωμένος και στο ΕΑΜ και ενημέρωνε τους από έξω για ό,τι κατέθετα. Ήμασταν οι πρώτοι συλληφθέντες στην Νάουσα και οι αγωνιστές είχαν ανάγκη από έναν Λοχία που πέταξε το τοιγάρο που του πρόσφερε ο Γερμανός, που ειρωνεύτηκε τον ανακριτή όταν εκείνος του είπε ότι ο Χίτλερ αγαπάει τους Έλληνες, που κοροϊδευε όταν του πρότειναν να προδώσει την οργάνωση και να του δώσουν βαθμούς κλπ, κλπ.

Είχα γίνει ήρωας, χωρίς να το καταλάβω. Όχι βέβαια ότι δεν φοβόμουν αλλά μια και μπήκα στον χορό έπρεπε να χορέψω. Με την δύναμη της λογικής και την αξιοπρέπεια έσωσα τον εαυτό μου και τους άλλους.

Το μαρτύριο των ανακρίσεων είχε τελειώσει. Αφού όλη η διαδικασία είχε τελειώσει

ήρθε η ώρα να αφήσω το κελί μου. Είχα αισθανθεί ικανοποιημένος που ο ένας μετά τον άλλον όλοι οι συλληφθέντες είχαν απελευθερωθεί. Έμεινα μόνος εγώ και όπως μου είπαν και ο ζαχαροπλάστης ο Μακρής(5). Αυτός είχε χειρότερη από μένα τύχη. Από τα βασανιστήρια πέθανε μόλις τελείωσε ο πόλεμος. Ας είναι ελαφρό το χώμα που τον σκεπάζει.

Πενήντα παλικάρια στοίχισε ο φόνος του Γερμανού ανακριτή. Από τον θάλαμο μου (στο στρατόπεδο Παύλου Μελά της Θεσσαλονίκης, όπου μεταφέρθηκα για να δικαστώ στο γερμανικό στρατοδικείο) πήραν ένα νεαρό παλικάρι από την Μυτιλήνη. Πήραν και από τους άλλους θαλάμους του 510 και συμπλήρωσαν από το Στρατόπεδο τον αριθμό. Αυτός ήταν ο τραγικός επίλογος.

Συνθήκες του φόνου του ανακριτή.

Πριν συνεχίσω την ιστορία μου θα προσπαθήσω να περιγράψω τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαπράχτηκε ο φόνος του Γερμανού αξιωματικού. Για τον σκοπό αυτόν θα γυρίσω πίσω στην Νάουσα. Πιο πάνω είχα περιγράψει την γέφυρα από την οποία περνά κανείς για να φτάσει στην Νάουσα. Η Γκεστάπο είχε πληροφορίες για κινήσεις ανταρτών γύρω από την πόλη. Θεωρήθηκε σαν μια καλή ευκαιρία για εύκολη δόξα από τον Γερμανό αξιωματικό. Μπαίνει στην κούρσα του, παίρνει μαζί του τον Έλληνα χαφιέ (6) και όσους Γερμανούς στρατιώτες χωρούσαν και ξεκίνησαν.

Λίγο πριν φτάσουν στην γέφυρα βλέπουν έναν αντάρτη. Ο χαφιές ψιθυρίζει. Να ο καπετάν Γιώργος(7). Σταματά αμέσως η κούρσα, κατεβαίνει ο αξιωματικός και προλαβαίνει τον αντάρτη πάνω στην γέφυρα, παγιδευμένο πια γιατί δεν μπορεί να πάει πουθενά. Τον πιάνει από το σακάκι και τον ταρακουνάει. Ο καπετάνιος με σκυμμένο το κεφάλι, δεν μιλάει και ξάφνου τραβάει από την ζώνη του το πιστόλι του και πυροβολεί τον Γερμανό στην κοιλιά. Κλονίζεται ο αξιωματικός και πέφτει προς τα πίσω κρατώντας τον αντάρτη από το πέτο του σακακιού του. Σαν αστραπή εκείνος αφήνει το σακάκι στα χέρια του Γερμανού και με ένα σάλτο μορτάλε αν επρόκειτο για άλλον, πηδάει από

την γέφυρα(8). Κάτω από τα πόδια του η οργισμένη βλάβση, τόσο ώστε δεν φαίνονται ούτε τα νερά της Αράπιτσας(9).

Οι στρατιώτες, μόλις συνέρχονται από το ξάφνιασμα κατεβαίνουν από το αυτοκίνητο και αρχίζουν να πυροβολούν. Αρχίζει ενώ κατευθύνεται προς τα κάτω, να τους πυροβολεί και αυτός. Ύστερα επιστρέφει προς τα επάνω και χάνονται τα ίχνη του.

Έφθασε στο καταφύγιο του κοντά στους συναγωνιστές του. Έχει δεχτεί μια σφαίρα στο πόδι, τίποτε το σοβαρό. Αυτό ήταν το τέλος του ανακριτή μου, μια κινηματογραφική επιχείρηση που όπως είπα πιο πάνω στοίχισε την ζωή σε πενήντα παλικάρια. Σημειώνω εδώ ότι το παρτσούκλι του αντάρτη ήταν «λύκος», για την τρομερή του δύναμη και τόλμη. Όπως έμαθα αργότερα σκοτώθηκε σε μάχη με τους Γερμανούς(10). Μια κοινή μοίρα για τους αγωνιστές του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Ας είναι αιώνια η μνήμη τους.

Παρατήρηση:

Η θυσία και η μαχητικότητα, του μεγαλύτερου ποσοστού του Ελληνικού λαού δεν οφείλεται στις διαταγές κάποιου στρατοκράτη δικτάτορα ή τυχοδιώκτη μιλιταριστή. Τις υποκίνησε η Δημοκρατική συνείδηση του Ελεύθερου Ελληνικού λαού. Και επειδή οργανώθηκε πάνω σε αυτήν την βάση είχε τέτοια επιτυχία.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

1. Πρόκειται για τον Απόστολο Μιζαντζίδη από τη Βέροια με το ψευδώνυμο «Γιώργος», ο οποίος το 1941 τοποθετήθηκε Γραμματέας της Αχτίδας της κοιμητικής οργάνωσης Νάουσας του Κ.Κ.Ε., σε αντικατάσταση του Ναουσαίου Γιάννη Αποστολίδη που με εντολή του κόμματος ανέλαβε νέα κοιμητική δουλειά στο νομό Πιερίας.

2. Η ημερομηνία 30 Μαΐου 1943 είναι λανθασμένη. Η επίθεση των ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ. κατά της γερμανικής φρουράς και της Αστυνομίας της Νάουσας εκδηλώθηκε τα ξημερώματα της 31ης Μαρτίου 1943.

3. Πρόκειται για τον παπα-Χρήστο, ιερέα της εκκλησίας του Αγίου Μηνά Νάουσας. Ο παπα-Χρήστος, έκανε χρήση της αμνηστίας που χορηγούσαν οι Γερμανοί προς όλους τους «παρασυρθέντες» που ακολούθησαν τους αντάρτες κατά την αποχώρησή τους από τη Νάουσα και επέστρεψε. Ακολούθως, εγκατέλειψε τη Νάουσα και μετέβη στη Θεσσαλονίκη.

4. Ο Υπάρχων Γατσούλης, μόνιμος αξιωματικός του Ελληνικού στρατού, εστάλη στη Νάουσα από τη συνεργασθείσα με τους Γερμανούς οργάνωση Π.Α.Ο. (που έφερε τον παραπλανητικό τίτλο: Πατριωτική Απελευθερωτική Οργάνωση - πρώην Υ.Β.Ε.) προς υποβοήθηση του έργου του μόνιμου Υπολοχαγού Πυροβολικού Βασιλείου Στεφανίδη και του Ανθυπαυσιστή Πεζικού Θεμιστοκλή Σαρασίδη, για το σχηματισμό ένοπλου σώματος της Π.Α.Ο. (κοινώς ΠΑΟτζήδες ή Παρταλάδες) από Ναουσαίους, πράγμα στο οποίο απέτυχαν παταγωδώς. Απεναντίας, δημιούργησαν πολιτική οργάνωση στην πόλη αυτή με περιορισμένα μέλη, τα περισσότερα της οποίας προέρχονταν από την ανώτερη κοινωνική και οικονομική τάξη της Νάουσας.

5. Ο ζαχαροπλάστης Μακρής (ένας εκ των δύο αδελφών Μακρή από την Θεσσαλονίκη) ήταν παλιός κομμουνιστής. Ήταν κουνιάδος του Ναουσαίου ζαχαροπλάστη Αργυρίου Βασιλείου ή Παρδάλη.

6. Πρόκειται για τον Ναουσαίο προδότη Αντώνιο Γκουντιό, ο οποίος αυτομόλησε από τις τάξεις του Ε.Λ.Α.Σ. όπου υπηρετούσε και τέθηκε στη διάθεση των Γερμανών. Κυκλοφορούσε, συνήθως, με γερμανική στολή. Αυτός γνώριζε σχεδόν όλους του Ναουσαίους αντάρτες.

7. Όπως προανέφερα στην παράγραφο 6, το όνομα Γιώργος είναι λανθασμένο. Πρόκειται για τον Ναουσαίο Χρήστο Εξηντάρη, ελεύθερο σκοπευτή του Ε.Λ.Α.Σ., ο οποίος έφερε το ψευδώνυμο «Λύκος». Το περιστατικό αυτό συνέβη στις αρχές Ιουλίου του 1943.

8. Πρόκειται για τη Βεροιώτικη γέφυρα, τη δεύτερη κατά την έξοδο από τη Νάουσα, μετά από την γέφυρα του εργοστασίου Μπίλλη.

9. Ο συγγραφέας, μετά από τόσα χρόνια από την περιπέτεια του, είχε την αίσθηση ότι τα νερά της Αράπιτσας διέρχονται από τη Βεροιώτικη γέφυρα και όχι από την γέφυρα Μπίλλη, όπως είναι το ορθό.

10. Ο Χρήστος Εξηντάρης δεν σκοτώθηκε από τους Γερμανούς. Σκοτώθηκε την 29η Αυγούστου 1943 σε περιοχή μεταξύ των χωριών του Βερμίου Δραζιλόβο και Κουτσούφλιανη, σε μάχη μεταξύ δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ. και των εκεί οχυρωμένων ΠΑΟτζήδων του Λοχαγού Σαρρή. Την επίθεση πραγματοποίησε το 3/16 Τάγμα του Ε.Λ.Α.Σ. Βερμίου, με επικεφαλής τον Ναουσαίο καπετάν Ακρίτα (Ανέστης Κοντοζής) ο οποίος συνεπικουρούνταν και από άλλες δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ.

ΤΟ Γ' ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΣΤΟ ΓΙΑΝΝΑΚΟΧΩΡΙ

Η ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ Η ΝΕΑ «ΙΣΤΟΡΙΚΗ» ΑΝΤΙΛΗΨΗ

Του Ηλία Τσέχου

Γιατί ζουν ακόμα οι νεκροί; Πότε αναπαύεται η ιστορία τους; Πόσο κρατά ο προφορικός πολιτισμός αν ο γραπτός δε στήσει τα αγάλματα του, εννοώ τα αναγνώσματα του; Ενίοτε ο χρόνος εξαυλώνει τις αιτίες και τις αιτίες του;

Όλο το άρθρο θα μπόραγε να κυλήσει μ' ερωτήματα, μα η λαϊκή ανάγνωση άλλα απαιτεί κι όταν η «πηγή» του θέματος φωτίζεται και πίνεται με «προσεγγίσεις», η ιστορική αποτίμηση καταφάσεις απαιτεί.

Γιαννακοχώρι 2008, σε 300 μέτρα υψόμετρο (στην πλατεία) με 420 κατοίκους και 600 ψηφοφόρους, με αμπελουργίες, κτηνοτροφίες, γεωργίες κερασιών, μήλων, ροδακίνων, με πόσιμα ύδατα προς το παρόν ευλογημένα, με πολλές αγορές οικοπέδων από νεοφερμένους, με 12 παιδιά στο νηπιαγωγείο και 15 στο δημοτικό και... με δύο νεκροταφεία έως τώρα!

Ένα από τα δύο, πανελλαδικά, χωριά που κατέχουν αυτό το ...άθλημα και που το μέλλον στο Γιαννακοχώρι επιφυλάσσει μάλλον κι ένα τρίτο (ενιαίο) νεκροταφείο στα σπλάχνα του. Αυτό να απαλύνει τις ανησυχητικές διαστάσεις που προσλαμβάνουν ακούγοντάς το όσοι δε γνωρίζουν τα συμβαίνοντα, ενώ για όσους τα γνωρίζουν, αυτή τη λύση αναμένουν, αφού οι νεότερες γενιές

στο Γιαννακοχώρι ως «μη πρόβλημα» θα προβούν στη λύση του προβλήματος, μία κοινωνία αποτελούν, κοινή πολιτική και συνδικαλιστική δράση ασκούν, πολλές φιλίες αναπτύσσονται ανάμεσα στον ντόπιο και ποντιακό πληθυσμό, έως δέκα γάμους έχουν συνάψει, έχουν τελέσει την «ανάμιξη» και το κυριότερο «λιώνουν» στον ίδιο καθημερινό και εορταστικό βίο, που κοινές αγωνίες τον διέπουν.

Τι απαιτείται; Αίτηση του Τοπικού Συμβουλίου Γιαννακοχωρίου προς τον Δήμο Νάουσας, αναζητώντας τόπο και θέση Γ' νεκροταφείου και μία απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου πως από το 2009 ή 2010 και μετά, οι αποθανόντες, άπαντες, θα ενταφιάζονται στο Γ' νεκροταφείο. Αυτά, μόνον αυτά! Να προφητεύουμε

Το εξωκκλήσι της Αγ. Παρασκευής. Στο πίσω μέρος το νεκροταφείο των Ποντίων

τι θα συμβεί; Ας επιχειρήσουμε: Η μητέρα μου ενταφιάζεται στο Γ', εγώ θα ενταφιαστώ στο Γ', ας πάρω τον πατέρα μου από το Β' νεκροταφείο (των ποντίων) και τον αποθέσω στο Γ', όλοι μαζί, όπως και στη ζωή. Άλλος: ας πάρω τον αδερφό μου από το Α' νεκροταφείο (των εντόπιων) μαζί μας στο Γ' και ούτω καθ' εξής... Σε 5 έτη το Γ' νεκροταφείο θα απορροφήσει το Α' και το Β' σε χρόνο τόσο ανύποπτο, σύντομο, αισιόδοξο, ανάλαφρο, πολιτισμένο, δίχως κανένα άλλο κόστος. Αφήστε που ήδη στο Β' νεκροταφείο υπάρχουν αρκετοί εντόπιοι, που με δική τους επιθυμία έχουν ενταφιαστεί, ενώ στο Α' νεκροταφείο από το 1924, όταν ήρθαν οι πρώτες 9 οικογένειες Ποντίων έως το 1928 – δολοφονία του πόντιου «οικιστή» Ανθόπουλου Πολύκαρπου και αιτία γένεσης του Β' νεκροταφείου – έχουν ενταφιαστεί δύο παίδες ποντίων. Αφήστε που η Αγία Παρασκευή, φιλοξενήτρα του Α' νεκροταφείου (εντοπίων), δίχως αυτό, θα είναι ένας πανέμορφος τόπος, αναπτυσσόμενος ως «φωλιά» ψυχαγωγίας και επισκεψιμότητας... αφήστε που εάν το Α' νεκροταφείο απορροφηθεί από το Β' (ποντίων) – είναι μια άλλη πρόταση – έχουμε τις διαμαρτυρίες 5 κατοικιών και 5-6 οικοπέδων που διακαώς επιθυμούν Γ' νεκροταφείο, για να μην ευρίσκονται στο ένα μέτρο με τα μνήματα του Β' νεκροταφείου, στην άκρια του χωριού.

Ευθαρσώς το καταθέτω. Δέκα ή δεκαπέντε οικογένειες στο Γιαννακοχώρι θα αντιδράσουν, θα αρνηθούν, θα αναστατώσουν αδίκως τα «ολόγυρα», ίσως να παρασύρουν κι άλλους τόσους, με στενά κριτήρια, «άκυρες» ματιές, άκαιρες αποφάσεις, ήδη παροπλισμένες και αφοπλισμένες, ενώ 100 οικογένειες αναζητούν λύση και τέλος του προβλήματος με ένα Γ' νεκροταφείο στη νεότερη ιστορία τους. Διαφορετικά θα πρέπει να αναζητήσουμε και πάλι νόμους της ξεχασμένης «δημοκρατίας», δεν πρέπει;

**1928! Γένεση του Β' νεκροταφείου στο Γιαννακοχώρι. Αιτία;
Η δολοφονία του Πολύκαρπου Ανθόπουλου ετών 30, γεννηθέντος το 1898.**

«Τότε εμοιράσθη ο τόπος μου στα δύο κι η ψυχή μου...»

«Τώρα γελούν και τραγουδούν, μαζί πονούν την

ιστορία...»

Θα έλεγε ένα δημοτικό τραγούδι αν γραφόταν!

Παλικάρι ο Πολύκαρπος Ανθόπουλος, νιόπαντρος, προφτάνοντας να αφήσει ένα κορίτσι στη ζωή πριν ματαιωθεί η ζωή του. Από το 1924 έως το 1928 στο Γιαννακοχώρι, μ' ένα ουγγαρέζικο άλογο, με κομμένη την ουρά του που θαυμάζονταν απ' όλους! Γραμματισμένος, δάσκαλος ο πατέρας του, ο παππούς του παπάς στον Πόντο, καπετανέος από τα μέρη του ακόμα ο Πολύκαρπος - ο θεσμικός πρόεδρος στο Γιαννακοχώρι - έζωνε τα φυσίγγια, άρπαζε το όπλο και ίππευε τα μέρη, πάλευε για χωράφια και νερά, διαπραγματευόταν με τους τότε άρχοντες και μη, χειροδικούσε ενίοτε τα «ανήτα», τις ανούσιες συμπεριφορές, άφοβος, τολμηρός, μπροστάρης, γυναικοκατακτητής, πείσμων, αναμετροιόταν με τα «Χατζηδημητράικα» (Γιαννακοχώρι, Μαρίνα, Λευκάδια και ποιος ξέρει ποια άλλα μέρη, ανήκαν στους Χατζηδημητράιους), πολέμαγε το πολιτικό έλλειμμα...

ο Πολύκαρπος Ανθόπουλος,

Στους ντόπιους έλεγαν: έρχονται οι τουρκόσποροι και στους πόντιους: πάτε σε Βουλγάρους!!! Φανταστείτε ζοφερότητες, ατολμίες, κινδύνους, προδοσίες!

Στους Χατζηδημητριάους δούλευαν τότε πολλοί εντόπιοι, στους Λαναράδες κάμποσοι... υπήρχε «Κούλα» και στο Γιαννακοχώρι, αποτελέσασα μάλιστα σχολείο πριν την εξαφάνισή της... το Γιαννακοχώρι υπάγονταν διοικητικά στην Πέλλα και στην κοινότητα Μαρίνας, το 1936 πρωτοέγινε κοινότητα, το 1936 δόθηκαν επίσημα τίτλοι στους κλήρους (33 στρέμματα στους πόντιους, 37 στρέμματα στους εντόπιους – άραγε γιατί δεν είχαν οικόπεδα;). Λοιπόν; Συμφέροντα του 1928, υπερβάλλον ζήλος, επικρατήσεις, δολιότητες... οδήγησαν στο χαλασμό τον Πολύκαρπο Ανθόπουλο. Κατηγορήθηκαν τρεις ντόπιοι Γιαννακοχωρίτες με «σεναριακό» αρχηγό τον Μπάριπα Γιάννη, (Λευκαδιώτης ή Ναουσαίος;), τρεις προφυλακίστηκαν στη Θεσσαλονίκη (έχουμε τα ονόματά τους), και έμειναν έως τη δίκη, το 1930, προφυλακισμένοι, (οπότε και αθωώθηκαν, διότι δεν υπήρχαν αποδείξεις...). Ποιοι δολοφόνησαν τον Πολύκαρπο Ανθόπουλο, ημέρα Σάββατο – αρχές Ανοιξέως – μέρα παζαριού στη Νάουσα, στο μονοπάτι για Νάουσα, κάτω από την Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου (Έξω Πρόδρομος);

Έγινε το φονικό! Το άλογό του είχε καρφωθεί στο χώμα... Έτρεξαν να τον σηκώσουν τα αδέρφια – ντόπιοι – Θωμάς και Μήτσος Χριστόπουλος τον έπιασαν από τα χέρια, έλιωσαν οι παλάμες τους από το σφίξιμο του Πολύκαρπου... Κρίμα! Κρίματα είναι αυτά.

Ήταν κάτι τσομπάνηδες τριγύρω, κάποιοι παράνομοι ξυλοκόποι, κάποιοι σαββατιανοί για το παζάρι... Αυτοί ήταν να λένε οι μεν μυστικά, αυτοί ήταν να λένε οι άλλοι κρυφά, εκείνοι ήταν να λένε άλλοι... (όλοι τα ίδια ονόματα έλεγαν). Τι εκβιασμοί, τι ξυλοδαρμοί, πόσες βιαιότητες και πιέσεις

έπεσαν να μην αποκαλυφθούν τα ονόματα των υπαίτιων της δολοφονίας, δεν περιγράφεται.

Κατέφθασαν πόλεμοι, πείνες, προδοσίες, ο εμφύλιος, σκληρή ζωή, «βάρβαρες» πολιτικές, δουλειά μέρα και νύχτα, βίος αβίωτος... πώς να μη λησμονηθεί... Όμως με ένα ακλόνητο μνημείο ιστορίας: δύο νεκροταφεία.

Έτσι κάπως «κινηματογραφήσαμε» τα γεγονότα εκείνων των ετών στην έρευνά μας, δεν ήταν εύκολο, ούτε παράτολμο, οι πρωταγωνιστές πια εκλείπουν, μνήμες και ψιθύρους συγκεντρώσαμε, δικαστικές αποφάσεις, διαβάσαμε, πέρασαν κιόλας 80 έτη...

Το Γ' ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ πέφτει στο τραπέζι προς συζήτηση των δύο «βασανισμένων» πολιτισμών, όχι για να εκλείψουν οι «διαχωριστικές γραμμές», ούτε για να αναβαθμιστούν τα «προσχήματα», κυρίως να μη μας ξεφορτώνει το μέλλον σαν άδεια τσουβάλια, πλάι στα τόσα άλλα, που ξεφορτώνει σωρηδόν σήμερα, δίχως διλήμματα!

Να ευχαριστήσω τη Δώρα Ανθοπούλου, τον Σόλωνα Ανθόπουλο, για τη φωτογραφία και τα πολύτιμα αρχειακά στοιχεία, να ευχαριστήσω τον Κίτσο Σταύρο και άλλες τέσσερις πηγές που «δίψαγα» και με πότιζαν ύδωρ ιστορίας, καθώς και τον Αλέξανδρο Οικονόμου, που...ανοίξαμε τον ασκό του Αιόλου

Το παλιό νεκροταφείο του χωριού

Η σάτιρα στη ναουσαϊκή αποκριά και η οδός Ανταρτών

του Κώστα Παναγιωτίδη
δημοσιογράφου

Η σάτιρα ήταν ένα από τα κυρίαρχα στοιχεία της ναουσαϊκής παραδοσιακής αποκριάς. Ναουσαίοι κάθε ηλικίας, με μεράκι και χιούμορ, προσέδιδαν στο καρναβάλι της Νάουσας ένα ακόμη θελκτικό στοιχείο. Είτε με μια απλή μεταμφίεση που μιλούσε από μόνη της, είτε με σύντομα στιχάκια γραμμένα πάνω στην αμφίεση, είτε με οργανωμένα άρματα μιας ολόκληρης ομάδας (παρέας, γειτονιάς, σιναφιού, σχολείου κ.α.) που περιδιάβαιναν τους δρόμους και τα σοκάκια της πόλης, προσφέροντας άφθονο χιούμορ. Τις περισσότερες φορές τα συγκεκριμένα άρματα συμμετείχαν στην οργανωμένη παρέλαση, δίνοντας μια ολιγόλεπτη παράσταση στην πλατεία, πιο συχνά με στιχάκια που σατίριζαν την τοπική επικαιρότητα, αραιότερα με σκετσάκια πρόζας και παντομίμα.

Σαν χθες θυμάμαι το Μάρτη του 1982 που

παρέα Ναουσαίων μαθητών, σε μια δύσκολη και σκληρή πολιτικά περίοδο, αποτόλμησαν να σατιρίσουν την πολιτική επικαιρότητα ενώπιον πολυπληθούς κοινού στην πλατεία. Μια τροφαντή τηλεοπτική δημοσιογράφος έκανε ερωτήσεις στους αρχηγούς όλων των πολιτικών κομμάτων της εποχής (Παπανδρέου, Ράλλης, Φλωράκης κ.α.), βγάζοντας άφθονο γέλιο. Ξεχωρίζω την απάντηση του συντοπίτη μας που είχε μεταμφιεστεί Χαρίλαος Φλωράκης, για το πώς είδε το αποτέλεσμα των εκλογών του 1981: «Εμείς παιδάκι μου είπαμε να φύγει το δεξί για να έλθει το αριστερό, αλλά ήλθε το τρίτο το μακρύτερο»!

Στην αποκριάτικη φιλολογία της Νάουσας και των περισσότερων περιοχών της Ελλάδας κυριαρχούσε η απαγγελία της έμμετρης σάτιρας. Οι στίχοι απαγγέλλονταν από έναν ή περισσότερους «ποιητές». Το περιεχόμενό τους είχε να κάνει με την παρουσίαση των γεγονότων

Η αυτοσχέδια «σκηνή» στο μπαλκόνι σπιτιού της γειτονιάς.

της χρονιάς από την εύθυμή τους πλευρά, τη σάτιρα τοπικών πολιτικών, προσώπων της επικαιρότητας κάθε κοινωνικής δραστηριότητας (πολιτική, αθλητισμός, κουτσομπολιό κ.λπ.), χωρίς να ξεφεύγει πολλές από τα πλοκάμια των εμπνευστών τους ο πρόεδρος των ΗΠΑ, ανέκαθεν εύκολος στόχος στην ελληνική διανόηση κάθε βαθμίδας.

Με την είσοδο των τηλεοράσεων σε κάθε σπίτι και αργότερα σε κάθε δωμάτιο, ασφαλώς η ανάγκη της αυτόφυτης σάτιρας και της εν γένει δημιουργίας ατόνησε. Γινήκαμε οι περισσότεροι λάτρεις του καναπέ μας. Κι όσο η ποιότητα και η ανατομία του καναπέ ανέβαινε, τόσο πιο ευτυχείς και βολεμένοι νιώθαμε μαζί του.

Υποθέτω ότι εδώ και λίγα χρόνια σε κάποιους χτύπησε το καμπανάκι του κινδύνου της πλαδαρότητας. Κυρίως της εγκεφαλικής. Το ένστικτό τους τούς οδήγησε να αντιδράσουν και να πάρουν την τύχη της ναουσαίικης σάτιρας στα χέρια τους. Η σύσταση του συλλόγου των φίλων του καρναβαλιού Νάουσας ήταν πράξη αναγκαία, τολμηρή και ουσιαστική. Πρόσφεραν τα τελευταία χρόνια πάρα πολλά και τους αξίζουν θερμές ευχαριστίες, τουλάχιστον από την κοινωνία της πόλης που δεν ξέχασε ακόμη να αναγνωρίζει.

Το γλέντι στην Ανταρτών

Στο παρόν τεύχος, όμως, θα μας απασχολήσει το γλέντι στην οδό Ανταρτών, Μια ξεχωριστή στιγμή της φετινής αποκριάς, που από κάθε άποψη παρέπεμπε στα παλιά. Εκεί όπου η ομάδα... ανταρτών (όπως αυτοαποκαλούνταν) πρόσφερε με πολύ μεράκι άφθονο γέλιο μέσα από σατιρικά σκετς, τραγούδια και θεατρικά για όλους και για όλα. Μια πλήρης θεατρική... υπερπαραγωγή (τηρουμένων των αναλογιών, των συνθηκών και των... οικονομικών), που διασκέδασε το πολυπληθές κοινό που την παρακολούθησε

Παραθέτουμε μερικά από το πολύ επιτυχημένα κείμενα αυτής της ξεχωριστής υπαίθριας παράστασης, ευχόμενοι στην ομάδα των Ανταρτών να είναι γεροί για να το ξανακάνουν και να τους απολαύσουμε και του χρόνου! Αλλά και να βρουν αντάξιους μιμητές.

Ελπίδα όλων μας ο κοιμώμενος γίγαντας της ναουσαίικης σάτιρας να ξυπνήσει για τα καλά, κι όχι απλώς να αλλάξει πλευρό.

*Να 'μαστε πάλι φίλοι μου εδώ με τα μαϊμούνια
εις την οδό των Ανταρτών σαν φάντιδες
μπαστούνια.*

*Κάμποσα χρόνια πέρασαν από εκείνη τη χρονιά
που στην πλατεία τα λέγαμε μιαν άλλη
αποκριά.*

*Του κλίμα λίγο στράβουνιν, τό φαγιν του
γουμάρι
κέφι κι ιδέες βάλαμε για λίγο στο συρτάρι.*

*Μα το μεράκι δεν μπορεί να ζει μες τα σαλόνια
Γι' αυτό ανασκουμπωθήκαμ κι ήρθαμ στ'
αλώνια.*

*Αφήσαμε τον καναπέ και την τρανή πλατέα
στον Ανταρτών εβρήκαμε την πιο καλή παρέα.*

Για την τρέχουσα επικαιρότητα:

*Μάκης και Θέμος ξέχασαν πως φίλοι ήταν μια
μέρα
κι εμείς τους καμαρώναμε γκόλιους μες τη
μπανιέρα.*

*Αν πάει έτσι η Ν.Δ ο διάολος θα την πάρει
στον πάτο θα την στείλουνε Μαργίνας και
κουμπάροι.*

*Της Ζήμενς όλα τα λεφτά τα τζέπωσαν παρέα
γαλάζιοι μα και πράσινοι και την περνάν
ωραία.*

*Ζαχόπουλος απήδησιν από του παραθύρι
κι η μάνα του τουν φώναζι που πας αμπρέ
Τζαφείρη.*

Για τα κοινωνικά:

*Αφήνουμε τα Ζωνιανά εις το δικό τους χάλι
δα μάθατι πως το μωρό ήτανε του Πασχάλη!*

*Το Ντι Εν Ει ανέλυσαν ξεκάθαρα κι αντρίκια
και στον Πασχάλη έστειλαν πρώτα τα
συχαρίκια.*

*Με μια μικρούλα κάποτε σου έλαχε να
μπλέξεις
μα ακάλυπτος μεσ' το νινί δεν έπρεπε να*

τρέξεις.

Εφέρθηκες μπαγάσα μου σαν μπούφος και σαν χάνος
που πήγες εις τον πόλεμο στη μάχη δίχως κράνος.

Μοίρα βαριά μας το γραφε, ένα Σαββάτο βράδυ
την κακομοίρα ψήφισαν, να πάει στο Βελιγράδι.

Αλλά και καθημερινές ιστορίες:

Αυτή η ιστορία μας, συνέβη εδώ πιο πέρα
σι αυτόν ιδώ του μαχαλά, μια τσαγκαροδευτέρα.

Τρεις φιλενάδες έκατσαν, να πιούνε τον καφέ τους
τα σιόλια να γυρίσουνε, κι τα άλλα ια γκαϊλέ τους.

Η Τζιότζινα κι η Τούσινα κι η Μάκινα παρέα
κάθε πρωί μαζώνουνταν κι πέρασαν ωραία.

Ικεί που συζητούσανε η Τζιότζινα αροντάει κουρίτσια πως πάτε από σεξ, ακόμα τους τεκνάει;

Τους κάνει κούκου το πουλί ή κρέμιτι για βάρους
σαν του φτωχού του Τζιότζη μου που το 'χει πάρει ο Χάρος;

Τι να σι πούμι Τζιότζινα να μια από τα ίδια
νε του πουλί του βλέπουμι ούτε και τα καρύδια.

Δεν ξέρουμε οι καφερές τι κόλπο για να βρούμε
να κελαηδήσει το πουλί για να φχαριστηθούμε.

Κορίτσια εκατέβασα ιδέα πρώτου πράμα
η Τούσινα πιτάχτηκιν σαν μπούμπουρας μι ράμα.

Κι άμα του Τούση το πουλί δα κελαηδήσει λίγο
ταχιά ιγώ σας εξηγώ να φκιάσετε το ίδιο.

Την άλλη μέρα το πρωί η Τούσινα κεφάτη
φαίνεται πως την έφαγιν κι ήταν κι βαρβάτη.

Πες μας λοιπόν πως μπόρεσες πες το μας για να ζήσεις
του Τούση το κοιμώμενο ισύ να τ' αναστήσεις;

Να, ου Τούσης μόλις ξιάπλουνσιν κι έλσιν τα λουριά του
του χέρι αμέσως έχωσα μέσα στα αχαμνά του.

Αχ, Τούση μου είναι πολύ ζεστά κι είναι και πρώτο πράμα
καμπόσου ιγώ τουν χάιδεψα και γίνηκιν του θιάμα.

Και το πουλί ελάλησιν κι ο Τούσης παληκάρι
κι όλη τη νύχτα αγκάριζιν σαν νά τανε γουμάρι.

Η νύχτα έπεσε βαρειά γεμάτη υποσχέσεις
έλα αμπρε Μάκη γρήγορα δίπλα μου για να πέσεις.

Η Μάκινα το σχέδιο πιστά θα εφαρμόσει
του Μάκη να αναστηθεί σ' αυτήν χαρά να δώσει!

Τουν χάιδιψιν στα αχαμνά μα ήταν απελπισμένη
πολύ παραξενεύτηκε και ρώτησε η καημένη.

Γιατί αμπρε Μάκη τάχεις εσύ κρούσταλλου τα μπαλάκια
μην τα 'χες στην κατάψυξη κι έγιναν σαν παγάκια.

Του Τούση ήτανε ζεστά κι είχαν κι μια βαρβάτη
το λόγο δεν απόσωσε, της βούλωσε το μάτι.

Και φυσικά τραγούδι

(Ας κρατήσουν οι χοροί)
Το ληγμένο το πουλί
άμα το χαιδέψετε και το πασπατέψετε, βρε
τότε αυτό θ' αναστηθεί
και χαρά μεγάλη θα 'χει τότε το νινί.

Μα του Μάκη δεν ταράζεται
με τα χάδια δεν ξυπνάει
ίσως από τη μαλάκυνση
άλλο πια δεν τουν τικνάει.

Το ζαρωμένο το καλτσόν
για να το τεντώσετε και να ζευγαρώσετε, βρε
θέλει χάδια και φιλιά
κια λίγο να ζεστάνετε με χονχουλητά.

Μα του Τζιότζη είναι κρούσταλλο
ένα ακούνητο παγάκι
τζιάμπα έβαλιν κι η Τζιότζινα

ένα κόκκινο στοργικάκι.

Για να λαλήσει το πουλί
τώρα στα γεράματα, γίνονται και θαύματα, βρε
μα αν πάθει συγκοπή
τότε ποιος ευθύνεται γι' αυτό που θα μας βρει.

Αλλά και σάτιρα για την τοπική επικαιρότητα:

Η σάτιρα δεν άγγιξε τα τοπικά στελέχη
ο μαχαλάς δεν ήθελε, φαίνεται δεν τ' αντέχει.

Κι ο φίλος μας κάπως άλλαξε δεν είναι όπως
πρώτα
αμέσως μέντες έκλασε κατάντησε μια κότα.

Αν νόμιζε το δήμαρχο πως έτσι θα τον σώσει
Απ' τη δικιά μας σάτιρα ε δεν θα τον γλιτώσει!

Η Ίλια κι ο Πάτσος έφυγαν κοντεύει κι ο
Μαλάκης
καινούργιος αντιδήμαρχος απόμινιν ο Μάκης.

Τασούλη μας κατέστρεψε τα σώβρακα μας

πήρις
κι ελπίδα μας απόμεινε μονάχα ο Γκαντίρης.

Πολλά όμως σας είπαμε, με ζώσανε κι οι τύψεις
το γλέντι συνεχίζεται, μη μας εγκαταλείψετε.

Να πιείτε να χορέψετε, βάλτε και καμιά μάσκα
κι αύριο πού ναι Κυριακή να κάνετε και χάσκα.

Όλοι μαζί γελάσαμε, διώξαμε την ανία
κι ευχαριστούμε τα ανταρτόπουλα, για τη
φιλοξενία.

Και του χρόνου!

Για την ιστορία σημειώνουμε ότι στην «παράσταση»
συμμετείχαν οι: Θωμάς Νόλκας, Χρήστος Τσίτσης &
Γιώργος Μπιτέρνας (εμπνευστές και παρουσιαστές),
ο Μάκης Καραμύχος (η ψυχή της ομάδας της
οδού Ανταρτών), ο Τάσος Εμβαλωματής, Θωμάς
Δεληχρήστος, Θωμάς Κλώνας, Δημήτρης (Τούσης)
Ματθαίος, Θεόδ. Τσίτσης, Γόλης Δήμπαλας, Απόστ.
Μπατσής και Ευριπίδης Χατζησαββάς. Στη μουσική
ο Γιώργος Ψαράς και Δημ. Χριστόπουλος.

Ο Χρήστος Τσίτσης αγορεύων

Δημοτικό και ρεμπέτικο τραγούδι οι κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις που συνέτειναν στην ειδολογική τους διάκριση

του Άκη Θωμαΐδη

Θεμελιώδης παράμετρος της συζήτησης για την αξία του ρεμπέτικου, που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '40, ήταν η ελληνικότητά του, και ειδικότερα η σχέση του με το βυζαντινό μέλος και το δημοτικό τραγούδι¹. Στην περίφημη διάλεξή του για το ρεμπέτικο, το 1949 στο Θέατρο Τέχνης, ο Μάνος Χατζιδάκις παρατηρούσε μεταξύ άλλων: «Ο ζεϊμπέκικος είναι ο πιο καθαρός, (...) ελληνικός ρυθμός. Ο δε χασάπικος έχει αφομοιώσει μια καθαρή ελληνική ιδιομορφία. Πάνω σ' αυτούς τους ρυθμούς χτίζεται το ρεμπέτικο τραγούδι, του οποίου παρατηρώντας τη μελωδική γραμμή, διακρίνομε καθαρά απάνω την επίδραση ή καλύτερα την προέχταση του βυζαντινού μέλους. (...) Όχι πως το δημοτικό τραγούδι δεν έχει κι αυτό στοιχεία διοχετευμένα στο ρεμπέτικο. Μα πολύ λιγότερα. Η παρουσία του είναι έντονη, ιδιαίτερα στο ελαφρότερο είδος που περισσότερο το χαρακτηρίζει μια χάρη και μια νησιώτικη ελαφράδα»².

Αυτή η προσπάθεια σύζευξης ενός αμφισβητούμενου την εποχή εκείνη είδους, με μουσικές η ελληνικότητα των οποίων θεωρούνταν γενικώς αδιαμφισβήτητη, μαρτυρά μία παγιωμένη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αντίληψη της λαογραφίας η οποία, αδιαφορώντας για το ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον που τα παρήγαγε, κατέτασσε τα μουσικά είδη με κριτήρια ιδεολογικά. Στο πλαίσιο αυτής της διεργασίας τονίστηκαν τα στοιχεία που διέκριναν το δημοτικό και το ρεμπέτικο τραγούδι. Το πρώτο καταξιώθηκε ως ηρωικό, λεβέντικο κι ελληνικό ενώ το δεύτερο απορρίφθηκε ως περιθωριακό ξενόφερτο και παράνομο. Παρακάτω θα περιγράψουμε τους όρους αυτής της διάκρισης επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας στους κοινωνικούς και ιδεολογικούς λόγους που

την επέβαλαν.

Η επιστήμη της λαογραφίας και το δημοτικό τραγούδι

Το νέο ελληνικό κράτος πρόκρινε ένα ιδεολογικό σχήμα το οποίο προσπάθησε να αξιοποιήσει όλα τα στοιχεία που προέβαλαν τη συνέχεια της ελληνικότητας δια μέσου των αιώνων και συνέδεαν τους αρχαίους Έλληνες με τους κατοίκους της σύγχρονης Ελλάδας. Αυτή η σύνδεση των Ελλήνων με το ένδοξο παρελθόν τους τούς πρόσφερε τα ιστορικά ερείσματα που επέβαλαν τον αγώνα της ανεξαρτησίας και τη δημιουργία ενός εθνικού κράτους, αλλά και τα εχέγγυα της βιωσιμότητάς του.

Το ζήτημα της αποκατάστασης της ιστορικής συνέχειας των Ελλήνων είχε συχνά την αρωγή ξένων διανοουμένων που έδειχναν ενδιαφέρον για την αρχαία ελληνική ιστορία, αντιμετώπισε ωστόσο και αρκετά προσκόμματα που έθεταν σε σοβαρό κίνδυνο τις «ιδεολογικές προϋποθέσεις» του νέου κράτους. Ήδη από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, οπότε το αίτημα της ανεξαρτησίας είχε αρχίσει να μορφοποιείται, είχαν εμφανιστεί συγγράμματα που υποστήριζαν τον φυλετικό και πολιτισμικό εκφυλισμό των Ελλήνων από λαούς με τους οποίους ήρθαν σε επαφή κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας τους³. Αποκορύφωμα αυτών των επιθέσεων υπήρξε η δημοσίευση της *Ιστορίας της Χερσονήσου του Μορέως κατά τον Μεσαίωνα*, το 1830 από τον Ι.Φ. Φαλλμεράνερ, ο οποίος επανερχόμενος επανειλημμένα στο θέμα υποστήριζε ότι: «Ο ελληνικός λαός, που πριν από τον τρωικό πόλεμο έως τον έκτο μετά Χριστόν αιώνα κατοίκησε την Πελοπόννησο και τη χερ-

σαία χώρα βορειότερα, δεν υπάρχει πια σήμερα. Ατυχείς περιστάσεις κάθε είδους επέφεραν την τελειωτική παρακμή του, τον περιορισμό του σε τελείως ασήμαντα υπολείμματα και την επιμιξία του με ξένους, ώστε να σβήσει ολοκληρωτικά ο αρχικός του χαρακτήρας και να εξαλειφθούν, (...) μέσα στο γενικό μετασχηματισμό, ακόμα και τα τελευταία ίχνη του αρχαίου ελληνικού βίου»⁴. Τα αντανakλαστικά των Ελλήνων ήταν ταχύτατα. Αγανακτισμένοι διανοούμενοι έσπευσαν να ανασκευάσουν τις ανθελληνικές αντιλήψεις υπενθυμίζοντας τη συμβολή της αρχαίας Ελλάδας στον σύγχρονο ευρωπαϊκό πολιτισμό και τονίζοντας τα χαρακτηριστικά που συνέδεαν τους Έλληνες με τους προγόνους τους⁵. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Φαλλμεράνερ έγινε «... έμμεσα ο πατέρας μιας εθνικής ελληνικής επιστήμης, που αποφάσισε ότι καταπολεμώντας τον είχε χρέος (...) να αναζητήσει τις ρίζες της στην αυτόχθονη ιστορία και γλώσσα (...). Ο Jacob Philipp Fallmerayer (...) με τους ισχυρισμούς του για το αίμα που ρέει ή δε ρέει στις φλέβες των Ελλήνων συνετέλεσε στην αυτοσυνειδησία των Ελλήνων και του νέου τους κράτους πολύ περισσότερο από ολόκληρη τη φιλελληνική κίνηση της κεντρικής Ευρώπης»⁶.

Η ελληνική αντίδραση δεν περιορίστηκε μόνο στο πεδίο της ιστορικής έρευνας, που με το έργο των Σ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγόπουλου προσπάθησε να καταδείξει την αδιάλειπτη συνέχεια του ελληνικού έθνους αποκαθιστώντας την παραμελημένη περίοδο του Βυζαντίου, αλλά επεκτάθηκε και στη μελέτη και ανάδειξη της λαϊκής παράδοσης και της εθιμικής ζωής του αγροτικού πληθυσμού. Βέβαια, είναι λάθος να αποδώσουμε την ανάπτυξη της λαογραφίας στην Ελλάδα, αποκλειστικά στην αντίδραση κατά των ισχυρισμών του Φαλλμεράνερ. Το ενδιαφέρον για τη λαογραφία και ειδικότερα για τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια ήταν έντονο στην Ευρώπη ήδη πριν τη δημοσίευση της *Ιστορίας της Χερσονήσου του Μορέως*. Ο Κλωντ Φωριέλ είχε δημοσιεύσει τη δίτομη επιτομή του το 1824-5 στο Παρίσι και δεν ήταν ο πρώτος

Ευρωπαίος που είχε ενδιαφερθεί για τη συλλογή ελληνικών δημοτικών τραγουδιών⁷. Παρ' όλα αυτά, βασικός στόχος της λαογραφίας ήταν η μελέτη και ανάδειξη των στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού που πρόβαλαν τη γλωσσική, φυλετική και θρησκευτική καθαρότητα των Νεοελλήνων και τους συνέδεαν με τον αρχαίο Ελληνικό πολιτισμό· κι αυτά όχι μόνον την εποχή της συγκρότησης του νέου κράτους, δεδομένου ότι η ιστορία της Ελλάδας ολόκληρο τον 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ανατροφοδοτούσε την ανάγκη τόνωσης της εθνικής ιδεολογίας. Ο Ν.Γ. Πολίτης σημείωνε στον πρόλογο της έκδοσης των *Δη-*

Φώτης Κόντογλου, *Αρματολοί και Κλέφτες*, 1948 (λεπτομέρεια). Δηλωτικό της ταύτισης των κλεφταρματολών με το περιεχόμενο της εθνικής ιδεολογίας, το έργο του Κόντογλου εικονίζει τους αρματομένους να ξαποσταίνουν σ' ένα τοπίο διάσπαρτο από σπαράγματα αρχαίων αγαλμάτων και ναών που μαρτυρούν την ιστορική συνέχεια του ελληνισμού.

μοτικών Τραγουδιών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: «... ἡ δημοτικὴ ποίησις εἶναι Τελεσφορώτατον ὄργανον τῆς ἐθνικῆς αἰσθῆσεως, ἐκτρέφουσα καὶ συντηροῦσα τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ὡς δ' Ἕλληνας πρέπει νὰ ἰνώσκῃ καὶ μελετᾷ τοῦλάχιστον τὰ κράτιστα καὶ κυριώτατα τῶν δημοδῶν λοιοτεχνημάτων, μὴ ἀρκούμενος εἰς ὅσα Τυχὸν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ ἔχει ἀποκομίσει ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως»⁸.

Αυτοὶ οἱ στόχοι τῆς λαογραφίας, ἐπηρεασμένοι καὶ ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ ρομαντισμοῦ, καθόρισαν ἐν πολλοῖς τὴν ἐπιστημονικὴ τῆς μεθοδολογία στὴν ὁποία ἐκ τῶν υστέρων οἱ μελετητὲς ἐντοπίζουν «πληθώρα θεωρητικῶν καὶ μεθοδολογικῶν προβλημάτων»⁹: τὴ φιλογολικὴ προσέγγιση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν εἰς βάρος τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ, τὴν ἀπομόνωση τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ πλαίσιο πού τον διαμόρφωσε καὶ τὴ διαχείρισή του ὡς φαινομένου ἀναλλοίωτου στὸν χρόνο καὶ ἀνεπηρέαστου ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἐξελίξεις, τὴ συγκέντρωση τοῦ ενδιαφέροντος μόνον στὸν ἀγροτικὸ χώρο καὶ τὴν ἀπαξίωση τοῦ ἀστικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὸν αὐθαίρετο γλωσσικὸ, αἰσθητικὸ καὶ νοηματικὸ ἐξωραϊσμό τῶν τραγουδιῶν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν καταγωγικὴ πλευρὰ τῶν πολιτισμικῶν ἐκφάνσεων.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τοῦ ἐπιλεκτικοῦ ενδιαφέροντος τῆς λαογραφίας ἀποτελοῦν τὰ λεγόμενα ἡρωικὰ τραγούδια, τὰ κλέφτικα δηλαδή, πού περιγράφουν τὴ δράση ομάδων κλεφταρματολῶν καὶ τῶν καπεταναίων τους πού δρούσαν στα βουνὰ τῆς Ἑλλάδας κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ λαογραφία ἀνέδειξε τὴν ἡρωικὴ καὶ ἐθνικὰ ἐπωφελεῖ πλευρὰ τῶν κλέφτικων ομάδων, τὶς οχλήσεις στὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση καὶ καθεστηκυία τάξη, τὴν ἀνάμειξή τους στὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας ὡς πυρήνων ἐνοπλῶν εκπαιδευμένων μαχητῶν, ἐνῶ ἀγνόησε ἢ ἀποσιώπησε τὴν ἐγκληματικὴ τους δράση ἢ τὴν υπηρεσία στὸν σουλτάνο¹⁰. Ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὴ λεπτομερὴ ἔρευνα καὶ προβολὴ τῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν πού διαμόρφωσαν τὶς ομάδες αὐτές καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια μετὰ ὁποία συνδέονται, συνέβαλε στὴ δημιουργία ἐνός μύθου πού ἐν μέρει μόνον ἀνταποκρίνεται στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα, ἐξυπνρήτησε

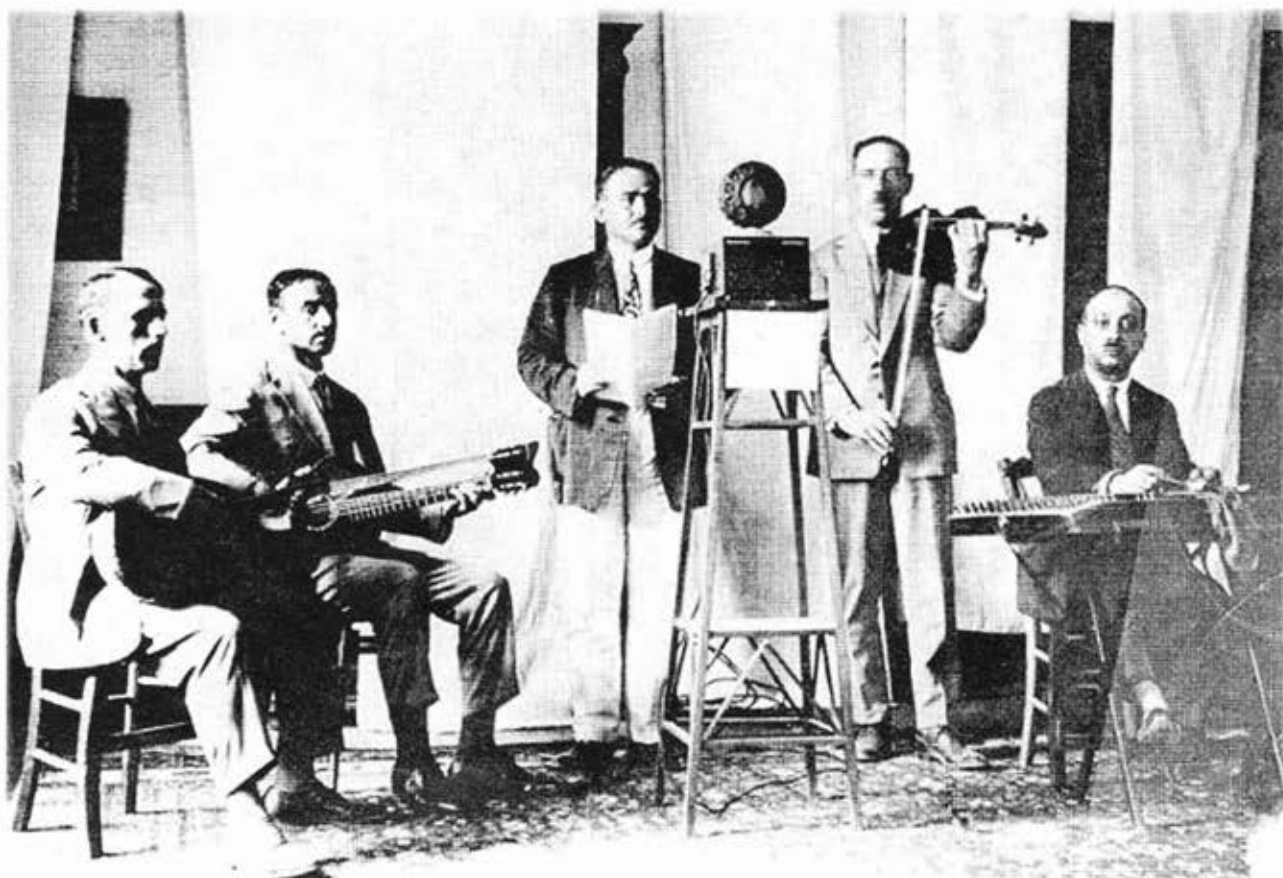
ὁμως τὸν σκοπὸ τῆς δημιουργίας καὶ συντήρησης ἐνός ἐθνικοῦ θρύλου πού ἀποτελέσσε οὐσιώδες συστατικὸ τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας καὶ ἰδεολογίας. Ἐπιπλέον καθόρισε τὶς παραμέτρους βάσει τῶν ὁποίων ἀξιολογήθηκαν στὴ συνέχεια καὶ ἄλλες ἐκφάνσεις τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ συμπεριλαμβανομένου φυσικὰ καὶ τοῦ ρεμπέτικοῦ τραγουδιοῦ.

Το ρεμπέτικο

Τὸ ρεμπέτικο μετὰ τὴ μορφή πού ἔλαβε κατὰ τὴν ὥριμη περίοδό του, ἐμφανίστηκε ὡς ἀπότοκο τῶν μεγάλων οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνακατατάξεων πού ἐπισυνέβησαν στὴν Ἑλλάδα

Ὁ Γιώργος Μπάτης στὸν καφενέ του στὴν πλατεία Καραϊσκάκη στὸν Πειραιά, τὸ 1933. Πίσω του ὁ περιώνυμος τεκετζής Σάλωνας.

Ο ρόλος της δισκογραφίας υπήρξε καθοριστικός για τη διάδοση του ρεμπέτικου στις ευρύτερες λαϊκές μάζες, γεγονός που επηρέασε ποικιλοτρόπως τόσο την αντιμετώπισή του όσο και την υφολογική του εξέλιξη. Οι πρώτες ηχογραφήσεις γίνονταν σε πρόχειρα στούντιο που στήνονταν επί τούτου στα πιο παράδοξα μέρη. Στη φωτογραφία μια φωνογράφιση σε στούντιο στημένο σε σάλα ξενοδοχείου το 1930. Διακρίνονται από αριστερά οι Γιάννης Νταβός (μπουζούκι), Αντώνης Νταλγκάς (κιθάρα), Μήτσος Σέμσης (βιολί) και Μήτσος Αραπάκης (σαντούρι).

από το δεύτερο μισό του 19^{ου} και ιδίως στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η «αποδιάρθρωση των παλαιών τρόπων παραγωγής» και η εκβιομηχάνιση διαμόρφωσε στα αστικά κέντρα ένα νέο περιβάλλον που συνδυάστηκε με την εσωτερική μετανάστευση σημαντικών τμημάτων του αγροτικού πληθυσμού και συμπληρώθηκε με την υποδοχή μεγάλου αριθμού προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή¹¹. Η έλλειψη επαγγελματικής εξειδίκευσης και ο συνωστισμός στο ασφυκτικό περιβάλλον των πόλεων και των λιμανιών συνέβαλε στην εξαθλίωση ενός μέρους του πληθυσμού που ζούσε υπό συνθήκες οικονομικής ανασφάλειας, ανεργίας ή ευκαιριακής απασχόλησης σε διάφορα επαγγέλματα. Οι συνθήκες αυτές ευνόησαν την περιθωριοποίηση των ομάδων αυτών και, σε αρκετές περιπτώσεις, την ανάπτυξη συμπεριφορών που ήταν παράνομες ή ποινικοποιήθηκαν προϊόντος του χρόνου¹².

Φυσικό περιβάλλον της ανάπτυξης του ρεμπέτικου ήταν οι κακόφημοι χώροι διασκέδασης και οι τεκέδες των λιμανιών του Αιγαίου - ιδίως του Πειραιά, όπου κατέληξαν και οι περισσότεροι μουσικοί της Σμύρνης μετά το 1922. Σχηματισμένη μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η θεματολογία και οι στίχοι των ρεμπέτικων τραγουδιών αντανακλούσαν όλη την παρακμή του περιθωρίου: χασίσι, φυλακή, βία, θάνατος, παράνομη αγάπη, κοινωνικά αδιέξοδα, περιθωριακοί κώδικες επικοινωνίας και συμπεριφοράς.

Η λαογραφία που όπως είδαμε ενδιαφέρθηκε για μία εθνικά επωφελή καταγραφή του λαϊκού πολιτισμού, φάνηκε απολύτως απρόθυμη να ασχοληθεί με μία πολιτισμική έκφανση που πρόβαλλε την κοινωνική εξαθλίωση και, επιπλέον, είχε ύποπτες σχέσεις με μια ανατολίτικη κουλτούρα, η οποία από τα τέλη του 19^{ου} είχε αποκτήσει εκ νέου έναν αντιπαθή χαρακτήρα εξαι-

τίας του πολεμικού κλίματος που επικρατούσε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας¹³. Παράλληλα, το ρεμπέτικο ως μουσική έκφραση του υποπρολεταριάτου δέχθηκε την κριτική και των αριστερών κύκλων που θεωρούσαν ότι εξέφραζε την «αποχαύνωση», το «μαστούρωμα», τη «μοιρολατρική αποδοχή του κατεστημένου», την «έλλειψη κάθε είδους κοινωνικής κριτικής» και την «απουσία συνείδησης που να στοχεύει στην κοινωνική αλλαγή»¹⁴.

Το ρεμπέτικο βεβαίως, ως λαϊκό είδος, εξέφραζε ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού που δεν ανήκε κατ' ανάγκην στις περιθωρι-

ακές ομάδες που το παρήγαν και το συντηρούσαν και υπ' αυτή την έννοια η κοινωνία και το κράτος δεν μπορούσαν ούτε να το αγνοήσουν, ούτε να το καταργήσουν. Η ελληνική δισκογραφική βιομηχανία εξάλλου, που από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1930 απέκτησε δικά της εργαστήρια παραγωγής δίσκων, συνέβαλε στην αλματώδη διάδοσή του. Οι δημιουργοί διέκριναν στη δισκογραφία μια αποδοτική ευκαιρία απασχόλησης και αφοσιώθηκαν στην παραγωγή τραγουδιών με σκοπό την ηχογράφηση, διογκώνοντας και προβάλλοντας τα στοιχεία του περιθωρίου που, όπως φαίνεται, συγκινούσαν τους ακροατές τους.

Το κράτος που σε μερικές περιπτώσεις τηρούσε στάση ανοχής απέναντι στο φαινόμενο, ενέτεινε τις διώξεις εναντίον του. Η δικτατορία του Μεταξά (1936-1940) ποινικοποίησε τα χασισοποτεία κι επέβαλε αυστηρή λογοκρισία τόσο στους στίχους όσο και στη μουσική προκειμένου η τελευταία να εγκαταλείψει το ανατολίτικο ηχόχρωμά της¹⁵. Η προσπάθεια απέδωσε δεδομένου ότι μετά το τέλος του πολέμου το ρεμπέτικο γνώρισε μεν ακόμη μεγαλύτερη διάδοση, εγκατέλειψε όμως και την ιδιαίτερη κοινωνική, μουσική και θεματολογική ιδιοσυγκρασία του προς όφελος ενός ευρύτερα λαϊκού χαρακτήρα.

Η συζήτηση που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1940 από το ενδιαφέρον των διανοουμένων για την καταξίωση του ρεμπέτικου, εστιάστηκε κατά ένα μεγάλο μέρος στη σχέση του με το δημοτικό τραγούδι. Από τη μια μεριά οι πολέμιοι του ρεμπέτικου προσπάθησαν να μεγεθύνουν την απόσταση του από την παραδοσιακή ελληνική μουσική κι από την άλλη οι υποστηρικτές του τόνιζαν τις ομοιότητες και τις σχέσεις δύο ειδών που πήγαιναν από τη λαϊκή δημιουργικότητα¹⁶.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η ελληνικότητα, η λαϊκότητα και η αισθησιακότητα αποτέλεσαν το βασικό τρίπτυχο γύρω από το οποίο δομήθηκαν τα επιχειρήματα

Μεταπολεμικά το ρεμπέτικο άρχισε σταδιακά να καταξιώνεται ως αυθεντική έκφραση της γνήσιας λαϊκής κουλτούρας. Ο Βασίλης Τσιτσάνης, διαμορφώνοντας ένα ιδιαίτερο μουσικό ιδίωμα, υπήρξε ένας από τους κύριους φορείς της μετεξέλιξης του λαϊκού τραγουδιού, που ωστόσο εγκατέλειψε το περιθωριακό του ύφος. Στη φωτογραφία ο Τσιτσάνης με τον Μανώλη Χιώτη και τον Μίκη Θεοδωράκη το 1959.

για την αξία ή απαξία του ρεμπέτικου τραγουδιού. Βλ. σχετ. Ανδριάκα Ε., «Η διαμάχη για το ρεμπέτικο: η ελληνικότητα ως ισορροπία Λόγου-Πάθους» στο Κοταρίδης Ν. (επιμ.), *Ρεμπέτες και Ρεμπέτικο Τραγούδι*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2003, σ.σ. 239, 240.

2. www.rempetika.com/diafora/dialejh_xatzidaki.htm.

3. Για τους συντάκτες και το περιεχόμενο αυτών των συγγραμμάτων, καθώς και για την αντίδραση των Ελλήνων διανοουμένων βλ. Κιτρομηλίδης Π.Μ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός - οι Πολιτικές και Κοινωνικές Ιδέες*, μτφρ. Σ. Νικολούδη, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 21999, σ.σ. 107-109 και 537.

4. Φαλλμεράνερ Ι.Φ., *Περί της Καταγωγής των Σημερινών Ελλήνων*, μτφρ. Κ. Ρωμανός, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1984, σ. 127.

5. Βλ. παραπάνω, υποσημ. 3.

6. Το απόσπασμα ανήκει στον Hans Eideneier. Το παραθέτει ο Κ. Ρωμανός στο Φαλλμεράνερ Ι.Φ., *Περί της Καταγωγής των Σημερινών Ελλήνων*, ο.π. σ.σ. 8,9.

7. Βλ. Σχετ. Herzfeld M., *Πάλι Δικά μας - Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002, σ. 35.

8. Πολίτης Ν.Γ., *Δημοτικά Τραγούδια*, εκδ. Γράμματα, Αθήνα 1991, σ.σ. 7, 8.

9. Βλ. σχετ. Τζάκης Δ. «Το κλέφτικο και το ρεμπέτικο τραγούδι: εθνικοί μύθοι και λαογραφικές αναζητήσεις» στο: Γράβας Ν. κ.α., *Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού*, τ. Γ (Ελληνική Μουσική Πράξη: Λαϊκή Παράδοση - Νεότεροι Χρόνοι), εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2003, σ.σ. 295-300.

10. Πρβ. και Σφυρόερας Β., «Σώματα αντιστάσεως του ελληνισμού» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.σ. 145-150.

11. Βλ. σχετ. Τυροβολά Β., Δραγούμης Μ., «Το ρεμπέτικο τραγούδι και το κοινωνικό του πλαίσιο» στο Γράβας Ν. κ.α., *Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού*, ο.π., σ. 325.

12. «...μια σειρά πρακτικών όπως είναι η οπλοφορία, η βίαιη επίλυση ανταγωνισμών και διαφορών και η χρήση ινδικής κάνναβης που ποινικοποιούνται ή βρίσκονται σε διαδικασία ποινικοποίησης στο πλαίσιο του σύγχρονου αστικού κράτους, τους θέτουν στο στόχαστρο των διωκτικών αρχών και επιτείνουν τους όρους του αποκλεισμού και της περιθωριοποίησής τους» (Τζάκης Δ. «Το κλέφτικο και το ρεμπέτικο τραγούδι: εθνικοί μύθοι και λαογραφικές αναζητήσεις», ο.π., σ.302).

13. Όπως παρατηρεί ο Γ. Τσάμπρας, η εντεινόμενη πολεμική ατμόσφαιρα αλλά και η ανορθωτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου συνέβαλαν στην απομόνωση των μη ελληνικών στοιχείων εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας και σε μια παράλληλη στροφή προς την Ευρώπη, με αποτέλεσμα την παρακμή και περιθωριοποίηση των καφέ αμάν και γενικότερα των χώρων όπου ακουγόταν ανατολίτικη μουσική, γεγονός που επέδρασε και στην εξέλιξη αλλά και κατάταξη του ρεμπέτικου δεδομένου ότι προέρχεται από

τη μουσική αυτών των χώρων. (Βλ. σχετ. Τσάμπρας Γ. «Η πορεία του λαϊκού τραγουδιού από τον 19ο αιώνα και έως τη Μικρασιατική Καταστροφή» στο Γράβας Ν. κ.α., *Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού*, ο.π., σ. 431.

14. Ανδριάκα Ε., «Η διαμάχη για το ρεμπέτικο: η ελληνικότητα ως ισορροπία Λόγου-Πάθους», ο.π., σ. 234.

15. Η προσπάθεια περιορισμού των παραβατικών φαινομένων που σχετίζονταν με το ρεμπέτικο είχε ξεκινήσει στα τέλη του 19ου αιώνα στο πλαίσιο της πολιτικής του Χ. Τριζούπη για πάταξη της εγκληματικότητας. Σ' αυτήν την εποχή ανήκουν οι «γραφικοί τρόποι» δίωξης των κουτσαβάκηδων από τον «θρυλικό» Μπαϊρακτάρη (διορίστηκε διευθυντής της αστυνομίας το 1894), ο οποίος δεν έχει φυσικά σχέση με τη δικτατορία του στρατηγού Πάγκαλου (1925-1928) όπως ανακριβώς σημειώνει ο Δ. Λέκκας (Λέκκας Δ., «Μουσικά ιδεολογήματα στο νεόκοπο ελληνικό κράτος» στο Γράβας Ν. κ.α., *Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού*, ο.π., σ. 290.)

16. «...θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τα ρεμπέτικα σαν συνέχεια των δημοτικών, αφού κι εκείνα κι αυτά από το λαό βγήκαν και τη λαϊκή ψυχή εκφράζουν» (Το απόσπασμα του Ντ. Χριστιανόπουλου παραθέτει η Ε. Ανδριάκα: Ανδριάκα Ε., «Η διαμάχη για το ρεμπέτικο: η ελληνικότητα ως ισορροπία Λόγου-Πάθους», ο.π., σ. 233).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδριάκα Ε., «Η διαμάχη για το ρεμπέτικο: η ελληνικότητα ως ισορροπία Λόγου-Πάθους» στο Κοταρίδης Ν. (επιμ.), *Ρεμπέτες και Ρεμπέτικο Τραγούδι*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2003.

Γράβας Ν. κ.α., *Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού*, τ. Γ (Ελληνική Μουσική Πράξη: Λαϊκή Παράδοση - Νεότεροι Χρόνοι), εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2003.

Κιτρομηλίδης Π.Μ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός - οι Πολιτικές και Κοινωνικές Ιδέες*, μτφρ. Σ. Νικολούδη, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 21999.

Πολίτης Ν.Γ., *Δημοτικά Τραγούδια*, εκδ. Γράμματα, Αθήνα 1991.

Σφυρόερας Β., «Σώματα αντιστάσεως του ελληνισμού» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975.

Φαλλμεράνερ Ι.Φ., *Περί της Καταγωγής των Σημερινών Ελλήνων*, μτφρ. Κ. Ρωμανός, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1984.

Herzfeld M., *Πάλι Δικά μας - Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ
ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΣΠΥΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΛΕΞΙΚΟ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ **ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ** (ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΩΝΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ)

Του Πέτρου Α. Στοΐδη
Φιλολόγου, Υπεύθυνου της Σχολικής Βιβλιοθήκης
του 2ου Γυμνασίου Νάουσας

Η έκδοση ενός νέου βιβλίου αποτελεί από μόνη της ένα σημαντικό γεγονός, ένα «παράθυρο στον κόσμο της γνώσης». Όταν μάλιστα τόσο η συγγραφή όσο και η έκδοση προέρχονται από τα σπλάχνα της χειμαζόμενης εργασιακά πόλης μας και αποκαλύπτει πτυχές της ιστορίας και του πολιτισμού της, τότε αποκτά και άλλες διαστάσεις.

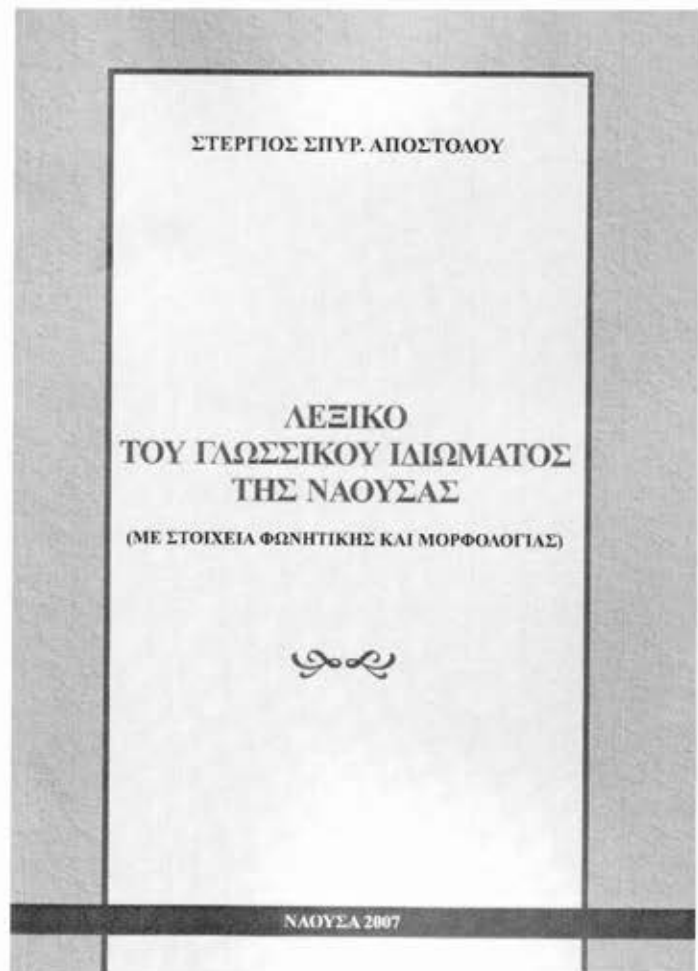
Η έκδοση του νέου βιβλίου του Στέργιου Αποστόλου «**Λεξικό του Γλωσσικού Ιδιώματος της Νάουσας – με στοιχεία φωνητικής και μορφολογίας**», είναι το μοναδικό μέχρι στιγμής που ασχολείται με το γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας, «...ένα ιδίωμα από τα πολλά που απαντώνται στο βορειοελλαδικό χώρο, καθαρά ελληνικής προέλευσης, με εξαίρεση ορισμένα γλωσσικά δάνεια τα οποία, όπως και στην κοινή νεοελληνική γλώσσα, υπεισέλθαν σ' αυτό διαχρονικά από άλλες γλώσσες σε ασήμαντη εκατοστιαία αναλογία...»

Είναι γεγονός ότι στις μέρες μας το γλωσσικό αυτό ιδίωμα τείνει σχεδόν να εξαφανιστεί εντελώς, αφού μιλιέται από πολύ λίγα άτομα, ηλικιωμένους περισσότερο. Γι' αυτό αποκτά, πιστεύω, βαρύνουσα ιστορική σημασία για τους Ναουσαίους το νέο πόνημα του Στ. Αποστόλου, που έρχεται να συμπληρώσει, 19 χρόνια αργότερα, το πρώτο του βιβλίο για το ίδιο θέμα. Ο χαρακτηρισμός αυτός αποτελεί, κατά την ταπεινή μου γνώμη, φόρο τιμής στο Ναουσαίο συγγραφέα που ανάλωσε 40 χρόνια από την

ζωή του για να παρουσιάσει τη μοναδική μέχρι τώρα οργανωμένη προσπάθεια καταγραφής και έκδοσης του ιδιαίτερης αξίας γλωσσικού ιδιώματος της πόλης μας.

Ιστορία των λεξικών

Ως λεξικό, επίτομο ή πολύτομο εννοεί-

ται το σύνολο των λέξεων που βρίσκουμε στη γραμματεία κάποιας γλώσσας - συνηθέστερα αλφαβητικά ταξινομημένων - με σχετική πραγματεία επί της σημασίας τους, στηριζόμενη σε λεξικογραφικούς κανόνες. Οι επιστήμονες μας αναφέρουν ότι με καταγραφή λέξεων ασχολήθηκε και ο φιλόσοφος Δημόκριτος και ο σοφιστής Γοργίας.

Τα πρώτα λεξικά τα ονόμαζαν οι αρχαίοι Έλληνες «γλῶτται». Αργότερα, στην αλεξανδρινή εποχή, όταν η αρχαία ελληνική γλώσσα άρχισε να χάνεται, και τη βυζαντινή περίοδο, γράφτηκαν πολλά λεξικά για να εξηγήσουν λέξεις της αρχαίας ελληνικής, οι οποίες δεν χρησιμοποιούνταν πια. Το πρώτο λεξικό, που περιείχε και λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, όπως είχε διαμορφωθεί την εποχή εκείνη, γράφτηκε στις αρχές του 17^{ου} αι.

Τα λεξικά, λοιπόν, αποτελούν από παλιά, τα «βιβλία», στα οποία προσπαθούν οι συντάκτες τους να «απαθανατίσουν» ή να καταγράψουν το λεξιλόγιο μιας γλώσσας. Παράλληλα, στις σύγχρονες εγγράμματα κοινωνίες διαδραματίζουν ένα ρόλο ρυθμιστικό τόσο σε επίπεδο ορθογραφίας όσο και σε επίπεδο σημασιολογίας και ορισμένες φορές και σε άλλα επίπεδα (φωνολογικό, συντακτικό, ετυμολογικό κ.τ.λ.). Πρόκειται, λοιπόν, για βιβλία χρηστικά, τα οποία αποτελούν βασικά βιβλία κάθε βιβλιοθήκης. Τα τελευταία χρόνια εκδόθηκε μεγάλος αριθμός λεξικών της ελληνικής γλώσσας, τα οποία προϋποθέτουν και ορισμένες γνώσεις και δεξιότητες, ώστε να έχουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα από το χρήστη.

«Σήμερα τα βιβλία είναι οι γέροι μας», έγραψε ο Umberto Eco, «...δεν το αντιλαμβανόμαστε, αλλά ο πλούτος μας σε σύγκριση μ' έναν αναλφάβητο (ή μ' έναν εγγράμματο, που δε διαβάζει) είναι ότι εκείνος ζει και θα ζει μόνο τη δική του ζωή, ενώ εμείς έχουμε ζήσει πάρα πολλές».

Ένα τέτοιο έργο, τη «μνήμη της ναουσαΐκης γλώσσας», θα σας παρουσιάσω ευθύς αμέσως.

Το βιβλίο, μια ποιοτική έκδοση 273 σελίδων, είναι διαρθρωμένο στα εξής μέρη- κεφάλαια:

1^ο κεφ.: ΠΡΟΛΟΓΟΣ. Αποτελείται από τρεις ενότητες:

α) Γενικά, β) Τρόπος σύνταξης του λεξικού, γ) Συντομογραφίες

2^ο κεφ.: ΛΕΞΙΚΟ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ.

3^ο κεφ.: ΥΠΟΚΟΡΙΣΤΙΚΑ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ (ΒΑΦΤΙΣΤΙΚΩΝ) ΠΟΥ ΑΠΑΝΤΟΥΝ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ ΚΑΙ ΕΜΦΑΝΙΖΟΥΝ ΦΩΝΗΤΙΚΕΣ ΚΛΠ. ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ

4^ο κεφ.: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΩΝΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ.

5^ο κεφ.: ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ας δούμε αναλυτικότερα το βιβλίο.

Μετά τη σελίδα τίτλου υπάρχει μια λιτή αφιέρωση – αντίδωρο του συγγραφέα: «*Στους δασκάλους μου του Α' Δημοτικού Σχολείου Ναούσης και στους καθηγητές μου του Οκταταξίου Λαμπείου Γυμνασίου Ναούσης*». Ακολουθούν οι σελίδες του Προλόγου, με λατινική αρίθμηση, όπου ο συγγραφέας στις τρεις επιμέρους ενότητες τοποθετείται απέναντι στον αναγνώστη για τους λόγους που τον οδήγησαν στη συγγραφή του βιβλίου, τη στάση του και τον τρόπο διαπραγμάτευσης του υλικού του.

Πιο συγκεκριμένα:

Στην ενότητα με τίτλο «Γενικά» ο συγγραφέας θεωρεί σκόπιμο, αντί προλόγου, να μεταφέρει μέρος του προλόγου του βιβλίου, που εξέδωσε το 1989 με τίτλο «**Το Γλωσσικό Ιδίωμα της Νάουσας (Φωνητική – Μορφολογία)**», το οποίο έτυχε του Β' πανελλήνιου βραβείου από τη «Γλωσσική εν Αθήναις Εταιρεία», παράρτημα της Ακαδημίας Αθηνών. Τούτο το πράττει, όπως δηλώνει «και λόγω της επικαιρότητάς του αλλά και γιατί συνδέεται άρρηκτα με το παρόν Λεξικό, το οποίο αποτελεί τη συνέχεια του προηγούμενου βιβλίου». Αξίζει τον κόπο να διαβάσουμε λίγες γραμμές από τον «Πρόλογο».

«Στη σημερινή φάση της ανάπτυξης, διεύρυνσης και εξέλιξης του τομέα των νεοελληνικών σπουδών και ιδιαίτερα, των γλωσσικών ερευνών, επιβάλλεται να επιρριφθεί ιδιαίτερη βαρύτητα προς την κατεύθυνση της έρευνας και μελέτης των διαφόρων ελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων, προϋπόθεση απαραίτητη για τη μελέτη και ερμηνεία των διαφόρων γλωσσικών φαινομένων τα οποία ενυπάρχουν στη σημερινή κοινή Νεοελληνική γλώσσα...

... Όμως, τα γλωσσικά αυτά ιδιώματα, τα

απαντώμενα όχι μόνο στον ελληνικό γεωγραφικό χώρο αλλά και έξω από αυτόν, τείνουν να εκλείψουν ολοσχερώς, αν δεν έχουν εκλείψει ήδη αρκετά από αυτά...»

Και ο συγγραφέας συνεχίζει στον «Πρόλογο» του 1989 με τους παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για τη βαθμιαία εξάλειψη των γλωσσικών αυτών ιδιωμάτων, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν τα Μ.Μ.Ε., η ξеноμανία, η αστυφιλία και η καταλυτική επίδραση του χρόνου στους έμψυχους φορείς του γλωσσικού ιδιώματος.

Ακολουθούν οι εξηγήσεις του για τον τρόπο συλλογής του υλικού, που ξαφνιάζουν ευχάριστα τον αναγνώστη και αποκαλύπτουν το μέγεθος της προσφοράς του ακάματου ερευνητή, που δεν υπήρξε ποτέ ειδικός γλωσσολόγος, στην πόλη μας. Σε διάστημα σαράντα χρόνων ο Στ. Αποστόλου, με υπομονή και επιμονή, συνέλεγε και κατέγραφε τις λέξεις και τα στοιχεία φωνητικής και μορφολογίας του γλωσσικού ιδιώματος της πόλης μας. Πολύτιμη πηγή του, πέρα από τα προσωπικά ακούσματα, οι γέροντες Ναουσαίοι του πάρκου που συζητούσαν στην τοπική διάλεκτο διάφορα θέματα και οι στενοί του συγγενείς, γηγενείς Ναουσαίοι, κυρίως του βόρειου τμήματος της πόλης (π.χ. Αλώνια, οδός Ανταρτών), όπου το γλωσσικό ιδίωμα έχει περισσότερους ιδιοματισμούς και ιδιαιτερότητες στη φωνητική (πιο βαριά και αργόσυρτη ομιλία).

Η πρώτη ενότητα κλείνει με μια σύντομη ιστορική αναφορά, αποκαλυπτική του τρόπου που χρησιμοποιεί την ιστορική του γραφή, για τους λόγους που υπάρχουν στο γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας λέξεις με ξένη ετυμολογική προέλευση. Μέσα στο πέρασμα των αιώνων το πολυεθνικό Ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος, κατά το συγγραφέα, αντί του όρου Βυζαντινή αυτοκρατορία, που είναι όρος τεχνητός, δημιουργήμα των ιστορικών των νεότερων χρόνων, «κατακτήθηκε με τη σειρά του κι αυτό από το μεγάλο εχθρό του, τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και μεταβλήθηκε τελικά σε ελληνιστικό κράτος». Στη διάρκεια όλων αυτών των γεγονότων η διείσδυση λέξεων από τη λατινική, σλαβική, αλβανική και τουρκική γλώσσα υπήρξε τόσο ισχυρή «ώστε ο εξοστρακισμός τους να καταστεί αδύνατος διαχρονικά. Έτσι, παγιώθηκε οριστικά η χρήση τους».

Στη δεύτερη ενότητα με τίτλο «Τρόπος σύνταξης του Λεξικού» ο συγγραφέας αναφέρεται αναλυτικά στους κανόνες που ακολούθησε κατά τη σύνταξή του. Οι εξηγήσεις που δίνει είναι άκρως κατατοπιστικές και ιδιαίτερα ωφέλιμες για τον αναγνώστη, ειδικό και μη. Πολύτιμη είναι η συνδρομή των στοιχείων φωνητικής και μορφολογίας που υπάρχουν στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου βοηθώντας έτσι τον αναγνώστη να προσεγγίσει ένα γλωσσικό ιδίωμα που έχει επιβιώσει σε κάποιο βαθμό στα σύγχρονα χρόνια, παρά τη μορφολογική και φωνητική μεταβολή που υπέστησαν οι λέξεις του με την πάροδο του χρόνου.

Για λόγους πρακτικούς χρησιμοποίησα πίνακες και παραδείγματα και από το βιβλίο του 1989, ακολουθώντας, όμως, τη σειρά ταξινόμησης του Λεξικού. Διευκρινίζω πως η επιλογή είναι καθαρά ενδεικτική και όχι αντιπροσωπευτική της ύλης που καλύπτει το Λεξικό.

Ας δούμε, λοιπόν παραδείγματα παραγωγής λόγου κατά περίπτωση.

1. ΤΟ ΑΡΘΡΟ

Οριστικό Π.χ. Ονομ.: ου μπατσέλας κόφτει

Γεν.: η μούτσκα **απού την** αγγιλάδα

Αιτ.: ιφιράμι **τα** τιντζιρέντγια

Αόριστο Π.χ. Ονομ.: ακούγιτι **ένας** κύρκας (=τριζόνι)

Γεν.: ακούγουντι γέλια **απού κάτι** γυναίκισ

Αιτ.: τρουκουλίσάμι **κάτι** κούτσουρα στον γκρέμουρα

Κλητική πτώση – προσφωνήσεις:

-ω Πίππα (Φίλιππα), είσι ιδώ;

-Έι, παμείτι (=πάμε) να φύγουμε αγρήγουρας(ς).

-Μάρι Λισαβούδα, τι ταξιράτι (=κακό) ήταν αυτό απού επαθάμι;

2. ΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

3. ΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

Π.χ. ου γαμπρός είνι **όμουρφους**

η ουρνίθα είνι **παρναρουτή** (=ποικιλόχρωμη)

του χιόνι είνι **μπλιούτκαβου** (=νερούλο)

3^α. ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ

4. ΟΙ ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ

Προσωπικές Π.χ. **ιμένα** μι είπαν να του πουλι-

μήσου (=πετάξω) σιαπέρα

Κτητικές Π.χ. *απού τις δικές του τις προυνές*
είνι τα προύνα

Αόριστες Π.χ. *τουν τράβηξα έναν σιάτουν*
(=χαστούζι), *άμα τι σιάτουν*

5. ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ

Βοηθητικά Π.χ. *είχα ντυνο ζουβανάδι*

Π.χ. *δα είμι στου σπίτι κι δα σι πιριμένου να έρθεις*

Πρώτη συζυγία Π.χ. *Οριστική ενεστώτα ενεργητικής φωνής – αλείφου τη φιλίτσα* (=φέτα ψωμιού) *μι κουλιάσια* (=ταχίνι)

Π.χ. *Οριστική ενεστώτα παθητικής φωνής – ζαλίζουμι πότι τηρώ απού ψηλά*

Π.χ. *Οριστική μέλλοντα εξακολουθητικού παθητικής φωνής – ιγώ δα κρύβουμι κι ας παλαγίζουν* (=ψάχνουν) αυτοινοί

Π.χ. *Ενκτική παρακειμένων παθητικής φωνής – κέσκι (=μακάρι) να έχει ραφτεί του σιαλιβάρι για του γαμπρό, δα παντριφτεί την Κυριακή γιατί*

Δεύτερη συζυγία Π.χ. *Οριστική παρατατικού*

παθητικής φωνής – πρασκαλνιούμουν (πιτσιλιέμαι) *απού του νιρό*

Π.χ. *Υποτακτική αορίστου παθητικής φωνής – άμα μπουνηθώ* (=τροπηθώ) *απ' την τσάπουρνιά* (=ακανθώδης θάμνος) *μι πρήζιτι του μέρους*

Π.χ. *Προστακτική ενεστώτα ενεργητικής φωνής – πηλάλα* αγλήγουρας *να μη σι τσακώσει ου ντραγάτης* (=αγροφύλακας)

6. Η ΜΕΤΟΧΗ

Π.χ. *του βρέφου ήταν αβασκαμένου* (ρ. αβασκαίνουμι) *κι κόντιπιν να σκάσει στα κλιάματα*

7. ΟΙ ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ

Π.χ. *ιξ ιτίας* απ' αυτόν *ζουριζουμέστι* όλοινοι *ιμείς*

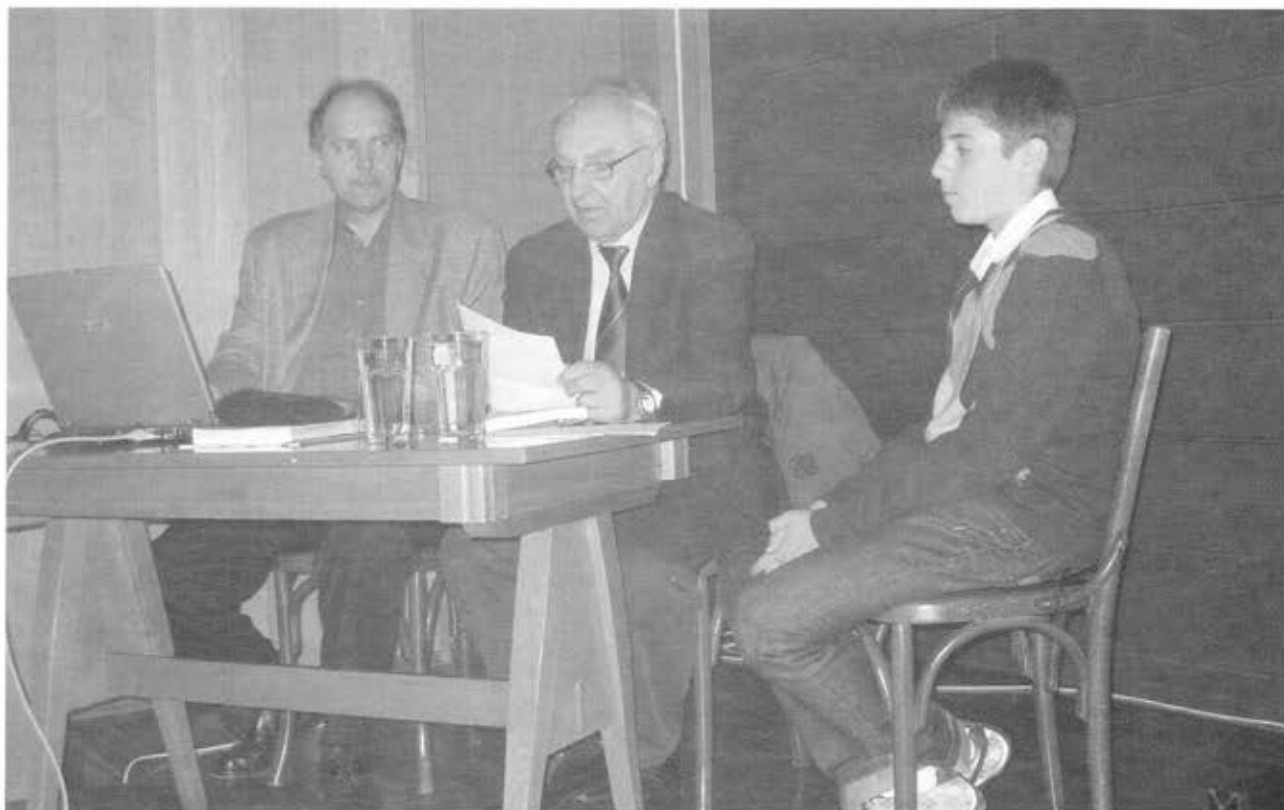
8. ΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

Π.χ. *σαν απού* *μπιτισάμι* (=τελειώσαμε) *του σκάψιμου, εκατσάμι να προυγιφτούμι*

9. ΤΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ

Π.χ. *Διστακτικά – τάχατις-τάχατις* *φκιάνει πως αντιριέτι* (=ντρέπεται)

Π.χ. *Βεβαιωτικά – ψέματα* *μι λες. Όχι αρά,*

Ο κ. Αποστόλου στο κέντρο, αριστερά ο φιλόλογος κ. Στοϊδης και δεξιά ο μαθητής Κ. Λακηγιάννης, κατά την παρουσίαση του βιβλίου στην Εστία Μουσών Νάουσας (2/4/2008)

αλήθεια σι λέγου

10. ΤΑ ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΑ

Π.χ. *Θαυμασμός* – *μασιαλά!* Να μην αβασκαθείς μνία χαρά είσι

Π.χ. *Έκπληξη* – *δίντε*, ιδώ είσι αρά;

11. ΤΑ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ

Π.χ. *Απόλυτα* – *στου κυνήγι βαρισάμι* ντγυο σιουλταρίδισ κι *ένα* αγριουπιρίστρου

12. ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ (ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΑ)

Π.χ. *Αικατερίνη* (η) = η – Ικατιρίνη, Κατιρίνη, Κατιρίνα, Κατίνκου, Ρίνα, Κατίνα, Καίτη, Ρινούλα, Ρίγκα, Ρίντσιου, Τίντσιου, Τίνκα

Π.χ. *Διαμαντής* (ο) = ου – Ντγιαμαντής, Μάντης, Μαντούλης, Μάμαντης, Ντγιαμαντούλας, Ντγιαμαντάκου (τα δυο τελευταία μετατράπηκαν σε επώνυμα)

Π.χ. *Κωνσταντίνος* (ο) = ου – Κουνσταντίνους, Κουνσταντός, Κουσαντούλης, Κουστάκης, Κώστας, Κουστής, Κώτσιους, Κουτσαρής, Κουτσιούλης, Κώπτας, Ντίνης, Ντίνκας, Ντιντίνης. Πιθανόν και Γκουντέος

Π.χ. *Στέργιος* (ο) = ου – Στέργιους, Σπιργιούλης, Γιούλης, Τέγους, Τέγας. (το όνομα είναι ευχαιτικό και παράγεται από το ρήμα *στεργιώνω*. Δίνονταν στα βρέφη για να στεργιώσουν, να μην πεθάνουν. Κληρονομείται από γενιά σε γενιά).

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: (Η ανάπτυξη του λήμματος)

Το κάθε λήμμα περιέχει τις εξής πληροφορίες:

Α) *Μορφολογικές*, δηλαδή αναφέρεται το μέρος του λόγου στο οποίο ανήκει η αναφερόμενη λέξη (ουσιαστικό, επίθετο, ρήμα, κ.τ.λ.). Στις περιπτώσεις ουσιαστικών, επιθέτων και μετοχών δίνονται τα τρία γένη με τις αντίστοιχες καταλήξεις σε ενικό και πληθυντικό αριθμό.

Β) *Πέρα από τη σημασία*, κυριολεκτική και μεταφορική, των λέξεων δίνεται πολλές φορές και η ετυμολογία τους. Εδώ ο συγγραφέας, γνώστης των λαϊκών δρωμένων, δίνει περισσότερες πληροφορίες, χωρίς όμως να ξεφεύγει από τον αρχικό του στόχο, την αυστηρή περιγραφική προσέγγιση.

Γ) *Στις σημασιακές πληροφορίες*, κυριολεκτικές

αλλά και μεταφορικές, παραθέτει και παραδείγματα χρήσης των διαφόρων σημασιών ώστε να βοηθηθεί ο χρήστης από τα γλωσσικά του βιώματα, ιδιαίτερα τα επίκοινα με του συγγραφέα. Π.χ. οι *σαρμάδι* = είδος φαγητού. Νοείται και ο *βλάκας*, ο *ανόητος*.

Δ) *Αρχαίες λέξεις*. Ο Στ. Αποστόλου δε διστάζει να κάνει αναγωγές στο παρελθόν της ελληνικής γλώσσας και να διατυπώνει απόψεις για την ετυμολογία των λέξεων με επιχειρήματα γλωσσικά ιδιαίτερα επαρκή. Έτσι έχει εντοπίσει πολλές λέξεις με αρχαιοελληνική προέλευση, μερικές μάλιστα και με ομηρική. Π.χ. ου πάντγοιους, ετυμ. Από την αρχαία λέξη παντοίος (=ο κάθε είδους, πας+οίος)

Ε) *Ξενικές επιρροές*. π.χ. του λίνινου, (λατ. *Linum*) = είδος ναρκωτικού τοξικού φυτού. Οι Ναουσαίοι το έριχναν στην Αράπιτσα για να πιάνουν πέστροφες.

Στ) Προς επίρρωση των σημασιών των λέξεων ο συγγραφέας δε διστάζει να αντλήσει παραδείγματα από τον τοπικό λαϊκό πολιτισμό στον οποίο έχει εντυφλήσει με πλούσια αρθρογραφία.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω θα μπορούσα να πω πως στο Λεξικό δίνονται στοιχεία σημασιολογικά, στοιχεία ανάλογα με τη σημασία για το γιατί και για ποιο λόγο χρησιμοποιείται η λέξη, σκωπτικά, ειρωνικά, υβριστικά, οικεία κ.τ.λ. Τέλος, ο συγγραφέας στις λεγόμενες *άκλιτες λέξεις* παρουσιάζει παραδείγματα παραγωγής λόγου για να δηλώσει την πολλαπλή πολλές φορές σημασία τους. π.χ. *άντι επφ.* = δηλωτικό εντολής (άντι, πάριτ όλοινοι τους κουσάδι να κόψι του χουρτάρι).

13. ΑΛΛΟΙΩΜΕΝΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ

Στο γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας, πέραν των 24 φθόγγων του ελληνικού αλφαβήτου, απαντούν και άλλοι 3 αλλοιωμένοι φθόγγοι (φωνήεντα) οι οποίοι είναι: α) ο φθόγγος ο οποίος αποτελείται από τον συνδυασμό των φωνηέντων *ι + ε* και αποκλίνει ηχητικά μαζί με το επόμενο φωνήεν που είναι *α* προς ένα είδος τονισμένου-αλλοιωμένου *α*. Ο φθόγγος αυτός παρίσταται στο λεξικό με το λατινικό γράμμα *e* (πχ. γριντεά, αρμαθεά, πατεάτα), β) ο φθόγγος ο οποίος αποτελείται από τον συνδυασμό των φωνηέντων *ι + ο* και αποκλίνει ηχητικά μαζί με

το επόμενο φωνήεν που είναι ο σε ένα είδος τονισμένου-αλλοιωμένου ο. Στο λεξικό ο φθόγγος αυτός παρίσταται πάλι με το λατινικό γράμμα e (πχ. Μητέος, Γκουντεός), γ) ο φθόγγος ο οποίος αποκλίνει ηχητικά προς ένα είδος τονισμένου-αλλοιωμένου ου ή ι. Μεταξύ των δύο περιπτώσεων, η τάση προς το ου είναι ισχυρότερη. Στο λεξικό παρίσταται με το λατινικό γράμμα u (πχ. νισιαντυρι, μπακυρι, μπαταλαυκι).

14. Η ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Ο συγγραφέας θεώρησε σκόπιμο, για λόγους φωνητικής δεοντολογίας να ακολουθήσει τη μέθοδο της φωνητικής ορθογραφίας (οι λέξεις γράφονται όπως ακούγονται) για να διασώσεται ταυτόχρονα και την προφορά των λέξεων.

Π.χ. α(σ)βός γράφεται **ά(ζ)βους** λόγω προφορά του σ ως ζ.

Π.χ. μπου(σ)μάς (=επίπληξη) γράφεται **μπου(ζ)μάς**

Το γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας, αναμφισβήτητα εμφανίζει ιδιαίτερης αξίας γλωσσικά στοιχεία κυρίως στους τομείς της Μορφολογίας και της Φωνητικής και επισύρει το ενδιαφέρον των ερευνητών γλωσσολόγων. Για το λόγο αυτό ο συγγραφέας παραθέτει στο τέλος του βιβλίου του, πριν από τον πίνακα περιεχομένων, ένα συνοπτικό κεφάλαιο αλλά αρκετά κατατοπιστικό, από στοιχεία Φωνητικής και Μορφολογίας του πρώτου βιβλίου και παραπέμπει σ' αυτό με μια σημείωση τον αναγνώστη – μελετητή για περισσότερες και ειδικότερες χαρακτήρα λεπτομέρειες.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Τα λεξικά ανήκουν στην κατηγορία των χρηστικών βιβλίων και των βιβλίων εκείνων που μπορούν να αντέχουν στο χρόνο. Αυτό σημαίνει ότι παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη και διαρκή κυκλοφορία. Από την άποψη αυτή ενδιαφέρουν όλους τους εκδότες. Για να “φτιαχτούν” όμως απαιτούνται εξειδικευμένη γνώση και αρκετά έξοδα. Δύο παράγοντες, δηλαδή, που δεν βρίσκονται τόσο εύκολα στη χώρα μας. Κι έτσι εξηγείται η σοβαρή έλλειψη τέτοιων βιβλίων στην ελληνική γλώσσα. Πρέπει να επισημανθεί ότι η έλλειψη αυτή παρατηρείται κυρίως στους τομείς της επιστήμης, της μουσικής και της τέχνης, ενώ

υπάρχει ικανός αριθμός σε γλωσσικά λεξικά». (Δουβίτσας, εκδ. «Νεφέλη»).

Βέβαια, κάποτε με προσωπική οικονομική αφαίμαξη των συγγραφέων εκδίδονται πολύ αξιόλογα βιβλία. Η πόλη μας έχει αρκετά παραδείγματα, το δε βιβλίο του Στ. Αποστόλου αποτελεί ένα εξ αυτών. Αν όμως πιστεύουμε πως βιβλία σαν αυτό πρέπει να γίνουν κτήμα όλων των Ναουσαίων και όχι 60 – 70, (τόσα είναι τα αντίτυπα που κατάφερε να εκδώσει ο συγγραφέας) τότε επιβάλλεται να αναλάβουν την ευθύνη τους οι ταγοί της πόλης μας και όχι μόνο.

Κλείνοντας, θα ήθελα να παραθέσω τις απόψεις του έγκριτου γλωσσολόγου μας καθηγητή κ. Γεωργίου Μπαμπινιώτη που σχολίασε τα δυο βιβλία που του έστειλε ο συγγραφέας. Μετά την έκφραση των συγχαρητηρίων προς το πρόσωπο του κ. Αποστόλου για τη σημασία της προσπάθειά του, σημειώνει χαρακτηριστικά ο κ. καθηγητής: «Είναι πολύ καλή δουλειά, όσο καλύτερη μπορεί να είναι μια γλωσσολογική περιγραφή από μη γλωσσολόγο. Η ακρίβεια των περιγραφών σας και η επιμονή σε μια αυστηρώς περιγραφική προσέγγιση σε συνδυασμό με τη βαθύτερη γνώση του ιδιώματος και την ευαισθησία του «επαρκούς χρήστη», δίνουν μια βαρύτητα στο πόνημά σας».

Η μεγαλύτερη προσφορά της νέας προσπάθειας του Στ. Αποστόλου, είναι, κατά την ταπεινή μου γνώμη, η μικρή παράγραφος – αποκάλυψη του στόχου του στον Πρόλογο του Λεξικού του. «Δεν φιλοδοξώ να πιστεύω ότι έχω καταγράψει τα πάντα, όμως, είμαι ικανοποιημένος από το γεγονός ότι απέφεραν καρπούς οι προσπάθειές μου να διασώσω ό,τι είναι δυνατό από το γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας. Νομίζω, λοιπόν, ότι η βράβευσή του βιβλίου μου της έκδοσης 1989 από την προμημονευθείσα Γλωσσική Εταιρεία αποτελεί κάποια δικαίωση των κόπων μου».

Σημείωση:

Η παρουσίαση του βιβλίου έγινε στα πλαίσια των εκδηλώσεων της Σχολικής Βιβλιοθήκης του 2ου Γυμνασίου για την Παγκόσμια Ημέρα Παιδικού Βιβλίου με τη χρήση Η/Υ και βιντεοπροβολέα, ενώ τα σχετικά παραδείγματα στο γλωσσικό ιδίωμα διάβασε ο μαθητής της Γ' τάξης του σχολείου Λακηνάνος Κων/νος.

...πήραν και μια νυφόπουλη, του Ζαφειράκ' την κόρη...

του Θωμά Γαβριηλίδη
Φιλολόγου

1. Σηκώθηκεν η Νιάουστα μαζί με την Κασσάντρα.
2. Χαλάστηκεν η Νιάουστα και ρήμαξ' η Κασσάντρα.
3. Λουμπούτ πασιάς τις χάλασε, τις άρπαξαν Κονιάρτοι,
4. πήραν μανούλις με παιδιά και πεθερές με νύφες
5. πήραν και μια νυφόπουλη, του Ζαφειράκ' την κόρη.
6. Πέντε πασιάδες την βαστούν και τρεις την παραστέκουν
7. κι ένα μικρό μπεόπουλο την σερν' από το χέρι:
8. Περγάτα, μήλο μ' κόκκινο και ρόιδο μου γραμμένο,
9. μήναν τα ρούχα σε βαρούν, μήναν η φορεσιά σου
10. που ναι 'γεμάτ' από φλουριά κι από μαργαριτάρια;
11. Ούτε τα ρούχα με βαρούν ούτε η φορεσιά μου
12. (που 'ναι γεμάτ' από φλουριά κι από μαργαριτάρια)
13. μον' με βαρεί το ντέρτι μου, που έχω στην καρδιά μου,
14. τον άντρα μου τον σκότωσαν, τον κόψαν το κεφάλι,
15. στη Σαλονίκ' τον πήγανε με τους καπεταναίους
16. και τώρα σκλάβα θα γενώ και στο χαρέμ' θα ζήσω.

ΣΧΟΛΙΑ

1) Αυτό το δημοτικό τραγούδι προέρχεται από το βιβλίο του Ι.Κ. Βασδραβέλλη «Οι Μακεδόνες κατά την επανάστασιν του 1821, έκδοσις Τρίτη, Θεσσαλονίκη 1967» (σελ. 193 σημ. 1).

Σε σχόλιο, που συνοδεύει το τραγούδι, ο συγγραφέας, που προαναφέρθηκε, σημειώνει: Παρατίθεται ενταύθα διασωθέν τραγούδι της εποχής (της αλώσεως της Νάουσας), όπως το ηκούσαμεν εκ στόματος γηραιάς γυναικός εν Ναούση.

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι η πρώτη έκδοση του βιβλίου του Ι.Κ. Βασδραβέλλη, που προα-

ναφέρθηκε, έγινε το 1940, μπορούμε να υποθέσουμε ότι το κατέγραψε πριν από το έτος αυτό (πριν από το 1940), οπότε έχουμε στα χέρια μας την παλιότερη ως τώρα γνωστή μορφή του δημοτικού τραγουδιού, που παρουσίασε στην πρώτη έκδοση «των δημοτικών τραγουδιών της Νάουσας» το 1977 ο Τάκης Μπαίτσης με τον ανιστόρητο τίτλο «Της Κρινιώς» αντί του ορθού «Της Ευθυμίας Ζαφειράκη».

2) Στα τριάντα επτά περίπου χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στην παλιότερη και την νεότερη καταγραφή έγιναν οι εξής αξιοπρόσεκτες αλλαγές:

α) Αποσιωπήθηκε ο δεύτερος στίχος «χαλάστηκεν η Νιάουστα και ρήμαξ' η Κασσάνδρα (της Χαλκιδικής).

β) Στον τρίτο στίχο έχουμε ανταλλαγή ρημάτων ανάμεσα στο πρώτο και δεύτερο ημιστίχιο: τις χάλασε, τις άρπαξαν.

γ) Αποσιωπήθηκε και ο τέταρτος στίχος «πήραν μανούλες...»

δ) Ο πέμπτος στίχος είναι αισθητά παραλλαγμένος. Στην παλιότερη μορφή το πρώτο ημιστίχιο μοιάζει με το αντίστοιχο του δημοτικού τραγουδιού της Σιάτιστας, του σχετικού με το χαλασμό της Νιάουστας «πήραν και μια νυφούπουλη...»

ε) Η μορφή του δεύτερου ημιστίχιου του ένατου στίχου της παλιότερης καταγραφής «μήναν η φορεσιά σου» όπως φαίνεται και από την αντίστοιχη άρνηση (στίχος 11) «ούτε η φορεσιά μου» είναι η αυθεντική, ενώ το «μήνα τα κουντουγούνια» της νεότερης φαίνεται ότι είναι δάνειο από άλλο δημοτικό τραγούδι.

Στ) Και από τις δύο μορφές του τραγουδιού, που μας απασχολεί, φαίνεται ότι λείπει ένας στίχος (θα ήταν ο δωδέκατος, που προστέθηκε σε παρένθεση από τον γράφοντα το σημείωμα αυτό, γιατί, έχει τη γνώμη ότι στην άρνηση αντιστρέφεται όλη η ερώτηση και όχι μόνο το ένα μέρος της. Είναι μια συνήθεια καθιερωμένη από την εποχή του Ομήρου).

Στ) Οι υπόλοιπες διαφορές δεν νομίζω ότι έχουν κάποια ιδιαίτερη σημασία.

ζ) Ο Ι. Κ. Βασδραβέλλης φαίνεται ότι δεν απέδωσε πιστά το ναουσαίικο ιδίωμα ή για να είναι το τραγούδι πιο κατανοητό ή επειδή η γηραιά Ναουσαία, που του το υπαγόρευσε είχε επιστρατεύσει ίσως την ομιλία που χρησιμοποιούσε, όταν μιλούσε σε ξένους....

η) Το δημοτικό τραγούδι, που μας απασχολεί, αποτελείται από δεκαπέντε (κανονικά δεκαέξι) δεκαπεντασύλλαβους ανοιμοκατάληκτους (τους

περισσότερους) στίχους, οι οποίοι μπορούν να χωριστούν σε δύο ενότητες.

Η πρώτη ενότητα, το προοίμιο, αποτελείται από τους στίχους 1-5. Ο στίχος 5, που αποτελεί την κατακλείδα του προοιμίου, αποτελεί και τον «πρόλογο» της δεύτερης ενότητας, στίχοι: 5-15 (τέλος).

Όλοι οι στίχοι, από τον πέμπτο ως τον δέκατο πέμπτο, τον τελευταίο αναφέρονται στην κόρη του Ζαφειράκη, την Ευθυμία, η οποία παρουσιάζεται να οδηγείται στην σκλαβιά και στο χαρέμι κάποιου Τούρκου αξιωματούχου ντυμένη με φορεσιά γεμάτη φλουριά και μαργαριτάρια, μοιάζοντας σαν κόκκινο μήλο (κοκκινομάγουλη, αστραφτερή σαν ώριμο μήλο) και σαν ζωγραφισμένο (γραμμένο) ρόδι και περιστοιχισμένη από οχτώ πασιάδες (5+3) και ένα μικρό μπεόπουλο που τη σέρνει (άθελά της) από το χέρι και προσπαθεί να της δώσει κουράγιο και να σταματήσει να μοιρολογάει για τον σφαγμένο της άντρα.

Είναι λοιπόν ένα δημοτικό τραγούδι αφιερωμένο στην μοναχοκόρη του άρχοντα της Νάουσας Ζαφειράκη, την Ευθυμία, και δείχνει την αγάπη του λαού της Νάουσας για την αρχοντοπούλα τους, που αντιπροσωπεύει τα νεαρά κορίτσια όλων, τα οποία τη μέρα της σκλαβιάς, 6-8 Απριλίου του 1822 (με το παλιό ημερολόγιο, 18 – 20 Απριλίου 1822 με το νέο) ήταν νιόπαντρες νυφούλες ή ανέγγιχτες ακόμη παρθένες, που ονειρεύονταν την ημέρα της χαράς τους.

Η ΕΥΘΥΜΙΑ ΖΑΦΕΙΡΑΚΗ

Με το τραγούδι της Ευθυμίας Ζαφειράκη ασχολήθηκα και στο παρελθόν και ένα από τα σημειώματά μου τα αφιερωμένα σ' αυτήν περιλαμβάνεται στο βιβλίο μου «Τα πάθη της Νάουσας στο δημοτικό τραγούδι και η Μακρινίτσα» (Βέροια 2004, σελ. 9-10). Τώρα επανέρχομαι στο ίδιο θέμα επειδή έκρινα αναγκαίο το σχολι-

ασμό και της παραλλαγής, που κατέγραψε γύρω στα 1940 στη Νάουσα ο συγγραφέας Ι. Κ. Βασδραβέλλης, και κάποιων νέων στοιχείων, που μου έγιναν γνωστά κατά την ημέρα της παρουσίασης του προαναφερθέντος βιβλίου μου στην Εστία Μουσών Νάουσας από την Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού Νάουσας (ΔΗΠΟΝ), στις 16 Απριλίου 2005 και λίγο υστερότερα από επιστολή που είχε την καλοσύνη να μου στείλει ο πολυγραφότατος Ναουσαίος συγγραφέας – ιστορικό ερευνητής και φίλος κ. Στέργιος Σπυρ. Αποστόλου.

«Το κουβάρι των νεών πληροφοριών» άρχισε να ξετυλίγεται, όταν κατά τη συζήτηση, που ακολούθησε την παρουσίαση του βιβλίου μου από τον αρχαιολόγο κ. Γεώργιο Μάλλιο, δήλωσα ότι με έβαλαν σε σκέψεις κάποια σχόλια της πασίγνωστης Ναουσαίας λογοτέχνιδας Θάλειας Σαμαρά – Περδικάρη για την εμφάνιση (το παρουσιαστικό) της Ευθυμίας Ζαφειράκη στο μυθιστόρημά της «.... Και Αλέκτωρ δεν ελάλησε» (Αθήνα 1971, σελ. 94 – 95).

Η Θάλεια Σαμαρά – Περδικάρη αναφερόμενη στην Ευθυμία Ζαφειράκη γράφει ότι ήταν καλόκαρδη αλλά άσχημη: «Κι η καημένη η Ευθυμία (Ζαφειράκη), που δεν είναι ούτε καν υποφερτή, πρέπει νάχει καλή καρδιά για να μη ζηλεύει τη Μαρία....» (την πανέμορφη φιλένδα της).

Η αναφορά αυτή έγινε η αιτία να μάθω για το «αβυσσαλέο μίσος μεταξύ των οικογενειών Περδικάρη (πατρικό επώνυμο της Θ. Σαμαρά) και του Ζαφειράκη Θεοδοσίου, σύμφωνα με φράση του Στέργιου Αποστόλου και για τις αιτίες που το προκάλεσαν.

Για τα γενεσιουργικά αίτια της έχθρας των οικογενειών Αντωνάκη Περδικάρη, ιατρού, Πελοποννησιακής καταγωγής, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη Νάουσα το 1800 και ήταν πολιτικός αντίπαλος του Ζαφειράκη Θεοδοσίου Λο-

γοθέτη «κάνει μνεία σε σχετικές για την ιστορία της Νάουσας σημειώσεις του ο Χατζής Κων/νος Μαλούσης, πρόεδρος του Λαϊκού Συνδέσμου Ναούσης «ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ» και δήμαρχος της πόλης κατά τα τελευταία έτη της τουρκοκρατίας και τα πρώτα μεταπελευθερωτικά».

Ο Κωνσταντίνος Χατζημαλούσης, που ήταν γαμπρός της οικογένειας Περδικάρη (είχε νυμφευτεί την αδελφή του μακεδονομάχου ιατρού Χριστοδούλου Περδικάρη) αναφέρει στα «απομνημονεύματά του» ότι κάποιοι Ναουσαίοι, που ανησυχούσαν όπως φαίνεται για την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε τις παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης της Νάουσας, φρόντισαν να συμφιλιώσουν τους πολιτικούς αντιπάλους Ζαφειράκη Θεοδοσίου και Αντωνάκη Περδικάρη με έναν αρραβώνα.

Η πανέμορφη, σαν άγγελος (κατά τον Χατζημαλούση) κόρη του Ζαφειράκη Ευθυμία, αρραβωνιάστηκε το γιο του Αντωνάκη Περδικάρη Αναστάσιο. Αλλά, δυστυχώς, η συμφιλίωση αυτή δεν κράτησε για πολύ. Η Ευθυμία Ζαφειράκη ύστερα από λίγο κόλλησε «ευλογία» και παρά τις φροντίδες του «πεθερού της» Αντωνάκη Περδικάρη δεν γλύτωσε από τα σημάδια αυτής της καταραμένης αρρώστιας, που «κατ' ευφημισμόν» ονομάζεται «ευλογία» και από «άγγελο» μεταμορφώθηκε σε «τέρας», με επακόλουθο να την απαρνηθεί ο αρραβωνιαστικός της Αναστάσιος Περδικάρης, να γίνει «εκτός εαυτού» ο οξύθυμος Ζαφειράκης και να τιμωρήσει τον «άκαρδο» πρώην αρραβωνιαστικό της κόρης του με μια απάνθρωπη διαπόμπευση και να διαλυθεί έτσι κατά το χειρότερο τρόπο η «φιλία» των οικογενειών Περδικάρη – Ζαφειράκη, αφήνοντας πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη αβυσσαλέου μίσους, που έμεινε, όπως φαίνεται, στις ψυχές των Περδικάρηδων και μετά τον αφανισμό όλης της οικογένειας Ζαφειράκη στο ολοκαύτωμα της Νάουσας τον

Απρίλιο του 1822.

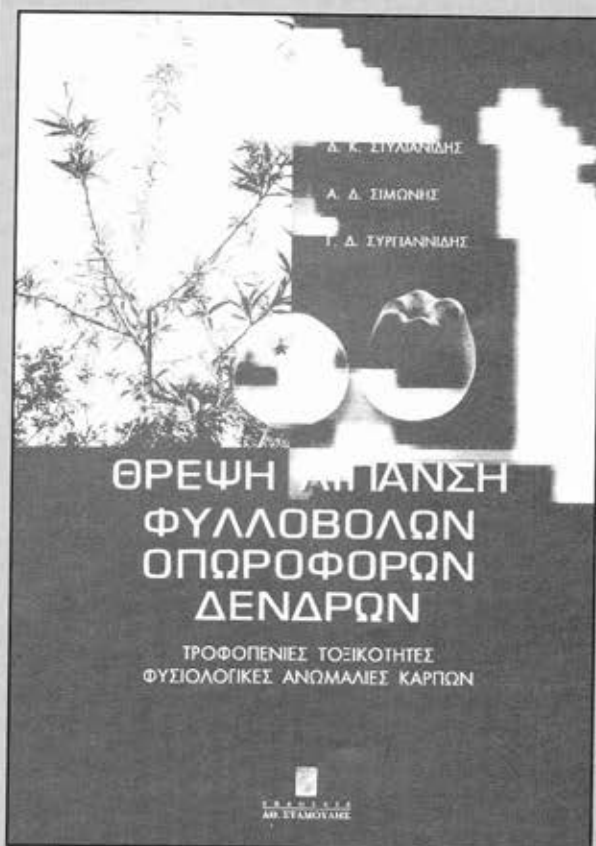
Και γεννάται το ερώτημα ποια από τις πηγές μας σχετικά με το παρουσιαστικό της Ευθυμίας Ζαφειράκη λέει την αντικειμενική αλήθεια, η Θάλεια Περδικάρη – Σαμαρά δηλαδή που γράφει ότι η Ευθυμία Ζαφειράκη είχε στραβή μύτη και δεν ήταν «ούτε καν υποφερτή», αφήνοντας να εννοηθεί ότι ήταν άσχημη από τη γέννησή της ή ο Κωνσταντίνος Χατζημαλούσης, γαμπρός των Περδικάρηδων, που είχε τις πληροφορίες του από την Περδικάρη γυναίκα του, κατά πάσα πιθανότητα, ο οποίος λέει ότι η Ευθυμία Ζαφειράκη από «άγγελος» που ήταν (από τη γέννησή της) μεταμορφώθηκε σε «τέρας» από την «ευλογία» που τη βρήκε, ή τέλος, ο «ανώνυμος» λαός της Νάουσας ο οποίος στο τραγούδι του την πα-

ρομοιάζει με «μήλο κόκκινο και ρόιδο γραμμένο – ζωγραφισμένος»;

Επειδή πιστεύω ότι η μνήμη του λαού είναι πιο κοντά, όσο είναι εφικτό, στην αντικειμενική αλήθεια, έχω τη γνώμη ότι ο λαός της Νάουσας, ο οποίος στο πρόσωπο της αρχοντοπούλας του, της Ευθυμίας Ζαφειράκη, θρήνησε όλες τις πρόωρα χαμένες κόρες του, κράτησε στη θύμησή του την αγγελική ομορφιά της Ευθυμίας Ζαφειράκη κι όταν ακόμη αυτή είχε συληθεί από τις ανεξιχνίαστες βουλήσεις της μοίρας των ανθρώπων.

Βιβλία που λάβαμε για τη βιβλιοθήκη μας

και ευχαριστούμε τους αποστολείς τους

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

Αθανάσιος Δ. Στεφανής
Για το απ. 451 Radt: φιλήτης(ος), φιλήτος ή φιλήτης;

Χ. Ε. Αυγερόν
Ο Έρμης της αμάτας παράδοσης: ένα γραμματολογικό ζήτημα

Ηλιάς Ταξίδης
Οι επιστολές του Γρηγορίου Καποδίστρια: μια επανέκδοση

Απ. Δ. Μανρουδής - Γ. Κοτζαμπάσης
Μια βελτιωμένη ιατρική επιστολή για τη θεραπεία της ποδάρας

Karen Stoppie
*Sophismata on participles and relative pronouns:
between tradition and modernity*

Γιώργος Κεχαγιόγλου
Ο γιορτισμός του αξιέντιμου με νέα υποδοχή
του Guy (Michel) Samier στη Θεσσαλονίκη

Guy Saurier
Διαρκείς παρατηρήσεις για το δημοτικό τραγούδι Του νεκρού αδελφού

Κρίστος Καραντοδόπουλος
Επιστολογράφος στο πέμπτο τεύχος
του Lexikon zur byzantinischen Gräzistik

ΣΥΜΜΕΚΤΑ & ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

TOMOΣ 57ος
 ΗΕΛΛΑΔΟΝΙΚΗ

2007

TEYXOF 3a

EQUINE ANDYNDIE 4

ΑΓΡΙΑ ΕΔΩΔΙΜΑ ΜΑΝΙΤΑΡΙΑ ΕΛΙΞΙΡΙΟ ΖΩΗΣ

των Παρασκευής Κ. Ουζούνη,
και Κυριάκου Α. Ρηγανάκου,
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Επιμέλεια Νίκου Σπάρτη

1. Εισαγωγή

Τα μανιτάρια, καρποσώματα των ανώτερων μυκήτων, είναι οργανισμοί ετερότροφοι, χωρίς φωτοσυνθετικές χρωστικές που ζουν είτε σαπροφυτικά, είτε παρασιτικά και είναι ευρέως διαδεδομένα στα βουνά μας και γενικά στη φύση. Διαθέτοντας την ικανότητα να αποσυνθέτουν τη νεκρή οργανική ύλη μαζί με τα σαπροφυτικά βακτήρια και πρωτόζωα, στηρίζουν το βασικό πυλώνα της κίνησης των οργανικών συντριμμάτων, μετατρέποντας την οργανική ουσία σε ανόργανα συστατικά.

Στην Ελλάδα, έχουν καταγραφεί 888 είδη μανιταριών (811 είδη βασιδιομυκήτων και 77 είδη ασκομυκήτων), αναγόμενα σε 256 γένη και 75 οικογένειες.

2. Ιστορικά στοιχεία χρήσης μανιταριών

Απολιθώματα μανιταριών που χρονολογικά κατατάσσονται στην παλαιοζωική περίοδο, οδηγούν τους ερευνητές στην εκτίμηση ότι οι οργανισμοί αυτοί έχουν διαρκή παρουσία στη γη 400 εκατομμύρια χρόνια τουλάχιστον. Η λέξη «μύκης» αναφέρεται για πρώτη φορά το 300 π.Χ. από το Θεόφραστο στο έργο του «Περί φυτών ιστορία», ενώ η ανακάλυψη του «ανθρώπου των πάγων» στις Ιταλικές Άλπεις το 1991, που χρονολογείται 5300 χρόνια προ Χριστού, επιβεβαιώνει τη χρήση του μανιταριού *Piptoporus betulinis* για διατροφικούς και θεραπευτικούς σκοπούς.

Παράλληλα επηρέασαν βασικές φιλοσοφίες

και θρησκείες σε γνωστούς πολιτισμούς της αρχαιότητας.

Ο Αριστοτέλης, ο Πλάτων και ο Σοφοκλής πιστεύεται ότι συμμετείχαν σε θρησκευτικές τελετές (Ελευσίνα μυστήρια) άμεσα συνδεδεμένες με την κατανάλωση αφεψημάτων παραισθησιογόνων μανιταριών, ενώ η ανακάλυψη παραστάσεων και αγαλμάτων σε σχήματα μανιταριών σε αρχαιολογικές ανασκαφές των Μάγια, στη Γουατεμάλα, επιβεβαιώνει το σημαντικό ρόλο που έπαιξαν εκείνη την εποχή, είδη των γενών *Psilocybe* spp. και *Panaeolus* spp. στη θρησκευτική τελετουργία των πολιτισμών της Λατινικής Αμερικής. Οι εικόνες αυτές με την επιγραφή «Teonanctli» που σημαίνει «Σάρκα ή Τροφή των Θεών» στη διάλεκτο των Μάγια και των Αζτέκων, και που τοποθετούνται χρονικά στο 3000 π.Χ., ήρθαν στο φως μετά την άφιξη των Ισπανών στις Νέες Χώρες και απεικονίζουν το είδος *Psilocybe mexicana*, το οποίο περιέχει ψιλοκυβίνη και ψιλοκίνη, αλκαλοειδή του ινδολίου, αντίστοιχα του LSD.

3. Βοτανικά χαρακτηριστικά των μανιταριών

Το σώμα των μυκήτων αποτελείται από ένα ή περισσότερα κύτταρα (μυκήλια) που το τοίχωμά τους αποτελείται από χιτίνη. Τα μυκήλια αναπτύσσονται πάνω στις υφές σαν μικροί κόμποι που θα εξελιχθούν στα καρποσώματα των μανιταριών. Το καρπόσωμα (μανιτάρι) αποτελείται από τη βόλβα (η ρίζα του

μανιταριού), το άκρο μέρος του στύλου (πόδι) πάνω στο οποίο συνδέεται το πiliδίο (καπέλο). Κάτω από το πiliδίο υπάρχουν τα βράγχια στα οποία αναπτύσσονται τα σπόρια. Πριν αποκτήσει την τελική μορφή του, το πiliδίο καλύπτεται με το βέλο (πέπλο) που σπάει στην αύξηση και στα περισσότερα αφήνει το δαχτυλίδι που για πολλούς Ναουσαίους είναι το γνώρισμα των βρωσίμων μανιταριών. Στα περισσότερα μανιτάρια δεν μένει το δαχτυλίδι. Όταν ο πiliος είναι ώριμος τινάζονται τα σπόρια τα οποία μαζεύονται και επάνω στη σκόνη αυτή μπαίνουν μισοβρασμένα σtάρια όταν επικάθονται τα σπόρια. Αυτά ξηραίνονται και πωλούνται στο εμπόριο για σπορά. Αυτό είναι το Spawn στο εμπόριο.

Το βασικό υλικό τεχνητής καλλιέργειας μανιταριών είναι το άχυρο, που αναμιγνύεται με κοπριά αλόγων κυρίως ή και αγελάδων κατά 25% και 1-2% ασβεστόλιθο που αναμοχλεύεται με ειδική μηχανή αφού βραχούν με νερό, κάθε εβδομάδα μέχρι να ζεσταθούν και σταματήσουν οι υψηλές θερμοκρασίες. Μπαίνει σε τελάρα 1X1 m με βάθος 25cm και εκεί επάνω ρίχνονται τα σπόρια τα οποία όταν αποκτήσουν υφές (σαν αράχνη), που καλύπτουν την επιφάνεια ρίχνεται επάνω 5-6cm φυτόχωμα. Εκεί βγαίνουν τα μανιτάρια. Τα μανιτάρια αναπτύσσονται σαπροφυτικά, παρασιτικά και συμβιωτικά. Ως παρασιτικά αναπτύσσονται σε βάρος άλλων οργανισμών.

4. Είδη μανιταριών

Το μανιτάρι στην πρώτη φωτογραφία τρώγεται, αλλά οι περισσότεροι το θεωρούν ακατάλληλο. Το μανιτάρι στην τρίτη φωτογραφία είναι τα γνωστά νυχάκια που γίνονται μέχρι 1-1,5 κιλό και τα βρίσκουμε κάτω από τις οξίες.

Τα πιο σημαντικά άγρια edώδιμα μανιτάρια στη

χώρα μας είναι: *Xerocomus chrysenteron*, *Lactarius salmonicolor*, *Macrolepota procera*, *Hydnum repandum*, *Boletus edulis*, *Armillaria mellea*, *Armillaria tebesiensis*, *Cantharellus cibarius*, *Agaricus campestris*, *Clitocybe odora*, *Hygrophorus chrysodon*, *Hygrophorus russocoreacius*, *Calocybe gambosa*, *Lepista nuda*, *Amanita casearia* και *Amanita franchetii*, τα οποία διακρίνονται για τη θρεπτική τους αξία και το ιδιαίτερο αρωματικό τους προφίλ.

Αναφέρεται ότι στην αγορά του Μονάχου διακινούνταν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, 835 τόνοι αγρίων μανιταριών το χρόνο ενώ στη Γαλλία τότε εμπορεύονταν δύο χιλιάδες τόνους άγριες και καλλιεργούμενες τρούφες (*tuber sp.*).

Σε άλλες χώρες όπως η Πολωνία και η Ρωσία εκατομμύρια κιλά μανιταριών συλλέγονται κάθε χρόνο από 100.000 περίπου συλλέκτες. Στην Ιταλία τα δικαιώματα συλλογής των ειδών *Tuber sp* και *boletus sp.* ρυθμίζονται με ειδικές άδειες αξιώνοντας από τους συλλέκτες να περνούν από εξετάσεις για την ικανότητα συλλογής.

Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής έπαιζαν

Boletus edulis

Cantharellus Cibarius

Amanita longitii

Aleuria sp.

Amanita franchetii

Morchella esculenta

σπουδαίο ρόλο στην επιβίωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές της χώρας μας. Στη Νάουσα, τα κυριότερα είδη που μαζεύονται από πολλούς μανιταράδες είναι τα προβατίσια και τα ελαφίσια, λίγο τα αγελαδινά και τα νυχάκια ή και η «πορδή της αρκούδας» σε μικρότερο βαθμό. Υπάρχουν και άλλα, που ξέρει μόνο ο κ. Ματσακίδης.

5. Χημική σύσταση – Θρεπτική αξία των μανιταριών

Θεωρούνται ιδανική πηγή αφομοιωσίμων πρωτεϊνών, τροφή με λίγα κορεσμένα λίπη και νάτριο, μειωμένης θερμιδικής αξίας (100gr δίνουν 22cal) καθώς και ικανοποιητική πηγή βιταμινών του συμπλέγματος Β, C και D, σιδήρου, ψευδαργύρου, φωσφόρου, καλίου, χαλκού, μαγνησίου και σεληνίου. Το υψηλό ποσοστό υγρασίας (82-95%) επηρεάζει καταλυτικά τη συγκέντρωση των άλλων θρεπτικών συστατικών, άρα και τη διατροφική τους αξία.

Οι λιπαρές ύλες περιλαμβάνουν όλες τις ομάδες λιπαρών συστατικών των τροφίμων όπως ελεύθερα λιπαρά οξέα, μονο-δι και τριγλυκερίδια, στερόλες, εστέρες των στερολών και φωσφολιπίδια όπως και μειωμένο ποσοστό περιεχόμενου λίπους ανά είδος, άρα συμβάλουν στη μείωση του σωματικού βάρους με μια δίαιτα χαμηλών απαιτήσεων σε λίγα λιπαρά.

Είναι ιδανική τροφή ως προς όλα σχεδόν τα αμινοξέα ενώ έχουν υψηλότερα ποσοστά θρεονίνης, τυροσίνης και αργινίνης σε σχέση με την πατάτα, το καρότο και το κουνουπίδι. Οι πολυσακχαρίτες χιτίνη και β-γλυκάνες αποτελούν τους βασικούς τύπους φυτικών ινών στους μύκητες. Η χιτίνη είναι υψηλοπολυμερές παράγωγο της χυτοβιόλης, έχει θετική επίδραση στη μείωση των επιπέδων της χοληστερίνης στον ορό του αίματος.

Οι β-γλυκάνες είναι πολυμερή της γλυκόζης ενώ με β-1,3 και β-1,6 γλυκοζιδικούς δεσμούς που φαίνεται σε *in vitro* πειράματα να έχουν επιδείξει ευθεία κυτταροτοξική δράση εναντίον των καρκινικών κυττάρων, ενώ σε *in vivo* μελέτες σε πειραματόζωα, αντικαρκινική δράση μέσω ενίσχυσης του ανοσοποιητικού συστήματος. Η

ενισχυτική δράση στο ανοσοποιητικό σύστημα μειώνεται όταν τα μανιτάρια διατηρούνται σε υψηλές θερμοκρασίες και σε υπερώριμα μανιτάρια.

Μελέτη σε εδώδιμα μανιτάρια του δάσους σε περιοχές της Δ. Μακεδονίας και Ηπείρου, έχει δείξει ότι τα μανιτάρια μας είναι πλούσια σε σίδηρο, μαγνήσιο και ψευδάργυρο χωρίς μόλυβδο (Pb) και κάδμιο (Cd), λόγω ελλείψεως τέτοιων ρύπων στα δάση μας.

6. Φαρμακευτική αξία

«Καίειν δε τα μεν σαρκώδεα σιδηρίοιση, τα δε οστώδεα και νευρώδεα μύκησι». Από την εποχή του Ιπποκράτη ήταν γνωστές οι φαρμακευτικές ιδιότητες των μυκήτων, ο οποίος το 500 π.Χ. πρότεινε τη χρήση πυρωμένου μύκητα, πιθανότατα του είδους *Fomes fomentarius* (Ισκα) για τις περιπτώσεις καυτηριασμών οστών και νεύρων.

Μεταξύ των μανιταριών που εμφανίζουν φαρμακευτική δράση και επιδρούν στη μείωση της συνολικής χοληστερόλης, στην ελάττωση της LDL (κακή χοληστερόλη), στη μείωση της αρτηριακής πίεσης και των επιπέδων σακχάρου στο αίμα, συγκαταλέγονται τα είδη: *Lentinus edodes*, *Auricularia auricularia-judae*, *Cordyceps sinensis*, *Ganoderma lucidum*, *Grifola frondosa*, *Pleurotus ostreatus*, *Tremella fuciformis*, *Agaricus bisporus*, *Hericium erinaceus*, *Flammulina velutipes*, *Trametes versicolor*, *Agaricus blazei*, *Schizophyllum commune* και *Coprinus comatus*.

Πολλά είδη του γένους *Pleurotus*, για παράδειγμα παράγουν *lovastatin*, έναν αναστολέα της HMG-coA ρεδούκτασης, η οποία χρησιμοποιείται στη θεραπεία της υπερχοληστερολαιμίας ενώ τα τελευταία χρόνια το επιστημονικό ενδιαφέρον εστιάζεται στην *lentinan*, έναν πολυσακχαρίτη που απομονώνεται από τα είδη *Lentinus edodes* και *Grifola frondosa*, και εμφανίζει ισχυρή αντικαρκινική δράση, μέσω της αυξημένης παραγωγής μακροφάγων και Τ-λεμφοκυττάρων.

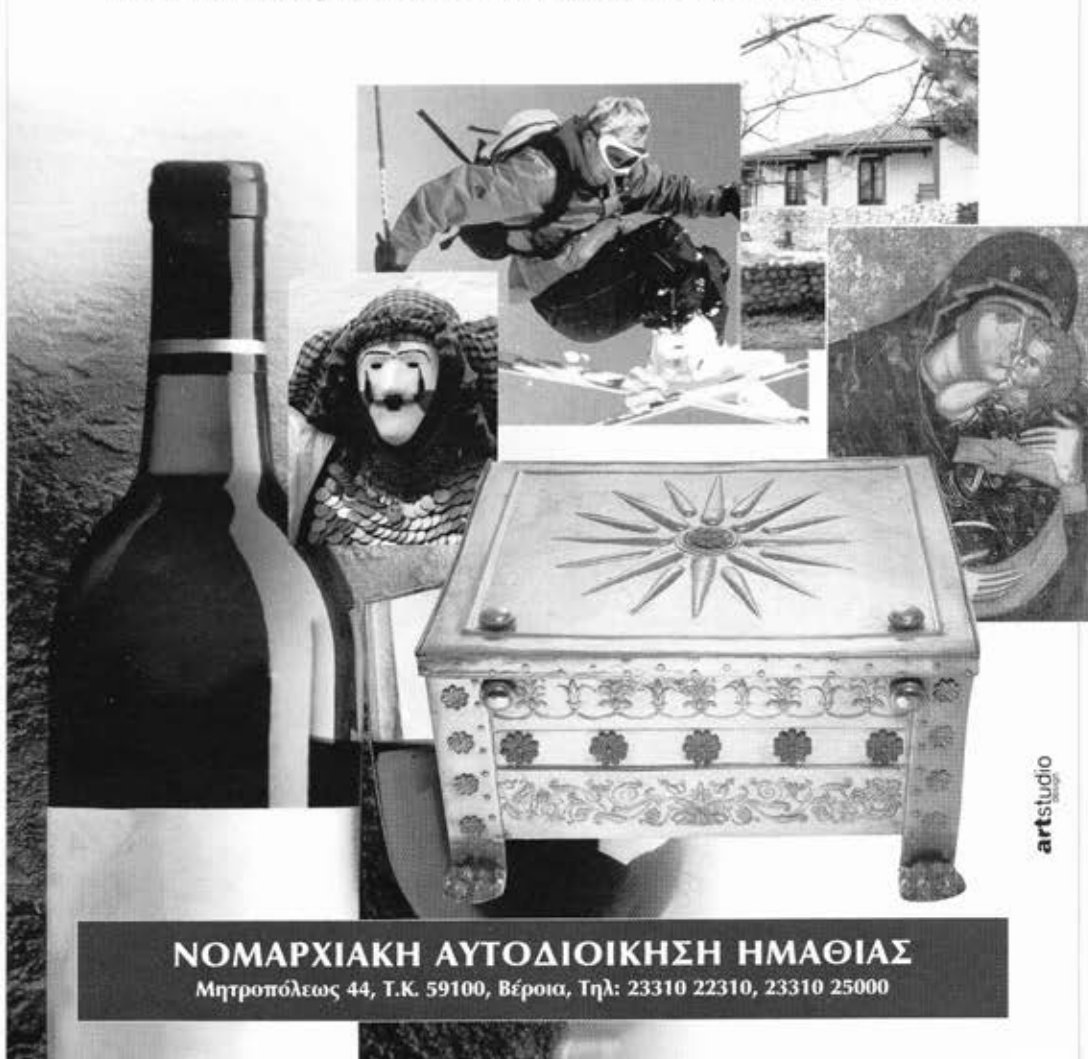
(Από το περιοδικό «Χημικά Χρονικά» τεύχος 1
Ιαν.-Φεβ.2007)

ΗΜΑΘΙΑ

*ταξίδι στην ιστορία, στον πολιτισμό,
στην ομορφιά της φύσης και της ζωής...*

Με σημαντικές αρχαιότητες, ανεπτυγμένη τουριστική, πολιτισμική και αθλητική υποδομή, πανέμορφα τοπία, εξαιρετικά τοπικά προϊόντα, ζωντανή παράδοση και ζεστή φιλοξενία, η Ημαθία είναι ιδανικός προορισμός ολόκληρο το χρόνο.

Ένα ταξίδι που μόλις τελειώσετε, θα θέλετε να το αρχίσετε ξανά!

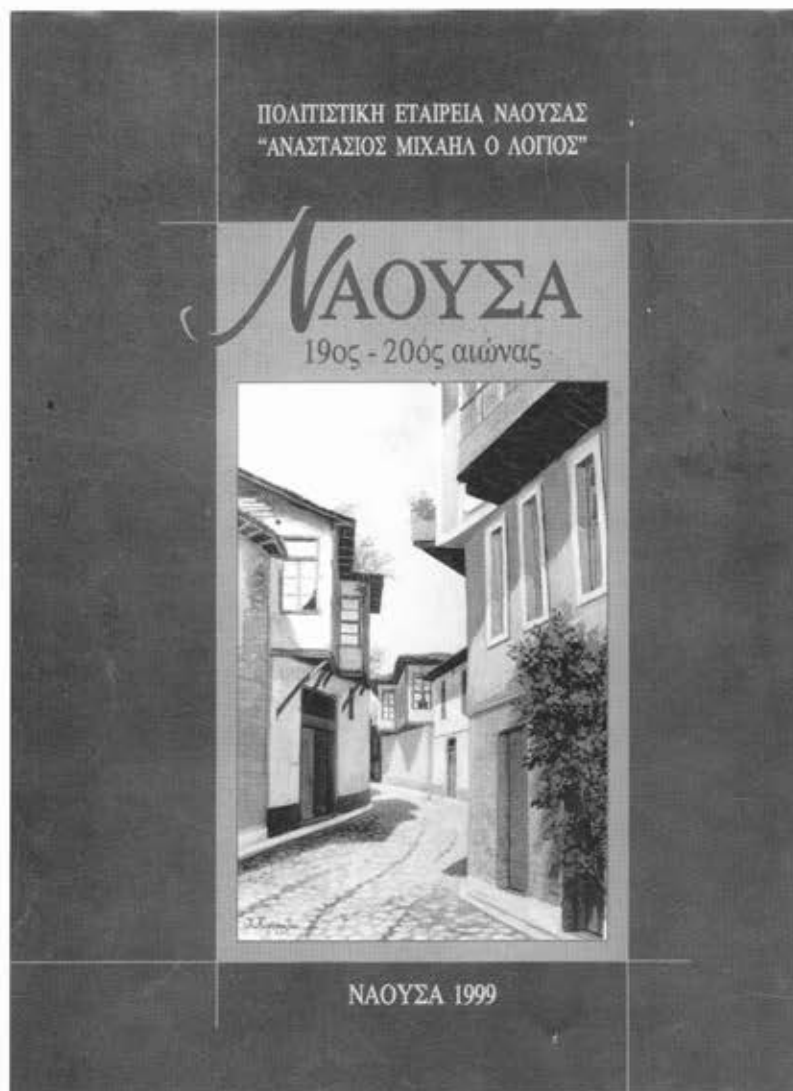

artstudio
by

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΗΜΑΘΙΑΣ

Μητροπόλεως 44, Τ.Κ. 59100, Βέροια, Τηλ: 23310 22310, 23310 25000

"Νάουσα 19ος - 20ος αιώνας" ...

*...ένα βιβλίο που δεν πρέπει να λείπει
από την βιβλιοθήκη σας*

ΔΙΑΘΕΣΗ: Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας (Δημοτική βιβλιοθήκη)
τηλ. 23320 24102

Σαμαρά Λευκή τηλ. 23320 22.575